

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

2

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 2 (467), February, 1987, Vol. XL

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів

Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник

Члени Редакційної Колегії:

проф. д-р Г. Васюкович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
проф. Б. Романенчук, д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий
Літературно-мовний консультант — Святослав Караванський

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1987 РІК

К р а ї н а	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол.
Австрія	700 шіл.	400 шіл.	250 шіл.	65 шіл.
Аргентина (амер. дол.)	40 дол.	20 дол.	10 дол.	4 дол.
Бельгія	2000 б.фр.	1100 б.фр.	600 б.фр.	200 б.фр.
В. Британія	25 ф.	13 ф.	7 ф.	2,50 ф.
Канада	55 дол.	30 дол.	17 дол.	5 дол.
США	50 дол.	27 дол.	15 дол.	5 дол.
Німеччина	110 н.м.	60 н.м.	35 н.м.	12 н.м.
Франція	250 фр.	130 фр.	70 фр.	25 фр.
Швеція	250 кор.	130 кор.	70 кор.	25 кор.

В усіх інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо вносити наперед, безпосередньо на адресу Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам вигідніше — на адресу нашого Заступника у Вашій країні, яку знайдете на сторінці 3-ій обкладинки.

Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАД-
ІСНІС ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 2 (467)

ЛЮТИЙ, 1987

Річник XL

Зміст II-ої книжки

Проблеми національного визволення

Ярослав Гайвас: СУЗІР'Я ВЕЛЕТНІВ (Продовження, 2)	131
Павло Шевчук: ЧОМУ СВІТ МОВЧИТЬ?	146
М. Кляйшис: РОТТЕРДАМ І ЖИТОМИР — ДІЛО ТОЇ САМОЇ РУКИ	154

У присвяті Ярославі Стецькові

Голові УДП і Провідникові ОУН

— ВИСЛОВИ СПІВЧУТТЯ ПРОВІДІВ ГРОМАДСЬКИХ УСТАНОВ ТА ВИЗНАЧНИХ ОСІБ (Продовження, 4)	158
---	-----

Тисячоліття Хрещення України

о. д-р Іван Ортинський: НАЙБІЛЬШ ОСУЧАСНЕНА ПІДГОТОВКА ДО ВЕЛИКОГО ЮВІЛЕЮ (Вибране з церковних проповідей)	163
--	-----

З міжнародного поля праці

— КОНФЕРЕНЦІЯ АБН В КАНАДІ	170
— УКРАЇНА І КОНФЕРЕНЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ І СПІВПРАЦІ У ВІДНІ	172

Поезії

Яр Славутич: КРУТЯНЦІ	175
Іван Маміло-Дніпряк: ЛЕСІ УКРАЇНЦІ	176
Оля Терлецька: НА ВІЧНУ ПАМ'ЯТЬ ПРОВІДНИКОВІ ОУН Я. СТЕЦЬКОВІ	177
Лариса Мурович: ХРАМ МАДОННИ — 178; ХОРОБРІЙ ЖІНЦІ СЛАВИ СТЕЦЬКО — 178.	
Леонід Полтава: НА БОРТУ ПРИНЦА	180
Андрій Легіт: АБСТРАКТИМ ХВАЛЬКАМ — 181; МАТРИМОНІЯЛЬНА СТІЧКА — 181; СНІГ — 182; НЕРОЗГАДАНА ЗАГАДКА БУТТЯ — 182; НА КРИЛАХ ВІДШУМІЛИХ ВІТРЯКІВ — 182; ВІДГРЕМІВ БУРЕВІЙ. ВІДГРЕМІВ — 182.	
Юрій Буряківець: КАРПАТИ	183

Наука, досліді

Степан Семенюк: СПІВЕЦЬ СЕЛЯНСЬКОЇ ДУШІ (У 50-річчя смерті В. Стефаника)	184
о. д-р П. Баб'як: НАУКОВА ТВОРЧІСТЬ І. ФРАНКА, БАЗОВАНА НА СТАРОЖИДИВСЬКОМУ ПИСЬМЕНСТВІ ТА БІБЛІЙНИХ МОТИВАХ	199
Ігор Качуровський: SER PARA SIEMPRE	218

Повісті, спогади

Софія Наумович: ОСТАННІ РОКИ ЛЬВОВА (Повість-хроніка, закінчення, 10)	225
---	-----

Огляди, рецензії

Зореслава: «Я СПЕКАВСЯ ТЕБЕ, МОЯ ТРИВОЖЕ»	238
Володимир Жила: ШЛЯХИ ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ	246
— МІР СЛАВА СТЕЦЬКО В ЧІКАГО	250
Роман Кухар: УКРАЇНЦІ КАНАДИ	252
Свієн Рен: «З НАЙКРАЩИМИ»	253

Некролог

Сл. п. д-р ІВАН НОВАКІВСЬКИЙ	255
------------------------------	-----

** 17.2.1892 — Його Святість Патріярх Йосиф — † 7.9.1984*

«... Християнська Родина і Рідна Українська Школа — це передумови здорового виховання прийдешніх поколінь!

Отож, заповітую вам: Відроджуйте їх і рятуйте їх в Україні і в усіх країнах поселення нашого Українського народу!

І основне заповітую вам: Щоб ви любили один одного... (Йо. 15, 12, 17) любов'ю, над яку більшої немає, що й готова життя своє віддати за друзів своїх...» (пор. Йо. 15, 13).

(Зі Завіщання Блаж. Патріярха Йосифа)

Проблеми національного визволення

Ярослав ГАЙВАС

СУЗІР'Я ВЕЛЕТНІВ

(Продовження, 2)

В дальшому своєму виводі Полтава радше замотує ту частину свого розумування, аніж його розвиває й пояснює. Він концентрує своє заперечення капіталізму на самому принципі приватної власності на засоби виробництва, що сьогодні є очевидним анахронізмом, а крім цього намагається поділити неподільне: розділити продукційні сили капіталізму від суспільно-економічної системи капіталізму. На стор. 60 «Літопису УПА», том IX, він пише:

«Коли ми говоримо про те, що розвиток капіталізму у великій мірі причинився до творення сучасної нації, то ми маємо на увазі передусім позитивну роль розвитку продукційних сил у цьому відношенні, а не роль капіталізму як суспільно-економічної формації в цілому. Виробничі відносини при капіталізмі, тобто принцип приватної власності на засоби виробництва, допровадив до виникнення класових антагонізмів між пролетаріатом і селянством — з одного, і буржуазією, з другого боку. Класові ж антагонізми, як це ми вже вказували, становлять значну небезпеку для ідеї нації. Зрозуміло, що капіталістичні виробничі відносини радше гальмують процес складання нації, ніж його прискішують. Чинником, що прискішує процес складання нації при капіталізмі, є самий розвиток продуктивних сил, тобто розвиток промисловости, технічних знань і виробничих навиків серед людей, загальний прогрес цивілізації. Завдяки власне розвиткові продуктивних сил створилися умови, при яких міг прискішено проходити процес складання нації. Цими умовами є, як ми вже про те згадували, розвиток комунікації, засобів зв'язку, інтенсивне господарське життя, розвиток преси, освіти, загальне піднесення культури».

Та все ж таки Полтава виходить остаточно на тверде, коли в останньому реченні включає у підставовий комплекс розвитку нації і освіту, і культуру, і пресу, і все інше побіч або разом з інтенсифікацією господарського життя. На іншому місці він каже:

«На формування історичного процесу, на його зміст, на його основний напрям завжди впливає не один, а багато факторів, не

одна, а багато сил. Цими силами є нації зі своїми окремими змаганнями, суспільні класи з різними, часто суперечними інтересами, різні суспільно-політичні ідеї, економіка. Ці сили, різні щодо величини, діють часто в різних, навіть протилежних напрямках. Вони часто перехрещуються, зударяються. Можна сказати, що історичний процес — це постійне перехрещування, зударювання, боротьба багатьох різних сил».

(«Літопис УПА», том IX, стор. 25)

Однак і тут Полтава ще не зовсім визволяється з пут історичного матеріалізму і не бачить, що ті різні сили, не зважаючи на їхні партикулярні, вузькі інтереси, не лише прямують до цих самих спільних національних цілей, хоч різними дорогами, але шукають фактичної синтези своїх акцій.

Та найбільше не можна погодитися з такими думками Полтави в есею «Концепція Самостійної України. . .». Він пише:

«Концепція самостійної України — це також концепція такого суспільного ладу в майбутній українській державі, за якого не існуватиме експлуатація людини людиною. Цей лад буде спиратися на національно-державну й кооперативну власність у промисловості, банківості, торгівлі, на національно-державну власність на землю при індивідуальному або колективному, в залежності від волі населення, землекористуванні.

Така концепція суспільно-економічного ладу в майбутній українській державі, насамперед, відповідає фактичному становищу в цьому відношенні на українських землях сьогодні. На українських землях не існує сьогодні приватної власності ні в промисловості, ні в торгівлі, ні в банківості, не існує приватної власності на землю».

(«Літопис УПА», том IX, стор. 17)

Насамперед прикро вражає твердження Полтави, що майбутній суспільно-політичний лад в Україні «відповідає фактичному становищу на українських землях». Бо важливе є не тільки те, чого немає, тобто приватної власності, але ще більше те, до кого належать усі матеріальні добра й засоби продукції. А вони належать Москві. Коли ж ідеться про приватну власність, то вона, як це вже передтим була мова, не є перешкодою продукційним процесам, а навпаки — в багатьох випадках значно їх посилює. В інших випадках позбутися приватної власності значить заздальгідь засудити себе на відставання й недоліки. А господарювання має задоволити господарські й узагалі матеріальні потреби населення, а не відповідати таким чи іншим теоретичним доктринам. Практика в усіх країнах, де роблено експерименти з соціалізацією господарського життя, показала, що бюрократи з правилами і тільки з рідкими винятками є набагато гіршими господарями, як власни-

ки. А коли йдеться про прибутки, то їх без труду можна урегулювати, щоб не допустити до надужити чи до наживи, або надмірного багатства.

Всі ті марксистські або споріднені з марксизмом погляди Полтави зовсім не перешкаджають йому бачити правильно роллю нації в історії людського роду і призначення нації побудувати власну державу, як єдину плятформу на якій вона зможе повністю розвинути всі свої сили і здійснити свої спроможності. Раніше чи пізніше Полтава мусів усвідомити собі, що всі ті його марксистські, чи близькі до марксизму погляди є в категоричній суперечності з його світоглядом і його політичними концепціями, а до того ще й очевидним баястом і перешкодою для вирощування й усучільнювання не лише всеобіймаючої концепції українського визвольного руху, але взагалі чужим життю, життєвому досвіді і раціональному думанні чинником. І тому він при кінці свого есею пише:

«Концепція самостійності України своїм політичним вістрям скерована проти ССРСР, проти більшовицької тюрми народів. . . Як царська Росія у ХІХ ст. відіграла роллю жандарма Європи, так нині більшовицький ССРСР, як постійний член Ради Безпеки, відіграє роллю жандарма цілого світу. Над єдино справедливим принципом фактичного самовизначення народів тріумфує сьогодні ідея «сфер впливів», «державних інтересів», «стратегічних кордонів». Та так, як Священний союз не зберіг від занепаду ні абсолютизму, ні політичної системи в Європі, створеної Віденським конгресом (вже 1848 р. всю Європу потрясла 'весна народів'), так не закріпить теперішнього політичного укладу світу і Рада Безпеки, яку більшовики хочуть перетворити в знаряддя свого імперіялізму. . .

Сьогодні більшість народів, мабуть, уже правильно оцінює небезпеку більшовизму. Більшість народів у світі, либонь, нині вже розуміє, що, щоб назавжди звільнитися від загрози імперіялізму Москви, треба сьогоднішній багатонаціональний ССРСР перебудувати на принципі самовизначення народів. Лише розчленування ССРСР на ряд національних держав, назавжди внеможливить відродження імперіялізму Москви. Концепція самостійної України буде основним елементом пляну знищити більшовицьку тюрму народів, яка є сьогодні гніздом найганебнішої реакції й найнебезпечнішої агресії у світі, буде основним елементом упорядкування Східної Європи та величезної частини Азії. Побудова українським народом самостійної української держави буде величезним кроком уперед на шляху, щоб установити дійсну рівновагу в світі та забезпечити тривкий мир між народами. . .

Український національно-визвольний революційний рух не лежить колодою на розвитковому шляху історичного процесу. Він іде в ногу з тим усім, що доконується в світі. Він є складовою час-

тиною тієї величезної сили, яка сьогодні руйнує старий світ і будує новий. Він являє собою те нове, об'єктивно прогресивне, яке лише народжується. Ми, учасники українського національно-визвольного революційного руху, не епігони минулого, а пробойовики майбутнього! Ми, що боремося 'за українську самостійну державу і за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній самостійній державі', можемо про себе сказати словами Франка: «Ми — пролог, не епілог!».

(«Літопис УПА», том IX, стор. 72-75)

Хоч ми не маємо формальної заяви Полтави в дотепер виданих 10-ти томах «Літопису УПА», — хоч така заява була б зовсім не потрібною, бо Полтава складав її кожного дня і кожної години в бункрі і в бою, — з його дальших писань зовсім ясно, що цих суперечностей в комплексі своїх думок, що на деякі ми вказали, усвідомивши їх, він повністю і послідовно позбувся. Розгляд його дальших праць виразно й безсумнівно потверджує це.

Ми не маємо вичерпної бібліографії писань Полтави і мабуть ніколи мати не будемо. Однак те, що ми вже маємо у томах «Літопису УПА», є не лише вагомим вкладом Полтави в духовий зміст національно-визвольної боротьби і визвольних процесів у нутрі українського народу, але й дозволяє нам повністю накреслити собі його виразний духовий портрет і прослідити лінію його духової еволюції.

Перша znana нам дотепер його праця *«Концепція самостійної України і основна тенденція політичного розвитку сучасного світу»*, походить, як це вже сказано, з квітня 1947 року. Ми розглянули в основному його погляди до поданої в наголовку проблеми і при цьому вирізнили ті відхилення, які в той час і в тому творі були у нього з українським націоналізмом. З того очевидний висновок, що Полтава включився в революційну боротьбу українського національно-визвольного руху *здеklarованим і здецидованим самостійником-державником*, в чому він зійшовся з українським націоналізмом на найсуттєвішій базі. Перегляд інших його творів показує, як він остаточно зійшовся повністю у загальному і в деталях з націоналістичною ідеологією. У його випадку маємо до діла з досить типовим явищем у подібних до його ситуаціях: у спільних ділах і спільній боротьбі почерез постійне зближування доходить він до повного перетоплення своїх поглядів і в теоретичній, тобто ідеологічній площині.

На першому зnanому нам етапі розвитку, Петро Полтава поєднував свою беззастережну національно-державницьку поставу, безкомпромісову вимогу виходу самостійної України з орбіти Росії та принцип суверенності народу як остаточно децидуючого чинника у вирішуванні долі та шляхів історичного розвитку на-

роду з фразеологією, близькою до марксизму. Його соціально-економічні постулати, своїм загальним і категоричним запереченням капіталізму без будь-яких кваліфікацій чи застережень і так же само загальниковим з'ясуванням соціо-економічних напрямних для відбудовуваної української держави — аж ніяк не були перешкодою для його суто націоналістичної постави в усіх інших питаннях життя і визвольної боротьби українського народу.

Полтава не стояв закладом на тих своїх відмінних від націоналізму позиціях. Навпаки, в розгарі боротьби і в постійному якнайтіснішому контакті з життям народу він швидко еволюціонував і врешті-решт відкинув аргументи й методи з марксистського арсеналу. Для пластичнішого передання його поглядів, ми зразу, після розгляду його першої відомої нам праці «Концепція самостійної України...» зупинимося на його двох останніх працях, написаних для спеціальних цілей, в яких він з'ясовував чужому світові нашу концепцію, або представляв її так, щоб вона була якнайсприятливішою для чужого світу. Обидві ці праці походять з приблизно того самого часу, тобто з літа 1950 року. Одна із них позначена «Серпень 1950 р., в Україні, в підпіллі». Це є «Кілька завваг щодо того, якими повинні бути радіопередачі 'Голосу Америки' для Радянського Союзу». Ця праця була передана закордонним чинникам УГВР і можливо, що навіть написана на їхнє замовлення з наміром передати її відповідним американським чинникам. Друга «Підготовка третьої світової війни та завдання українського народу» не позначена часом написання, але в тексті є виразні ствердження, що вона написана після вибуху Корейської війни 25-го червня, 1950 р., з ціллю з'ясувати наші позиції в такому плані, щоб вони були в якійсь мірі взором для інших визвольних рухів поневолених в СРСР народів. Ця друга праця надрукована у випуску ч. 9, Бюра Інформації Української Головної Визвольної Ради, травень 1951. Обидві ці праці є останніми зі знаних нам творів Петра Полтави.

У праці, призначеній для американців, Полтава починає з підкреслення спільних цілей українського й американського народів:

«Пишу цих кілька завваг у переконанні, що в народі Сполучених Штатів Америки та в народі українського спільна мета — перемога над більшовизмом, боротьба за свободу».

(«Літопис УПА», том 10, стор. 36)

Після такої вступної заяви, він характеризує революційну боротьбу українського народу так:

«Український народ бореться проти більшовицької тиранії вже від 1918 р. і аж до сьогодні — бореться в обороні своєї власної та загальнолюдської свободи, в обороні свого власного життя як

окремої нації та в обороні всього ще вільного світу. Починаючи від 1943 р. і аж до сьогодні, тобто після чергової окупації України московсько-більшовицькими імперіялістами, як наслідок розгрому гітлерівської Німеччини союзними націями, — український народ ось вже протягом 7 років веде проти більшовицьких гнобителів завзяту, безприкладно героїчну, надзвичайно криваву повстанську та підпільну боротьбу. В першій лінії цієї боротьби йдуть багатотисячна Українська Повстанська Армія (УПА) та українське збройне підпілля. Всією боротьбою керує Українська Головна Визвольна Рада (УГВР), складена з представників усіх українських земель і різних політичних українських партій та середовищ».

(«Літопис УПА», том 10, стор. 36)

Далі Полтава зовсім професійно і раціонально представляє, якою повинна на його думку бути інформація, передавана радіом «Голос Америки» підсоветським слухачам:

«Ми, учасники визвольної боротьби українського народу, які живемо й боремося в Радянському Союзі, дуже добре знаємо, яке величезне значення в плані протибільшовицької боротьби має вільна і правдива інформація для підрадянських мас. Та, щоб така інформація була ефективна, вона мусить рішуче рахуватися з психологією, способом думання, світоглядом та настроями підрадянських людей. Це цілком зрозуміла й конечна передумова всякої інформативно-пропагандивної акції.

У випадку радіопередач 'Голосу Америки' для Радянського Союзу я примушений ствердити, що ця передумова не завжди як слід зберігається. Тому теж не завжди радіопередачі 'Голосу Америки' для Радянського Союзу дають бажаний ефект. . .

Радянські маси треба вирвати зі стану повної апатії, з почуття повної осамітненості у світі, з почуття повної беззахисності від більшовицької тиранії. . .

Найхарактернішою рисою духового стану підрадянських мас є певного роду психологічний параліч, що в ньому перебуває величезна більшість підрадянських людей. . .

В наслідок цього громадянин Радянського Союзу чується цілком безсильним супроти більшовицького режиму і його огортає повна апатія до всього, що діється. Емгевівський терор його духовно заламав, він втратив надію на можливість добитися яких-небудь змін, він дійшов до переконання, що всяка боротьба проти режиму даремна, що треба миритися з лихом і так коротати свій вік у більшовицькому пеклі». . .

(«Літопис УПА», том 10, стор. 37-38)

Як бачимо, Полтава зосереджує свою увагу на суспільства і на людину в нутрі ССРСР, а не підсовує концепції інтервенції з-поза кордону:

«Найважливішою передумовою виникнення фронту активної боротьби за свободу в середині СРСР є зрушити підрадянські маси зі стану тієї апатії, в якій вони перебувають, з почуття своєї беззахисності від радянського режиму й осамітненості в світі. Це станеться тоді, коли американський народ зуміє переконати підрадянські народи, що він боліє їхньою долею, що він їм співчуває, що він їхній активний приятель і союзник. Ідеться про те, щоб підрадянські народи відчували, що американський народ є виразно проти більшовицького узурпаторського, тоталітарно-терористичного режиму скрізь, у тому числі й на території Радянського Союзу, та що він є виразно по боці підрадянських народів у їхній справедливій національній і соціальної визвольній боротьбі»

(«Літопис УПА», том 10, стор. 39-40)

Не називаючи того, він підкреслює основну концепцію боротьби з російським імперіялізмом і советчиною, не перекидаючи тягару тієї боротьби на зовнішній світ, тобто на інтервентів, а будуючи її на внутрішньому фронті в середині СРСР. Бо довгорічний досвід показав, що всяка інтервенщина засуджена на невдачу, якщо народ не готовий до боротьби. Закордонна поміч є завжди додатком, хоч дуже важливим, а в деяких випадках найважливішим, до постави народів СРСР, тобто поневолених в СРСР народів. Позиція Полтави в цьому відношенні повністю покривається з принциповою постановою українських націоналістів в революційній ОУН. Шукаючи приятелів за кордоном і шукаючи в них прихильності та підтримки, а в потребі — допомоги, українські націоналісти-революціонери завжди пов'язують це з готовістю уярмлених народів використати цю допомогу, взяти зброю від чужих чинників у свої руки і самому виборювати свою долю та будувати своє майбутнє.

Вийшовши з цих найправильніших залогень, Полтава спотикається знову на критиці капіталізму. Він розуміє капіталізм так, як його традиційно представляє марксизм і величезна російсько-советська пропагандивна машина. Він не знав про еволюцію капіталізму і не міг бачити в ньому тривалих позитивних елементів, що є в кожній системі, і навіть тоді, коли ця система уступає місце іншим, ці тривалі позитивні елементи залишаються. Полтава пише:

«Критику більшовицького ладу недоцільно вести з позиції капіталізму.

Підрадянські маси ненавидять більшовицький лад, більшовицький "соціалізм". Але підрадянські народи не тужать теж за капіталізмом, що його повалено на території теперішнього СРСР в 1917-20 рр. Підрадянські люди у величезній більшості є виразно проти повороту капіталізму. . .

Ми, як учасники визвольної боротьби в Україні, які перебуваємо в середині Радянського Союзу й маємо зв'язки з широкими підрадянськими масами, дуже добре знаємо, що підрадянські люди не захоплюються капіталізмом — ні старим європейським, ні теперішнім американським. Можна з успіхом закликати підрадянські маси на боротьбу проти більшовизму не в ім'я реставрації капіталізму, не в ім'я навіть американського способу життя, який, безперечно, має в собі дуже багато світлих і здорових моментів».

(«Літопис УПА», том 10, стор. 40-41)

До цих думок Полтави треба насамперед сказати: Підсоветські люди не мали змоги пізнати життя у вільному світі. Для них «граніца на замке» ніколи не відхилялася, вони були одурманені советською пропагандою про холод, голод, неволю і безробіття робітників у вільному світі. Власне таким вони бачили капіталізм. Вони, або значне число серед них, були якоюсь мірою поінформовані про «американський спосіб життя», але цей спосіб вони приписували тільки багатій верстві американського народу. Отже, не диво, що в капіталізмі вони бачили тільки лихі сторінки, яких, очевидно, не бракує, але крім яких є й позитивні, без яких ніякій господарській системі не обійтися.

Полтава, як і майже всі люди, виховані в підсоветських умовах, не знали, що основною прикметою капіталізму не є визиск людини людиною, ані тільки зиск-прибуток. Вони не усвідомляли собі, що зиск є потужним стимулом до господарських акцій, а водночас до шукання якнайекономічніших способів господарювання. Чим доцільніше хтось господарить, чим менше вложить труда, людської праці і капіталів в кінцевий продукт, тим більший буде його зиск. Конкурентна боротьба в капіталізмі побудована на двох елементах: на якості продукції і його ціни. І тому той, хто хоче виграти цю боротьбу, мусить дати якнайвищу якість продукту за якнайнижчу ціну. Комунізм, соціалізм і їхні супутники несвідомі того, або втікають від того фактичного стану. Для них вистачає «використовування людини людиною», «надвартість» — різниця між вложеною працею робітника і його зарплатою. Нам, очевидно, не йдеться про апологію капіталізму. Він має свої хиби, і то великі. Але відкидати його і його досвід з «принципових», тобто доктринерських причин в цілості і в усіх його виявах є зовсім недоцільно. Використовування людини людиною не є винаходом капіталізму. Це явище прикметніше і дошкульніше є в комуністичних системах, а найбільше того в російсько-советській.

Сьогодні соціалісти починають розуміти це і там, де вони є при владі, і шукають засобів, щоб піднести прибутковість державних підприємств. Щойно під сучасну пору та серед створених ними

тяжких життєвих вимог вони починають розуміти, що зиск — це не тільки вислід «надвартости» праці робітника, але, і то в першій мірі — вислід кращого, доцільнішого використання усіх елементів продукції, починаючи з праці робітника, а головню — з кращої організації тієї праці, а кінчаючи кращими і кращим використанням машин, сирівців і півфабрикатів, а на кінці — капіталу, який є до розпорядимости. Отже прибуток чи зиск — річ потрібна, в ньому є сенс доброго господарювання. А питання є у справедливості і в доцільности розділу зиску між усіма компонентами продукції. Починають це бачити крізь курячу сліпоту своєї комуністичної доктрини навіть кремлівські «вожді всіх трудящих» і вимагають від керівництв своїх підприємств... прибутку. А прибуток підприємства найкраще досягнути такими удосконаленнями у виробничих процесах, щоб при меншій людській праці мати вищі результати.

Та і це, тобто прибутковість, не є найголовнішим і єдиним позитивним елементом капіталізму. Найбільш суттєвою прикметою капіталізму є вільна ініціатива підприємця. А вільна ініціатива — це вільна творчість і при тому його ризико. Капіталіст ризикує своїм капіталом у всіх своїх господарських починах і тільки його правильні рішення, тобто рішення, які забезпечують потреби і вимоги суспільства, приносять йому зиск. А це велика позитивна роля приватної ініціативи в капіталізмі, що її соціалізм і комунізм пробують заступити бюрократією.

Полтава не бере цих моментів до уваги і тому він пропонує вести боротьбу з СРСР не на господарському відтинку і не економічними аргументами, які саме тепер показали себе в обличчі советської дійсности надзвичайно вагомими й переконливими, але аргументами морального й політичного порядку. Він пише:

«Тверджу це не як член такої чи іншої політичної партії, а як український патріот, що від ряду років в середині Радянського Союзу стоїть в активній боротьбі проти більшовизму та який змагає до злучення в активну протибільшовицьку визвольну боротьбу якнайширших мас українського народу — в ім'я спільних усьому вільному світові ідеалів свободи, ідеалів демократії, в ім'я політичного, соціального та культурного прогресу в усьому світі, в ім'я визволення українського та інших народів Радянського Союзу».

(«Літопис УПА», том 10, стор. 41-24)

Ясно, що ніхто не може опрокидувати особливої ролі «ідеалів свободи, ідеалів демократії, в ім'я політичного, соціального та культурного прогресу в усьому світі», але резигнувати з економічних аргументів в боротьбі з советизмом і російським імперіялізмом це означало б позбавляти себе для всіх очевидних, зрозумі-

лих і всіми відчутних аргументів з господарської ділянки. Власне економіка є тим полем бою, на якому йде під сучасну пору така успішна боротьба проти російсько-советського імперіялізму.

Займаючи критичне становище до економічних висновків Полтави, водночас не можна не відмітити початку еволюції в економічному думанні Полтави. Від тотального, принципового, ми сказали б — доктринерського заперечення приватної власності він приходить до часткового її акцептування, до признання її у відношенні до землі:

«Український Визвольний Рух стоїть на принципі національно-державної і громадсько-кооперативної власності в дрібній промисловості та торгівлі, на принципі приватної власності селян на землю в межах трудових господарств, на принципі справжньої демократії в галузі державного устрою».

(«Літопис УПА», том 10, стор. 41)

Як звичайно, Полтава блискуче з'ясовує американцям національно-політичний, суспільний і моральний аспекти протиставлення большевизмові:

«Критику більшовизму треба вести також з позицій окремих, поневолених більшовицькою Москвою, не-російських народів СРСР, в ім'я перебудови СРСР на принципі незалежних національних держав усіх підрадянських народів, в ім'я визволення неросійських народів СРСР, і насамперед українського народу, також і з-під національного ярма...»

“Голос Америки” повинен використовувати всі факти активної протибільшовицької боротьби в середині СРСР, в тому й факти боротьби українського визвольного руху в Україні — факти боротьби УПА та українського визвольного підпілля...»

В інтересах вільних народів якнайширше використати, з одного боку, факти теперішньої визвольної боротьби українського народу в середині СРСР і, з другого боку, — факт дикунської розправи більшовицьких злочинців з цим рухом — для того, щоб розшифрувати перед усім світом справжнє ставлення більшовицьких імперіялістів до визвольних змагань поневолених народів, для того, щоб відкрити перед світовою громадськістю дикунські методи більшовицьких злочинців у здушуванні політичних протирежимних рухів у середині СРСР взагалі. Мовчати про це, значить сприяти більшовизмові, значить не боротися проти більшовизму, а пособляти йому.

Окремо підкреслюю, що підпільна й партизанська боротьба в умовах Радянського Союзу це єдиноможлива форма політичної протирежимної боротьби взагалі. До підпільної партизанської боротьби в Радянському Союзі не вільно підходити з такими критеріями, з якими часто підходять до цих форм боротьби в демократичних країнах, де є всі можливості боротися легальним, мирним

шляхом. В Радянському Союзі таких можливостей нема. В Радянському Союзі можна вести політичну боротьбу тільки методом підпілля й партизанки. Тому тут рішуче мусять відпадати всякі застереження щодо законности, легальности і т.д. такої боротьби».

Писав Полтава ті свої завваження, наприклад, про виключну можливість провадити боротьбу з СССР тільки підпільними й партизанськими засобами, в існуючих тоді умовах і на базі тодішнього досвіду. Одначе советський режим змушений в багато дечому поступатися, народи й люди виривають від нього ті чи інші зміни, а ті зміни у висліді слабіння советського режиму поволи створюють умови, в яких не тільки збройна, партизанська боротьба є можливою. Ми бачили виникнення і діяльність (хоч часом короткотривалу) підпільних революційних організацій, ми бачили коштовні спроби творити неначе легальний правозахисний рух, ми бачимо зростаючу боротьбу на релігійному полі, боротьбу за свободу совісти, ми бачимо національний спротив культурних діячів різних поневолених в СССР народів проти російщення, проти вбивання мови (лінгвіцид) і душення національних культур. А це означає, що ми маємо до діла з виниканням різних форм і платформ боротьби проти російського імперіялізму і советської системи. Ми свідомі того, що цей рух спротиву, хоч з неймовірними труднощами та переборами, буде рости й розвиватися. Полтава не був пророк, чи ясновид, щоб міг ці явища передбачити.

В другій праці, над якою коротко зупинимось («Підготовка третьої світової війни та завдання українського народу») Полтава ще не міг знати того, що ми знаємо сьогодні. Він пише:

«Світ швидко наближається до нової світової війни. Особливо виразно про це говорить розвиток міжнародних подій протягом останнього року: і вибух війни в Кореї, і провал усіх дотеперішніх спроб мирно розв'язати корейський конфлікт, крайнє непримирима, провокативно-агресивна політика московсько-більшовицьких імперіялістів у всіх частинах світу, і величезні зброєння майже всіх держав, і повна безуспішність усіх дипломатичних заходів, що їх уживають з метою послабити напруження сьогоднішнього міжнародного становища».

(«Літопис УПА», том 10, стор. 354)

Ми сьогодні свідомі того, що термоядерна зброя унеможливорює світову війну. Власне ця зброя є гарантом, що війни не буде доти, доки котрась із сторін не здобуде (або буде їй здаватися, що вона здобула) таку перевагу в тій зброї, що зможе, без смертельної загрози для себе, першим ударом поставити противника на коліна. Москва пробувала досягнути це детантом. В часі детанту вільний світ задрімав, мріючи про «мир і співпрацю», а Москва створила

такий атомовий арсенал, що думала ним застрашити світ. Одначе з цього нічого не вийшло. Захід, хоч «оброслий салом», але таки мав доволі моральної сили — очевидно підтриманої відповідною зброєю, щоб сказати «ні». Москві прийшлося «взяти хвіст під себе» та маневрувати знов до детанту (розрядки). Чим це скінчиться — ми не знаємо, але ледве чи Москві вдасться знов приспати й обдурити вільний світ, а в першу чергу США. З другого боку, ми знаємо, що Захід на чолі із США, навіть коли б досягнув хоч якусь збройну перевагу, яку він впрочім уже декілька років мав, то війни проти СРСР не пічне. Отже, ми не можемо з такою впевненістю як Полтава сказати про неминучість нової світової війни в проглядному часі. Але ми одночасно знаємо, що успішну боротьбу проти російського імперіялізму й советизму можуть розгорнути в першу чергу поневолені народи в СРСР. Таким чином постає зовсім нова дійсність, яка створює зовсім нові можливості й потреби.

Та не зважаючи на це, інші думки Полтави, з'ясовані в тій праці, не позбавлені у тій нашій новій дійсності своєї життєвої вагомості. Як знаємо, праця ця написана вже після вибуху Корейської війни 1950 року, а опублікована в травні 1951 р.

Петро Полтава наголошує в тій праці, що імперіялізм спричинює й породжує війни. Доки існують імперіялізми, до того часу народи світу житимуть постійно під загрозою міжнародних нападів і розбоїв, великих воєн під різними претекстами. Найрадіше у своїх агресіях імперіялізми прикриваються обороною перед війською. Особливим майстром у тому був і є російський імперіялізм, тепер російсько-советський. Полтава правильно стверджує:

«Найяскравішим, найнегативнішим і через те найганебнішим виявом імперіялізму, його дітищем та невідлучним супутником були завжди, і є сьогодні, майже безперервні війни між народами. Завжди в минулому, а особливо в нашу епоху, війни все були і є найбільшим нещастям для людства».

(«Літопис УПА», том 10, стор. 355)

І тому:

«В імперіялізмі український визвольно-революційний рух вбачає головне джерело всіх міжнародних ускладнень, труднощів та збройних конфліктів, які від віків приносять людству стільки лиха...»

Український визвольно-революційний рух уважає, що всі народи світу повинні вбачати свої цілі не в загарбництві, не в імперіялізмі, а лише в мирному змаганні за якнайкращі досяги на полі матеріальної та духовної культури, в галузі якнайкращого влаштування внутрішнього життя у своїх країнах тощо».

(«Літопис УПА», том 10, стор. 355)

Обороняючи принципи універсального націоналізму, тобто однакового права всіх народів на побудову власних національних держав і у них повноту розвитку прагнень і талантів цих народів, Полтава вбачає у внутрішній експансії кожного народу найкращий шлях для розбудови «матеріальної та духової культури», тобто — до піднесення якості життя.

Засуджуючи імперіялістичні війни, Полтава водночас оправдує визвольні війни поневолених народів:

«В сьогоднішніх умовах український народ осуджує й таврує тільки несправедливі, імперіялістичні війни. Війни ж визвольні український народ уважає за цілком законний засіб оборони поневолених народів від гноблення і грабунку, за цілком законний засіб боротьби поневолених народів за свої справедливі визвольні цілі: за свою національно-державну незалежність, за свій суверенітет, за свою рівноправність з іншими народами світу, за своє право самому вирішувати про свій внутрішній лад, за знищення імперіялізму й перебудову міжнародного ладу на справедливих основах».

(«Літопис УПА», том 10, стор. 361-362)

Полтава добре знає характер будь-котрих російських політичних сил. Він знає глибоко закорінені в них російський імперіялістичний інстинкт і перестерігає перед ним. Полтава категорично постулює вихід України з російської орбіти, бо всяке структуральне пов'язання України з Росією означатиме колоніальне становище України:

«Український народ повинен дати рішучу й належну відсіч усім тим російським політичним силам, які змагатимуть до затримання України в “федерації” з Росією. Українському народові не вільно забувати, що всяка федерація з загарбницькою, до мозку своїх костей імперіялістичною, Росією завжди на ділі означатиме окупацію України Росією, колоніальне гноблення й визиск українського народу російськими імперіялістами. В цьому переконує нас увесь наш історичний досвід».

(«Літопис УПА», том 10, стор. 374)

Але не лише супроти Росії мусить Україна берегти безкомпромісово своє суверенне становище. Така сама постава мусить бути й у відношенні до інших чужих сил. Кожна сторонна сила завжди намагатиметься запрягти український народ у її віз. І тому Полтава в чотирьох точках бачить завдання українського народу і його становище до зовнішніх сил:

«Головні завдання українського народу в даний історичний момент такі:

1. Не дати себе обманути будь-якій імперіялістичній пропаганді, а зокрема пропаганді московсько-більшовицьких окупантів,

мати і зберегти свій власний, незалежний погляд на теперішні міжнародні відносини, в побудові цього погляду завжди виходити зі справедливих визвольних інтересів українського та інших підрадянських народів;

2. Не дати зробити з себе сліпе знаряддя будь-якої імперіялістичної політики конкуруючих бльоків, не дати себе зіпхнути до ролі тільки сліпого постачальника гарматного м'яса та сліпої робочої сили в ім'я перемоги будь-якого імперіялізму;

3. Як дотепер, так і в майбутне зберегти *незалежний* характер української визвольної політики та її *підметність*;

4. Продовжувати активну боротьбу за збереження та дальшу розбудову своїх власних визвольних сил на своїх рідних землях як єдиної надійної гарантії нашої перемоги в нашій визвольній боротьбі, як основи української визвольної політики».

(«Літопис УПА», том 10, стор. 370-371)

До цих стверджень Полтави можна б тільки додати, що не лише «в даний історичний момент», але завжди і в усякій ситуації український народ повинен займати саме таку поставу у відношенні до зовнішніх сил. Накінець у наших зауваженнях до цих праць Полтави, у наших деяких застереженнях та критичних поглядах, в основному ми бачимо, що погляди Полтави не лише органічно перекликаються з позиціями українського націоналізму, але вони зливаються з тими позиціями і таким чином є справжнім вкладом у духову скарбницю українського революційного націоналізму. Хто хотів би бачити в думках Полтави щось іншого, той, очевидно, заперечував би *найсуттєвіше* і *центральне* в його поглядах в ім'я таких чи інших відхилень, а чи навіть засмічень. Це треба дуже виразно сказати, бо саме в цьому напрямі були чималі спроби деяких людей у минулому.

Що саме так мається справа, то побачимо найвиразніше і без найменших сумнівів з його двох дуже важливих праць, а саме: «*Безпосередньо за що ми ведемо бій*», датованої 14-17 лютого, 1949 р., і «*Про наш плян боротьби за визволення України в теперішній обстановці*» з квітня 1950 року.

«Безпосередньо за що ми ведемо бій» — це фактично науковий трактат, хоч без всієї наукової апаратури, яка була авторові в бункрі недоступною. Спокійно, холодно, з залізною логікою Петро Полтава відповідає на різні найбільш суттєві життєві питання визвольної боротьби. Починає він ось як:

«Ні в кого з нас, революціонерів і повстанців, ні ні в кого зі сторонніх людей не може бути навіть найменшого сумніву щодо того, що ми проти більшовиків *ведемо боротьбу* в найширшому й найповнішому цього слова значенні. Ми ведемо боротьбу *політичну*. Ми змагаємо до знищення більшовицької тюрми народів і

працюючих мас, до визволення українського народу з-під московсько-більшовицького ярма, до перебудови СРСР на принципі незалежних, самостійних національних держав усіх підрадянських народів, за побудову в Україні безкласового суспільства».

(«Літопис УПА», том 10, стор. 75)

Прочитуючи ще раз і ще раз цю працю Полтави, хочеться підкреслити, що її вельми важко цитувати. Її зміст такий «густий», а кожен уступ і кожне речення мають своє значення і є ланкою у цілому викладі, що на ділі, з малими вийнятками або поясненнями, треба було б майже цілу ту працю процитувати. Та це неможливе. Але також неможливо не зайняти ще раз становища до закінчення цитованого вступного уступу, а саме: «за побудову в Україні безкласового суспільства». Фраза ця 20 років тому, чи й більше, товклася на всі лади не лише в нашій політичній літературі, але й у світовій, заки стало ясно, що це велика ілюзія. Але вже не раз так траплялося, що поверховний підхід до якогось поняття, фрази, чи ідеї породжував цілий ланцюг непорозумінь. Сама фраза звучить переконливо, хоч наївно, але де таке суспільство є і чим воно було б, коли б воно було?

Це були б мільйони людських піскових зеренеч, пов'язаних між собою тільки спільним місцем перебування, без спеціальних внутрішніх вузлів, які творили б окремі ланки й групи того суспільства, окремі групи інтересів і заінтересувань; без тієї інфраструктури, що робить з суспільства динамічну й творчу силу. Без внутрішнього зрізничкування це «безкласове суспільство» було б у повному розумінні власне тільки «масою», плястичним матеріалом, який потребував би свого майстра. А ми хочемо, щоб суспільство було тим майстром, ініціювало й переводило різні почини в життя, а не матеріалом у руках «авангарду пролетаріату», тобто комуністичної партії, тобто добре зорганізованої й пов'язаної спільними інтересами кліки партійних і державних бюрократів.

(Продовження буде)

Чи Ви вже вирівняли передплату «В.Ш.» на 1987 рік? Пам'ятайте, наш журнал ступив у своє 40-річчя! Допомагайте його розбудовувати і розповсюджувати в усіх країнах поселення українців!

Павло ШЕВЧУК

Кол. в'язень концтабору Авшвіц ч. 154978

ЧОМУ СВІТ МОВЧИТЬ?

I

В останніх роках Москва розгортає широку кампанію в розшуках за т.зв. воєнними злочинцями, що мали б перебувати на Заході, зокрема на території Америки й Канади. Хто ж є ці злочинці? — кожен розумний громадянин повинен би запитатись. Чому аж тепер, після сорок років *по* закінченні Другої світової війни ця акція ведеться? Відповідь на ці питання для чужинців не є легкою, але для нас вона є легкою, бо ми знаємо багато чого про комунізм, большевизм, хитрощі, обман і забріханість, терор і дезінформацію московських царів і теперішніх можновладців. Свою кампанію-нагінку вони переводять руками своїх прислужників серед інших народів чи громадян ніби потерпілих і покривджених, і не виключно людьми із своїх впливів, але часто руками громадян навіть не близьких собі держав, або руками вислужників приналежних до тієї чи другої національності.

Якщо йдеться про воєнних злочинців-німців, то дуже вигідними агентами своїх «дел» являються безперечно дуже покривджені жиди, які слушно домагаються кари за злочини. Алеж Москва не шукає жидівськими руками німецьких воєнних злочинців (за малими виїмками). Вона підшиває воєнні злочини поневоленням нею народам, а використовуючи незрозумілу нам упередженість візенталів і літманів, найбільшу напасть спрямовує на українців, головню українських націоналістів та їхніх провідників.

Чому, — питаюсь? Кон'юнктура, чи страх? А Москва має чого боятися! Чи ви, панове, державні мужі Ізраїля, не скажете світові про своє становище до цих питань? Чи не можете публічно засудити такі московські методи і діла? Недавно в Торонті Літман заявив Комісії Дешена, що Степан Бандера був «німецьким коляборантом». Чи ви згодні з цим? Та ж Бандера є символом боротьби за незалежність української держави, національним героєм України, якого замордували большевики як найбільшого свого ворога, і який відсидів понад три роки у гітлерівському концтаборі! Московські вислужники називають коляборантами вояків української дивізії «Галичина», знаючи, що ця частинка людей ук-

раїнської нації вхопилась за можливості військового вишколу для боротьби проти німецьких і московсько-большевицьких поневолювачів свого народу, народу, який віками в боротьбі за своє національне визволення і державу.

Ви приписуєте нашому державному будівникові Симонові Петлюрі «погроми жидів», а всім нам антисемітизм. Чи ж це правда? А хто кричав — «бей жидов, спасай Расею?». Панове, будучи, мабуть моїми ровесниками, ви добре знаєте наш «антисемітизм». Коли на польських університетах пару років перед Другою світовою війною «ен-деки» проголошували «дзень без жидув» — ми вам співчували, бож на другий день був теж «дзень без українцуф». Ви вимагаєте від нас, а все за підшептами Москви, щоб не називати вас словом «жид», а вживати слово «єврей». Ви хочете, щоб ми скалічили нашу літературну мову московським словом «єврей»? Чи бачите в тім «антисемітизм»?

Я не хочу тут більше займатися дискусією над словом і сенсом «антисемітизм», бо не хочу запускатися задалеко в історію. Я хочу в тім місці звернути увагу на природний обов'язок етики, моралі і справедливості. Застановімся над тим, хто збирає жнива із сварки між народами і націями.

Я дуже добре розумію турботи про долю і ріст молодії ізраїльської держави і вашу «державну рацію». Але, в ім'я справедливості, вимагаю чесності і справедливості для нашого поневоленого народу і нашої священної боротьби за волю наших братів і сестер в Україні.

Крім уже втертої акції агентурних московських розшуків за «воєнними злочинцями» серед української спільноти на еміграції, голос забирають «власть імущие» зі столиці України в часописі «Правда України».

У своїй забріханості, шантажі й дезінформації московські майстри доходять вже до найвищого, кульмінаційного, пункту. Крім бюджету на озброєння, пропаганду, дезінформацію, шпигунську роботу та моральний розклад молоді у майже всіх державах Західного світу, Москва витрачає понад четвєртину (як не більше) свого державного прибутку лише на те, щоб знівечити світ, здеморалізувати молоде покоління й накинати їм свою збанкрутовану систему комунізму. В ненависті до українського народу, а до українських націоналістів зокрема, вони посуваються так далеко, що сьогодні в погоні за «воєнними злочинцями» серед української спільноти на еміграції знаходять нових «злочинців» навіть серед бувших кацетників. На сторінках «Правди України» від 20-го липня 1986 р. вони пришивають «воєнний злочин» Степанові Мудрикові і домагаються його видачі, видачі патріота, який під час війни перебував у німецькому концентраційному таборі. А чому?

Бо він дав до відома цілому світові про їхні «дела», написавши після війни кілька книжок, а саме: «Під трьома окупантами» (Лондон, 1958 р.), «Нескорені» (там же, в 1965 р.) і останньо «У боротьбі проти московської агентури» (Мюнхен, 1980 р.). Отже, він є «воєнний злочинець» і «дайош ево нам». Не буде для нікого несподіванкою, коли КГБ прочитавши оці рядки, прищипе «дело» воєнного злочинця й авторові цього нарису, бо, мовляв, він може співпрацював з німцями, бо від березня 1942 року був «посьмітюхом» у гестапівській в'язниці при вул. Лонцкого у Львові. А «посьмітюх» на коридорах в'язниці — це також «влада». Він же мив коридори, подавав в'язням зупу і часто їм — українським націоналістам як, теж і патріотам полякам — допомагав видержати, вижити. . . Я, однак, думаю, що «ето дело вам не прайдъот».

Не дивлячись на те, як це розуміє світ, загрозу язви поширення комунізму на весь світ, до чого стремлять кремлівські «царі» десятками літ, їм ніколи не вдасться досягнути, але нам таки вдасться цю нову атаку не тільки відбити, але й завдати атакаючим серйозних наслідків.

Під сьогоднішню пору одним із розумних та відважних мужів західних демократичних держав є президент США Рональд Реган, який збagnув дуже добре сьогоднішню світову проблему, значення сил і безперерййне намагання у всіх ділянках життя московських верховодів до загарбання цілого світу. Дорогою різних диверсій і пропаганди, що її просувають агенти і вислужники, Москва сьогодні насильно вдирається до порогів північного і південного континентів Америки, щоб забезпечити свої бази в майбутньому і неминучому ударі із Західним світом. Цього ще не хочуть бачити сьогодні деякі державні мужі, а між ними і декотрі члени-«демократи» Конгресу США, які стали в опозицію до намагань президента подати поміч борцям проти комуністичних режимів у країнах світу, а в цьому і в державах Південної Америки. Провідний елемент американської держави ще не доцінює сьогоднішньої загрози, яку несе комунізм з Москви. І я в тім місці дозволю собі запитатись: чи будете ви ждати аж до часу, коли терористичні бомби і гранати вибухатимуть в городах біля ваших хат? Чи вже не час приглянутися ситуації зблизька? Ваші президенти, включно з пок. Рузвельтом, створили Ялту і віддали хитрому злочинцеві Сталінові майже пів Європи. Чи не бачите ви сьогодні трагедії цього акту і його наслідків? Гарні постанови про права людей і народів, як також про злочини (каральні) проти гуманности поухвалювано в Нюрнберзі, Сан Франціско та деінде, але до цих днів ніхто й ніде навіть не запропонував поставити перед міжнародній суд большевицьку Москву хочби тільки за тих 14 мільйонів українців, що їх вона знищила за перші 14 років своєї влади в Ук-

раїні (два роки «Воєнного комунізму», штучний голод і чистки від 1929 до 1940 рр. в Україні), за вимордування біля 5 тисяч польських старшин в Катиню над Дніпром, недалеко В'язьми тощо.

Чому ж це так? Чому сьогодні бідкається і опрацьовує різні санкції проти Південної Африки, що несправедливо трактує більшість своїх громадян, але, щоб наложити санкції за морди своїх громадян, за каторги і неволю мільйонів українців і інших поневолених народів в СРСР, то про те навіть і не думає. Чому? І як довго?! Чому сьогодні не витягає консеквенцій із помилок минулого? Чому толерує фарсу Гельсінського договору, якого Москва ніколи не дотримувала і не думає дотримати й сьогодні? Чому не ревідує договору Ялти?

Великий пророк України Тарас Шевченко, звертаючись до української інтелігенції своїх часів, повчав: не тіштеся, що Польща впала — «Польща впала. . . і нас придавила». Шевченко був пророком не лише України, але великим пророком усього світу. Його слова відносяться сьогодні і до конгресменів США, які, правильно раділи, що Німеччина впала (раділи й ми). Але — чи і вас не придавила? Шевченко з болем за долю свого народу звертався до Бога. . . чи до нещасливої долі, пишучи: «Коли ж діждемося Вашингтона. . . з новим праведним законом?». Шевченко не діждався цього за свого життя, але він діждався того, що українська спільнота в діаспорі поставила за вашим дозволом Пророкові пам'ятник в серці вашої держави — у Вашингтоні, названому іменем того, до кого він тоді звертався, і на якого він чекав, як на символ волі в Україні. Цей вимірний у Шевченка символ волі зберігається у вас. Чи це не зобов'язує вас до помічі тим народам, які його втратили під ударами кровожадних сусідів-поневолювачів?

А найбільшим між ними є український народ, який від давніх літ бореться за свою і на своїй землі самостійну соборну державу. Хто ж посміє сьогодні приписувати нам співпрацю з ворогом, який під час Другої світової війни намагався загарбати наші землі як життєвий простір для себе, а наш народ обернути у своїх наймитів. Ми боролися на два фронти з двома європейськими потугами. Ми не билися з німецьким народом, — ми билися з гітлеризмом та його нацистською ідеологією. Ми билися з ними за збереження наших прав і в обороні своєї молодої держави, відновленої 30-го червня 1941 року. У нерівній боротьбі ми були переможені, як у пізніших роках були переможені силою московського чобота наші брати і сестри, воїни УПА. Німці загнали нас в концтраційні табори, де ми перебували аж до 6-го травня 1945 року, коли були визволені американською армією. Понад три роки мого побуту в тюрмах і в концтраційних таборах не є темою цього нарису. Про нашу боротьбу й життя у концтаборах

Авшвіцу, Матгавзену й Ебензе вже багато написав д-р Роман Малащук у своїх нарисах. Він і другі даліше пишуть про це. Дуже багато матеріялів оприлюднено на тему боротьби ОУН і УПА проти німецьких наїзників. Це дуже велика література про боротьбу України проти німецького нацизму й московського большевизму, двох братів у знуцанню над людьми і народами.

Ми билися віками й будемо битися з Москвою, нашим найбільшим ворогом і ворогом усього людства. Підпільний рух в Україні зганяє сон з очей кремлівським «царям» сьогодні, а праця української діаспори для допомоги в боротьбі і піддержці цього руху допроваджує Москву до божевілля. Безсильні, вони вживають всілякі підступи, обман, шантажі й дезінформаційну пропаганду, втягаючи до тієї машини різnorodний слабкий, безідейний або здегенерований елемент серед націй Західного світу.

Крім підступних убивств в її терористичній дії в усьому світі, Москва вміло застосовує тероризм страху, — психологічний терор. Найважливішим полем дії КГБ, являються діаспори поневолених Москвою народів, а українська зокрема, як найбільш їм небезпечна. В цій дії психологічного терору вони використовують осіб, які відвідують рідних в Україні, «обробляючи» членів родин по обох боках залізної заслони. Це широко знана агентурна тактика. Крім такої акції серед української діаспори, Москва всіма засобами намагається використовувати всілякі можливі зв'язки з пресою західного світу, що руками своїх агентів та вислужників і пресією на інших ширити облудну провокацію, брехню і наклепництво.

Велику прислугу, на мою думку, всім емігрантам поневолених націй зробив канадський уряд, який, щоб назавжди закрити москалям уста, покликав Комісію Дешена в цілі прослідження «воєнних злочинців», які мали б перебувати в Канаді. І хоч праця Комісії зуживає великі суми грошей платників податків, світ переконується, що й тут Москва намагається встроїти свої пальці та диктувати Комісії, як і що вона має робити. Коли ж Комісія висуває свої передумови в тій справі, тоді московська кліка заперечливо трясє руками. Це також доказ для всіх тих, що Москва, як завжди, хоче послуговуватися фальшивими свідками і документами.

І знову у тім місці приходять на думку слова нашого пророка Шевченка: «Схаменіться, будьте люди. . . бо лихо вам буде! . .».

Світ, однак, мовчить і толерує навіть психічний терор, що починається в пресі, радіопередачах і дуже часто на екранах фільмів.

II

Макабричні злочини Москви стеляться червоною ниткою крізь довгу історію людства. Найбільші ж із них є в історії останніх десятиліть, від Сталіна почавши, а на сьогоднішніх днях кінчаючи.

Крім мільйонових жертв українського й інших поневолених Москвою народів новітніх часів, треба теж згадати мартирологію наших сусідів — поляків, і вивести на денне світло української громади московський злочин, який по сьогодні очікує справедливого суду.

До моїх рук попало дев'яте видання книжки п.з. «Збродня Катинська у світлі документів» з передмовою ген. Владислава Андерса. Подаючи в скороченні важливі документи і нариси, хочу познайомити українських читачів з цією трагедією наших сусідів, тим більше, що там і в тім часі загинуло теж багато підстаршин і старшин — українців і жидів.

У своїй передмові ген. В. Андерс пише: «Акт оскарження супроти німецьких воєнних злочинців в Нюрнберзькому процесі охоплював теж один із найбільших злочинів минулої війни — злочин у Катині. Коли ж осінню 1946 р. був проголошений присуд Найвищого Військового Трибуналу, виявилось, що серед многочисельних страшних злочинів доказаних провідникам гітлерівської Німеччини, катинський злочин не був названий. Німецькі проступки не були визнані Трибуналом як ті, що вимордували тисячі польських воєннополонених, знайдених у гробах біля Смоленська».

«Жертвами катинського морду були польські жовніри, переважно старшини, які попали в полон до советської червоної армії у вересні 1939 р., наслідком узгодженої воєнної акції між гітлерівською Німеччиною і советською Росією проти Польщі. Це були вояки, які билися з німецьким наїзником до останнього дня і були захоплені советським військом, яке вдарило на нас із заду. В 1941 році, після вибуху німецько-советської війни, я був звільнений з московської в'язниці й іменований командиром польських збройних сил в ССРСР, які мали стати вояками твореної тоді армії. Від початку розмов із советськими представниками та аж до останніх хвилин мого побуту в ССРСР, отже протягом року, справа знайти кільканадцять тисяч полонених, що зникли в советських руках, була предметом моїх безперербійних зусиль і старань, на жаль, безуспішних, але найбільшою моєю журбою як поляка і командира. Я не мав відповіді на запити осиротілих родин, не міг я розв'язати трагічної загадки та не міг позбутися підозрінь, які приходи-

ли мені на думку. Як командир армії, що мала тепер постати з вояків, які після дворічної неволі мали стати в ряди і досягнути найшвидшого бойовий вишкіл, я мав дуже багато проблем, але найважливішою з них була — брак понад 8.000 старшин і кількох тисяч підстаршин, яких я повинен був віднайти в руках советів».

«Приневолений, у наслідок посталої ситуації і виїзджаючи з СРСР на чолі 70-тисячної армії із 44-тисячними родин вояків на Середній Схід, вже тоді, в 1942 році, я був свідомий, що доля пропавших мусіла бути дуже трагічною. Поведінка советської влади була мені підозрілою, неясні відповіді і викрути всякого роду в розмовах й наших інтервенціях вказували, що вони грають на проволоку, але ми все ж таки сподівалися, що загиблі полонені одного дня на весні 1942 року надійдуть із далекої півночі. Але коли вже минула весна і літо, я втратив всіляку надію і прийшов до переконання, що тих кільканадцять тисяч найкращих наших вояків і товаришів зброї ми втратили назавжди».

«Коли ж у квітні 1943 року німці проголосили по радіо усьому світові про відкриття могил в Катині і почали відчитувати імена ідентифікованих жертв морду, я тоді не мав жодного сумніву, що помордовані є тими власне старшинами, за якими я пошукував в СРСР і кілька разів особисто інтервенював у Сталіна, слухаючи його викрутів «вияснень» та «відповідей».

«Надійшли даліші події. Уряд СРСР не дав своєї згоди на висилку слідчої комісії Міжнародного Червоного Хреста. Оголошено збір урядових німецьких документів і звітномлення Міжнародної Лікарської Комісії, а в січні 1944 року советська комісія, покликана із своїх «слідчих» лікарів «проголосила» свій власний комунікат на тему катинського морду. Прийшов Нюрнберзький суд, але, як я вже згадав попередньо, не доказано нічого німцям за цей злочин». Прокуратор полк. Покровський і четвертий суддя СРСР, що засідав в Нюрнберзькому Трибуналі «дістав облизня».

«Але, — пише далі ген. Андерс, — коли розглядали справу цього масового морду тисяч польських воєннополонених, на залі розправ не було представника польського народу, не було його теж між суддями, ані нікого не було з польської сторони між допущеними представниками преси, вільної opinii для світу. Висланників адміністрації Берута, очевидно ми не можемо вважати за представників польського народу. Не були теж проголошені для світової opinii відносні до тієї справи документи й матеріали зі сторони польського народу».

«Як командир тієї армії, в склад якої мали ввійти вимордовані польські військовополонені, найкращий цвіт війська і народу

польського, вважаю абсолютно слушним, що в тій книжці проголошується матеріали, документи і звідомлення в справі катинського злочину, які роками після цієї трагедії були збирані з різних джерел і дають цілість всебічного наświetлення цієї справи».

«Сам факт обминути катинський злочин в Нюрнберзькому процесі має надзвичайно велике значення і потягає за собою далекоидучі консеквенції. Це означає, що справа ставлення перед суд злочинців цього морду все стоїть відкритою. А це теж означає, що засади міжнародної справедливості, що їх перший раз устійнено в діях людськості наслідком останньої війни і які наświetлені були в Нюрнберзькому процесі, в цілості не були ще здійснені і тому вимагають поновного судового розгляду такої вини. Жертви катинського морду, безборонні полонені, розстріляні катами на краю своїх відкритих могил, — це були наші земляки, товариші по зброї, приятелі, батьки родин, чоловіки, брати сини. Вимагати справедливої кари для проступників цього морду — це моральний обов'язок в першу чергу нас, поляків, та вільних людей цивілізованого світу».

«Нехай ця документальна книга, вимагаючи кари справникам катинського морду, пригадає рівнож цивілізованим народам, що сьогодні ще на світі існує одна із злочинних тоталітарних систем, ув'язнює сотні мільйонів людських істот та є великою загрозою для всієї людськості».

Як я уже попередньо згадав, між тисячами закатованих польських громадян було теж багато наших братів — українців. Ми завжди вимагали і будемо вимагати справедливої кари їхнім катам, бо це є і теж нашим моральним обов'язком. Лишається, отже, важлива потреба солідарності народів та спільної акції проти наших ворогів.

Не хочу тут когось повчати, але за А. Міцкевичем скажу: «Не жалій рож, коли горять ліси». На превеликий жаль, шановні сусіди, ваші і наші рожі пропали, а ваш і наш ліс даліше горить. Навчимося ж чогось сьогодні.

(Продовження буде)

М. КЛИМИШИН

РОТТЕРДАМ І ЖИТОМИР — ДІЛО ТОЇ САМОЇ РУКИ

Тут я повинен переписати 24 сторінки з книжки «Шляхом на Роттердам», починаючи з 156 сторінки до кінця книжки. Книжка видана в Аргентині у Видавництві Середяка, в 1983 році. В цій книжці зібрано статті п'ятьох авторів: Євгена Онацького — «Шляхом на Роттердам», Дмитра Андрієвського — «Навколо Амстердаму», Олександра Семененка — «Сліди Полуведька», Зіновія Ірчанського — «Звеличування Юди», Ярослава Гайваса — «Пора висвітлити факти». Останні три автори дуже допомагають розвіяти міт убивства Сеника і Сціборського «бандерівцями».

Два перші автори пишуть про те, яку роль грав Полуведько в підготуванні до атентату на полковника Євгена Коновальця і як він спритно й таємничо зник після убивства Полковника Валюхом, але несподівано появився в липні 1941 року в Києві, а звідтіль перебрався до Харкова.

Є. Онацький пише (на стор. 119): «В усякому разі, вибираючись в Україну, Сціборський і Грибівський беруть із собою й Полуведька».

Але на закінчення своєї статті висловлює своє переконання про Полуведька, що «Було б надто несправедливо, коли б його пам'ять плямило й далі ганебне підозріння, що не витримує критичного підходу до справи. Внаслідок уважного розслідування, не можна не визнати правдивості твердження інж. М. Сележка: 'Я не маю ніяких підстав думати, що Полуведько був також агентом Москви, хоча я з ним довше жив і, здавалося, його досить добре знав...» (стор. 120). Зате Д. Андрієвський стверджує з повним переконанням, що «На підставі всіх даних треба уважати, що Полуведько був большевицьким агентом більшого формату» (стор. 137).

Ред. Ярослав Гайвас у своєму інтерв'ю з представником «Визвольного Шляху» подає, як до його квартири у Львові зголосився дивний чоловік, який назвав себе Полуведьком і подав, що він є давнім зв'язковим між ПУН-ом і підпільною націоналістичною організацією на Наддніпрянщині. Він видавався Гайвасові непевним, але від Оршана довідався, що його знає Сенік, який за короткий час має прибути до Львова. По прибутті Сеника і Сці-

борського відбулися при замкнених дверях розмови Сеника з Полуведьком, в яких брав участь Сціборський, а після того Сеник сказав Гайвасові, що «Не все ясне з Полуведьком. Треба ще багато дечого перевірити. Він, Сеник, і надалі буде за Полуведька відповідати та забере його з собою на Схід» (стор. 175). А на стор. 176 того ж інтерв'ю написано: «Після прибуття до Житомира, Полуведько жив на одній квартирі з Сеником і Сціборським. Коротко перед їхньою смертю він запропонував, що поїде до Вінниці та інших міст. . .».

Дальше Гайвас подає, що він (тобто Гайвас) приїхав до Житомира день перед похороном Сеника і Сціборського, зайшов до Ольжича і довідався про подробиці вбивства та що слідство в тій справі «провадили з організаційного боку д-р Ярослав Яхно та інж. Починок, обидва близькі приятелі й співробітники Ольжича з Праги» «... єдиним джерелом інформацій був Федак-Смок. Смок подав про висліди німецького слідства та про те, що вбивника Сеника і Сціборського таки на місці застрілив якийсь німецький вояк, який був випадково свідком убивства» (стор. 176).

На наступній сторінці важне ствердження Гайваса: «Серед нашого членства ОУН (т.т. «мельниківців» — М.К.) переважало переконання, що вбивства доконали наші українські конкуренти з ОУНб. Спершу мало було підозріння на большевиків, але деякі моменти наводили на ту думку».

Це дуже важна інформація, тільки вона неповна. Коли б ОУНм хотіло признатися щиро й повністю, то — хто зна — чи таке переконання серед їхніх членів не поширив і закріпив сам Полуведько, бож це було в його інтересі. Це крило правдивих вбивників закривало за собою слід, спрямовувало слідство в іншому напрямі, а ще до того всього це мало велике пропагандивне значення для розпалювання ненависти між двома відлами ОУН і загострювало їхню боротьбу між собою саме перед наближенням до Києва. Та, на жаль, деякі «мельниківці» до того не признаються, бо ціла така гарна і для них така корисна версія, що, мовляв, бандерівці «доконали того вбивства», розвіялись би зовсім. А вони до того не хочуть допустити.

Ненависть не лише цементує їхні ряди, але й збуджує жадобу помсти, а за тим і дії. Для «мельниківського» Проводу «братовбивство» є тою червоною палочкою, що її завжди держить в руці той, що дресує диких тигрів. Як тільки він покаже їм ту палочку, вони усмиряються і стають покірні.

Якби та байка, що «бандерівці доконали того вбивства» розвія-

лася, з чим вони стали б перед своїм членством, якому вони свідомо понад 45 літ говорять неправду.

У книжці «Шляхом на Роттердам» описані ще й інші факти Полуведька. З Житомира Полуведько виїхав до Києва. Там побув і появився в Харкові. Тут у Харкові він у повному довір'ї у «мельниківців» бере участь у тайних сходинах, на яких свіжо приєднанні люди складають писягу, яку переводить з ними Коник у присутності Полуведька і Полуведько дістає їх список і... передає гестапівцеві. . . Гестапо всіх тих людей арештує і розстрілює (стор. 169-170)!

Беручи це до уваги, варто було б прослідити, яку роль відіграв Полуведько в Києві, де була арештована й розстріляна гестапом Олена Теліга. Про те як згинула вона в Бабиному Ярі, багато разів писалося у «мельниківських» публікаціях, але про Полуведька чомусь при тій нагоді не згадується. А Полуведько стрічався в Києві з Ольжичем, з яким співпрацювала О. Теліга (стор. 178).

Ольжич сказав про Полуведька, що він ним не займався, тільки дав йому доручення їхати до Харкова, де ним мав зайнятися Коник, а також Бабій і Кивелюк. Про долю Полуведька пише Гайвас (стор. 178): «Дальша історія Полуведька в Харкові відома. Його розшифровано як одного з найнебезпечніших советських агентів, арештовано, і він, використовуючи неувагу охорони, повісився в келії на власній сорочці. А недавно советська влада повідомила, що він дістав найвищі ордени та що він належав до найвищої класи оперативників ГПУ-НКВД-КГБ».

Про цю справу ближче пише З. Ірчанський у «Звеличування Юди», коментуючи брошуру п.з. «У кублі зрадників», що її написали П. Каров і В. Степовий про чекіста Кіндрата Микитовича Полуведька, який на доручення большевицьких імперіялістів знищив сотні українських патріотів. «За рубіжем Полуведько провів п'ять років. Зумівши завоювати довір'я оунівських ватажків, він успішно виконав особливо складні завдання Вітчизни. . .». Там теж подано, що він був нагороджений «Орденom вітчизняної війни першого ступеня».

Це головні інформації з брошурки виданої в підсоветській Україні, отже з «першого джерела»! Для чесного українця вони не лишають ніякого сумніву про роль Полуведька у вбивстві Сеника і Сціборського. Та є між українцями на еміграції такі, яким це вияснення «не на руку» й вони даліше поширюють сплетні, що Сеника і Сціборського забили «бандерівці», але завжди це пишуть під псевдонімами і криптонімами, щоб їх не можна потягнути до судової відповідальності. Але на різних прилюдних місцях позво-

ляють собі виразно говорити про «братовбивство бандерівців», покликуючись, що таке було написане. Їм легше є вибілювати Полуведька, як це робить Є. Онацький і М. Сележко (попередні цитати), ніж зрезигнувати з безосновного очорнювання «бандерівців». В тій цілі вони ніколи не признавалися до того, що Полуведько мешкав із Сеником і Сціборським у Житомирі. Це написав перший раз Я. Гайвас по більше ніж сорока роках.

Тому варто на цьому місці зацитувати з його інтерв'ю ще те місце, де він пише (стор. 179): «Я пробував зібрати інформації про це вбивство серед членів ОУНб. Всі вони категорично заперечували участь своєї Організації посередньо, чи безпосередньо у тому вбивстві. Я, будучи в Рівному, запитав між іншими Ростислава Волошина про це, але він з обуренням заперечив. Тоді я рішив звернутися безпосередньо до тодішнього Провідника ОУНб, Миколи Лебеда, який мусів би бути найкраще поінформований. В літку 1943 р. я відбув зустріч з Лебедем. . . Лебедь поінформував мене, що чинники очолоної ним Організації провели докладне слідство у цій справі, і він з повною відповідальністю стверджує, що очолена ним Організація, ані ніякі її члени, чи член, не мали ніякого відношення до того вбивства, яке впрочім Організація засуджує». На запитання, чому Організація не видасть в тій справі відповідної заяви, «Лебедь сказав мені, що таку заяву видано ще в осені 1941 р., в короткому часі після вбивства».

Та це все не переконує «мельниківців» і в 45-ту річницю житомирської трагедії Павло Дорожинський об'їздив усю діаспору й усюди голосив те, що остаточно поміщує «Новий Шлях» ч. 40 за 4-те жовтня 1986 р. Ще раз, не згадуючи про Полуведька, подається прихильникам легенду про «братовбивство», щоб вони в те непохитно вірили, щоб не зважали на слова тих, які вказують на ворога, хоч в кінці є заклик: «Скажім правду про ту трагедію нашого політичного життя».

Форма заклику «скажім» відноситься теж і до «мельниківців», а вони, як виходить, ніяк не хочуть допустити, щоб розвіялася їхня нічим не підтверджена легенда про «братовбивство», яку вони старанно плекають, утверджують і поширюють, щоб часом не виявилась правда, що Роттердам і Житомир — це діло тої самої руки!

У присвяті Ярославові Стецькові
Голові УДП і Проводу ОУН

ВИСЛОВИ СПІВЧУТТЯ ПРОВІДІВ ГРОМАДСЬКИХ УСТАНОВ ТА ВИЗНАЧНИХ ОСІБ

(Продовження, 4)

о. М. СКАСКІВ

ПРОПОВІДЬ В СОРОКОВИЙ ДЕНЬ СЛ. П. Я. СТЕЦЬКА
(Воррен, Мічіген, США)

Багато тисяч кілометрів пройшов св. апостол Павло пішком на своїх апостольських дорогах. Ступав битими дорогами, ступав лісами і дебрами, горами і рівнинами. Одного разу йшов полями, був час жнив і апостол пристав при одній ниві, придивлявся до праці женців, а потім заговорив до них: «Що чоловік посіє, те буде й жати».

Слова апостола Павла, що він їх пізніше написав у посланні до Галатів, приходять на гадку в сороковий день смерти великого сина України, сл. п. прем'єра Ярослава Стецька: «Що чоловік посіє, те буде й жати». В тім посланні апостол Павло говорить: «Хто сіє для свого тіла, з тіла й пожне погибель». Це значить, що в земській житті лише те творить, що його тілу подобається і є миле, той творить вчинки тіла, «сіє для тіла», служить своєму тілові й пожне плоди свого тіла, а жнива ці — погибель.

«Хто сіє для духа, від духа пожне життя вічне». Що значить «сіяти для духа»? Це значить: звертати свого духа, серце, розум до Бога, творити вчинки з поглядом на вічність, перемагати свої злі нахили, творити добро. Хто так «для духа сіє», той від духа пожне життя вічне.

Покійний Ярослав якраз через своє плідне і трудолюбне ціле життя, від наймолодших років аж до останнього віддиху, яке вповні посвятив для святого діла — визволення свого народу, Церкви і рідної Батьківщини України, «сіяв для духа» і відійшов у другий світ по заслужену собі нагороду.

Життєва дорога Покійного Ярослава не була вистелена м'яким килимом, а твердим, колючим терням. Ідучи по ній, він ранив свої

ноги, переступав великі колоди, що ставив Йому наш відвічний ворог Москва, що чигав весь час на його життя, *але* Покійний Ярослав з гордістю та радо приймав цей визов і давав подивугідну відсіч червоному-новітньому Іродові. Не раз кривавилося йому його благородне, шляхотне серце за ті великі кривди, які завдає ворог нашої Церкви і народові, але він йшов непохитно, безкомпромісово до своєї мети, не зважаючи на жодні труднощі і хвиливі перешкоди. Він ішов уперед вдивлений у візію Христа Спасителя, Його правди та правди християнської України на вільне життя, бо дивізою його життя було «*Бог і Україна*». Він захищав ідею українського патріархату та свободу народам і людині. Ім'я Покійного Ярослава — символ сучасної антимосковської боротьби України за її незалежність і волю людини.

Покійний став на п'єдесталь таких висот національної ієрархії, що буде дороговказом не лише для нас живучих, але для тих, що ще ненароджені.

Покійний відзначався глибокою релігійністю, а силу і стійкість у боротьбі за високі ідеали черпав у глибокій вірі в Бога, у відданості рідній Церкві і народові.

На доказ сказаного я дозволю собі навести думки Покійного недалеко перед його смертю: «Я вдячний Богові, що Він дав мені ту віру в людину, а теж переконання про позасвітну доцільність навіть усіх нещасть, бо тільки ця віра в Боже Провидіння, яка крізь призму моєї нації унааявнюється, дала мені тоді 29-річному голові Уряду силу витримати на пості, не заломившись, та чести нації не сплямити, я думаю, теж чести християнина. Бо наша нація станула в той час на захист не тільки своєї волі, але і в захист віри в Христа проти обох безбожницьких систем: большевизму і нацизму! Я думаю, що я видержав не тільки завдяки моїй волі, але найперше моїй вірі в Бога, яка дає передусім міць волі. . .»

Засадою життя Покійного Ярослава була глибока віра в Бога і віра в українську націю, і тому сіяв Він для духа та цим досягнув вічне щасливе життя та вічну пам'ять, яка буде переходити з роду в рід. Амінь!

* * *

Мюнхен, 8.VII. 1986

Вельмишановна і Дорога Пані Славо!

Стоїмо поруч Вас у Вашому безмежному болю й горю і це почуття нехай додає Вам сили нести цей важкий хрест, що впав на

Вас і всю нашу українську спільноту після відходу у Вічність Вашого найдорожчого Мужа, Великого Сина України.

Чому була така воля Божа?

Це питання, на яке важко дати нам усім відповідь.

На це питання не могла я теж дати собі відповіді перед 19-ти роками, як помер мій чоловік.

Передо мною сердечний привіт від Вас обоїх, Високодостойне Панство, що я його одержала у мое 80-ліття. Скільки з цього листа можна навчитися! Тепер мені добігає 85.

Ваші побажання і вказівки є весь час для мене дороговказом, як ми повинні жити і для України працювати.

Цілую Ваші сплакані очі,

Ольга Пеленська

* * *

Вельмишановна і Дорога Пані Славо!

Прийміть від мене і моєї родини найщиріші вислови глибокого співчуття з приводу відходу у Вічність сл. п. Ярослава Стецька — Вашого Мужа та найвизначнішого члена ОУН, який мобілізував, унапрямував і вів Організацію і наш — український народ до перемоги України і Її слави. У видвигненому гаслі «Київ проти Москви» є найглибший і найсуттєвіший зміст праці і боротьби. При тому Ви були не лише Дружиною, але і Достойним співпрацівником. Хай Всевишній пішле Вам силу і вміння, щоб перемогою завершити цей змаг народу нашого.

Слава Україні!

Василь Солонинка

* * *

Гент, 10.VII.1986

Високоповажана і Дорога Пані,

Сумна вістка про смерть Вашого Чоловіка дійшла до Бельгії й болюче діткнула й глибоко зворушила всіх українців, а зокрема тих, які знали особисто Голову Проводу ОУН, до котрих належить моя дружина і я.

Тож просимо ласкаво прийняти від нас обоїх щирі співчуття й вислови нашої симпатії у тяжкі дні у Вашому житті.

І так, одна за одною відходять у вічність, заповнюючи нові сторінки в нашій історії, відомі та заслужені особистості, залишаючи по собі часто порожнє місце, що ускладнює та сильно утруднює завдання, що їх має сповнити еміграція супроти українського народу.

Остаємо зі щирим привітом і глибокою до Вас пошаною,

Наталка і Володимир Поповичі

* * *

9 липня, 1986

Вельмишановна Пані Славо!

Прошу прийняти мої співчуття з приводу смерти Вашого Мужа, відхід якого являється великою втратою для цілого українського самостійницького табору.

Коли приглянутись до життєвого шляху Покійного, то можна ствердити, що вся його діяльність була під знаком служіння українському народові — його самостійницьким аспіраціям. Робив він це чесно і пряомолінійно.

Закінчуючи свою життєву мандрівку, покійний Ярослав Стецько міг без перебільшення сказати:

Ми чесно йшли —

У нас нема зерна неправди за собою.

Вічна Йому пам'ять!

Тарас Гунчак

* * *

До Славного Проводу
Організації Українських Націоналістів!

Вістка про відхід у Вічність сл. п. Ярослава Стецька, Голови Українського Державного Правління, Голови Проводу Організації Українських Націоналістів, Президента Антибольшевицького Бльоку Народів, глибоко-болюче мене зворушила.

Мої слова не всилі виразити біль і смуток, які я разом з Вами і Його приклонниками відчуваю. Треба спокою і задуми, щоб очеркнути Його тернистий життєвий шлях й ідеал в боротьбі за відродження української державности.

Він помер. . . , але Його великий державно-творчий дух буде

дальше жити в обіймах українського народу. Його ідея української незалежної держави увійшла в жили і серця мільйонів українців і на дальше буде невгасимим смолоскипом ідеалів, що родять всенародній визвольний чин.

В тихім спомині й задумі,

Д-р М. Пиріг
б. підхор. УСС

* * *

Високошановна та Дорога
Пані мгр Слава Стецько!

З великим жалем та почуттям переносу Ваше терпіння та горе, що відійшов у вічність Ваш дорогий та улюблений Муж, сл. п. Ярослав.

Українська нація та інші нації втратили Голову Проводу ОУН, АБН, УГВР, УДП, найбільшого Провідника, котрий був тим великим пробудителем, що цілий світ пробудив і дав ці усі дані світові про те, що «сатана» московська мордує та поневолює нації.

І багато вже мужів державних пішли за тим закликком, що сл. п. Ярослав Стецько — Голова, Провідник ОУН залишив для цілого світу та усіх поневолених націй, щоб дальше продовжували цю боротьбу з відвічним ворогом-москалем.

Дорога та шановна Пані мгр Славо Стецько!

Як ця сумна вістка сповістила, що Голова Проводу ОУН Ярослав Стецько відійшов у вічність дня 5-го липня 1986 р. о годині 18-ій (у Мюнхені, Німеччина), то все українське людство відчуло біль та жаль, а в багатьох і сльози покотилися з очей.

Я від себе складаю глибокий поклін та співчуття Вам, дорога та шановна Пані Славо!

А сл. п. Ярослав, Голова Проводу ОУН і Голова АБН залишиться для мене на ціле мое життя Вірним, і я щодня буду заносити св. Молитви за душу сл. п. Провідника ОУН.

Щиросердечно здоровлю Вас та остаюсь з глибокою пошаною до Вас,

О. Сорока

(Закінчення буде)

Тисячоліття Хрещення України

о. д-р Іван ОРТИНСЬКИЙ

НАЙБІЛЬШ ОСУЧАСНЕНА ПІДГОТОВКА ДО ВЕЛИКОГО ЮВІЛЕЮ

(Вибране з церковних проповідей)

Є слова, які раніше в житті християнської людини мали центральне значення, але сьогодні вони цілком призабулись, або, коли навіть їх почуємо, то, не звертаємо на них жодної уваги; або слухається їх з поблажливим усміхом. А все ж таки вони й сьогодні висловлюють вагомі істини та завжди такими залишаються. Вони бо дають нам відповідь на основоположні питання всієї дійсності. Либонь на перше місце висувається так знаний донедавна вислів: «Ад гльоріям Деі», або «Ад майорем гльоріям Деі» («На славу Божу», або «На більшу славу Божу»).

Цей крилатий вираз, який одухотворював людей середньовіччя та зокрема XVII століття — це не пустослів'я. Це найглибше пронизування буття. Крізь цей вислів людина осягає найповніше розуміння дійсності, що довкола неї, та віднаходить, водночас, правильне глядіння на свій життєвий шлях. Якщо сучасний світ вештається судорожно, то це тому, що він, відкинувши згіршливо давню християнську істину, не може знайти нічого такого, що могло б наповнити оцю порожнечу. Проте він щораз то ясніше бачить, що немає нічого такого, що заступило б одиноке справжнє світоглядіння.

Таке світорозуміння одідичив наш народ, приймаючи християнську віру 1000 років тому. Мабуть жоден інший народ не сприйняв її так чутливо, дослівно та докорінно, як наш, український народ. Жити, молитися, працювати, терпіти, боротися, вмирати за Бога, за християнську віру, за славу своєї Батьківщини та на славу Бога — це та нитка, якою проходить уся історія нашого поневоленого, але нескореного народу на всіх етапах його мандрування. Протиріччя, страждання, боротьба, часті невдачі, часті програні й часті поразки вкарбували в душі нашого народу глибше відчуття складності людської долі. Тому й таке палке захоплення тим величним ідеалом, що лежить в основах християнсько-

го мислення. Очистившись від поверховних зображень та полишивши мнимі враження, виростає перед нами історія українського народу, що в своєму задивленні на «славу» відкриває українській людині щось більше за земські багатства та земські успіхи, більше за саму тогосвітню славу. Ідеал «слава» переходить границі самозрозумілих звичайних цінностей. Він менш чи більш є виміром у нашому житті, а може бути, що він являється талісманом, за яким у погоні наша жага щасливості.

Будь готовий, завжди готовий!

Найвищим добром, яким Сотворитель обдарив людину, являється її свідомість. Вона стає вихідним пунктом, який, відрізняючи людину від інших створінь та піднімаючи її до особлившої гідності, дає їй можливість відповідальності за справжнє життя. Однією із основних властивостей, що походять із свідомості життя, являється відвага. Вона чинить нас спосібними поставитися мужньо перед дійсністю, у якій нам суджено бути. А суттєвою та неодмінною сторінкою нашого існування є смерть. Вона є тією певністю, якої ніхто не перечить та не може перечити. Наше життя, кінець-кінців, не є нічим іншим, як походом до смерті, падінням, розпадом у ніщо. А розсудливість вимагає від нашої свідомості брати під увагу цілу нашу дійсність так, як вона є; не виключаючи нічого та не відвертаючись від того, що нам противиться. Було б тому страшним спотворенням нашої свідомості, якщо б ми забули про найважливіші виміри нашого буття. Не мати відваги глядіти ввічі смерті означало б позбавляти наше життя істинного його зрозуміння. А вислідом того була б і підроблена, неправильна та згубна настанова нашої поведінки. Проблема смерті — це проблема людини, її життя, її співжиття, розв'язки всіх її питань. Мимо неї ми не можемо пройти безкарно. Тільки людина, яка глядить на життя з точки зору смерті, зможе відкрити далекобійну глибину свого існування. Виринаючи перед нею безодня непроглядної вічності, вона буде водночас в стані проїнятися незначущістю, малечтю та безвартістю себе та свого буття. Вона пічне відмикати очі на дійсність, що поза всіма зовнішностями розрізняє вартісне від невагомого.

Тому тільки той, хто таємницю смерті не заслонює серпанком занавіси, від якої вона є переполохом ляку, від її наявності черпає відром тверезості натхнення та насагу. Тому тільки та людина спосібна на чин багатирства, який не є ділом пихатої легковажності, а самовідданою посвятою для добра ближніх.

Присутність смерті унаочнює нам справжність нашої дійсності. Без глядіння на смерть ми полишаємось у темряві розгублення. Нам грозить смерть.

Ще наприкінці минулого століття одним з предметів навчання на медичних факультетах була т.зв. танатологія, тобто наука про супроводжування хворих у вмиранні. З одного боку марксизм, якого смертельною недугою є саме забуття про смерть, а з другої сторони патологічний стан нашої цивілізації, щоб визволитись від кошмару смерті, яка виринає перед нами тривожно та безладно, застосували струсеву тактику. Це немов той довгоногий птах, коли побачить небезпеку, занурює голову в пісок, щоб не помічати дійсності.

Здається, однак, що нинішня людина, по всіх своїх вибриках, починає знову приходити поволі до переконання, що вона на мильній дорозі, якщо витискатиме смерть із перспектив свого життя. В цьому сенсі виступає дуже характерно заява одного з найвидатніших світочів медицини в східньому бльоці. Професор закликає, щоб вмирання та смерть стали вагомим моментом у медичній дисципліні. Бо, за вимогою оцього науковця, персонал лікарень повинен мати особливіші кваліфікації, щоб умираючих супроводжувати в тій так важкій годині. Але, що більше, що основніше — той же учений захищає погляд, що кожна людина повинна вправлятися до смерті. А це тому, щоб, коли вона прийде зненацька та несподівано, або навіть сподівано, бути приготованим до отого остаточного кроку в нашому житті. Це найпевніший та найкращий прийом, щоб якимсь чином подолати протиріччя людської долі, — кінчає славнозвісний медик з другого боку залізної заслони.

Але тільки зовнішнє, формальне та психологічне приготування до дня смерті не вистачає. Дійсно та істинно подолати смерть є спроможний тільки той, хто довіряє Христові. Християнська віра зродила мучеників, які не страхалися ніякої смерті, щоб полишитися вірним любові до Христа та щоб бути з ним назавжди. Християнське життя утворило героїв, які щохвилини вмирили, аби ніколи не залишати служіння для терплячих та потребуючих. Християнська набожність виховала в людини практику, якою вона наближається до самоконтролі та оволодіння своїм життям, приготуваючись також до гідної смерті.

Мабуть найбільш знаним зразком приготування до доброї смерті є практика, яку завів св. Іван Боско, великий вихователь молоді та учитель духовного життя. Обстановка, якою збувався день такої християнської практики, говорила про смерть, — не про

смерть інших, але саме про мою смерть, яка в кожній хвилині може мене переставити поміж тих, яких вже немає. Проте її цілком було оновлення життя, а іменно, дати новий початок моему життю; такому життю, яке запевнювало б мені радість певности, що знаходжусь на шляху до правдивого щастя — до Бога.

«Мemento морі» (пам'ятай про смерть), яким суворе монашество надавало ритм своєму дневі, ставало «мemento вівере» та «мemento патріям» (пам'ятай про життя та пам'ятай про батьківщину) — пам'яттю, що наше життя має бути крокуванням до правдивої батьківщини.

Проте таке осмислення смерті розминеться зі своєю ціллю, якщо людина забуде про те, що у кожній хвилині її життя може наступити смерть. Людина потребує діяти так, немов би за мить вона стоятиме перед Божим Суддею. Це могутня сила для великих діл творчої самовідданости. Готовість тепер та тут дати справоздання за моє поступування — це секрет справжньої людини.

Коли ми отже, приготуємося до святкування 1000-ліття Ювілею Хрещення України, скажемо, що така роздума зовсім не на місці, не на тему, незручна чи невлучна, тоді ми дуже помиляємося. В дійсності — навпаки. Бо що іншого, як не прийняття християнства дало нам можливість охопити наше життя світоглядінням, яке подає нам найпевнішу та найкращу розв'язку найглибшої таємниці нашого існування. Немає й іншого способу, щоб при перевірці правильности нашого тисячолітнього маршруту віднайти найрозсудливіше спрямування у майбуття нового життя в новій епосі, як відчайдушність заглянути в очі нашої смерті. До того кличе нас Велике Торжество. Воно вимагає від нас гострих, різких, безпощадних середників. Путь бо важка, ціль далека, мета осяйна, а завдання — ошасливорює.

Більше, вище, ясніше (Лк. 6, 31-36)

Кант та Гегель грубо помилились, думаючи, що людство стане само собою завжди мудрішим, завжди більш справедливим, а тим чином і більш вільним. Проте досвід, який нам принесли історія та який нам дає наш час, вказують на щось зовсім протилежне, інакше.

Розум, чи радше нерозум, став страховищем класової боротьби. Інакомислячий стає ворогом, якого треба ненавидіти та викінчити. Наука та техніка дають можливість одним маніпулювати другими, використовувати, уярмлювати, спотворювати, винищувати.

Комуністична ідеологія дає право сильнішому, брутальнішому, безпощаднішому. Проте агресивність, розбрат та насильство — не є виключністю суспільства, а збувається й на рівні поодиноких людей.

Древня та середньовічна поляризація на право та порядок, яка полишила місце в недавньому минулому розумові та справедливості, сьогодні спрямувала своє вістря на свободу, на спонтанність, на природу. Гучні програми та пишні лозунги «Більше демократії», «Вищі рівні життя», «Поворот до природи», «Визволення людини», «Самоздійснення людини», «Суспільство без влади», «Дружба та братерство поміж людьми та народами» — стають і нині тільки висловом нинішніх вештань, самообману людини. Не тільки не здійснюється прадавня мрія людини, але ще більше притиснена вона до стіни безпорядку, відчуження, тривоги. Їй, людині, бракує чогось, без чого всі стремління, усі дороги, всі спрямування являються безсилими, безцільними та безрадними. Доки людина не зрозуміє, що вона є напруженістю до багато вищого, доки вона не відчує визову Христа до зовсім нового, доки вона не піде за Христом, щоб перевершити себе саму, вона полишиться у підвалах свого самоув'язнення.

Від двох тисяч літ ударяється об людський дух заклик Христа: «Коли ви любите тих, що вас люблять, яка вам заслуга? Таж бо грішники люблять тих, що їх люблять. . . Ви ж любіть ворогів ваших, добро чиніть їм, і позичайте, не чекаючи назад нічого» (Лк. 6, 32-36).

Слова тяжкі, незрозумілі, нереальні, утопічні, уявні. Але саме в них криється таємниця нашого буття. У цьому, що нам видається неможливим, нелюдським — лежить розв'язка нашої судби. В тому, що ввижається нам як щось проти нашої природи, наших інстинктів — стоїть дороговказ до нашого призначення.

Слова оці становлять з'ясування, вершок та завершення найшляхетнішої людської настанови: *любви*. Любов така не є любов'ю по плоті та по крові, а любов'ю по душі самовідданої жертви, істинної покори, найвищої правди, справжнього життя. Тільки така любов чинить можливим великий стрибок людини вгору, до духа, до самоздійснення нашого існування, до осягнення нашої мети, до віднайдення зміслу нашого життя: до Бога.

Стремління до такого ідеалу являється, проте, логікою найвищого закону буття, яким є Милосердя Бога Сотворителя. Єство ж суть, — буття за життя Бога — це безконечна Любов, Доброта, Милосердя. Щоб зблизитися до Бога, щоб з ним поєднатися, щоб осягнути щастя, яке знаходиться у ньому та яким він сам, немає

іншого шляху, як уподібнитися до нього в тому, чим він є та як він є: «Будьте, як і Отець ваш милосердний. . . Любіть ворогів ваших і моліться за тих, що гонять вас; таким чином станете синами Отця вашого, що на небі, який велить своєму сонцю сходити на злих і на добрих і посилає дощ на праведних і неправедних» (Лук. 6, 36 і Мт. 5, 44-45). Зусилля в такому напрямі повинно стати нашою безустанною настановою, дарма, що воно противиться нашій логіці, та навіть коли наше серце противиться йому.

Що така нереальна любов є можлива, вказав нам на це Христос усім своїм життям, а зокрема своєю смертю на хресті. Якщо ми довірили Христові та визнали його як нашого Бога та Спасителя, то це означає, щоб бути готовим пройти таким шляхом долі, як і він. Принайменше, признаючи нашу кволість, оживлялись доброю волею, яка змагається до прийняття того, що Господь нам раз-у-раз посилає. Коли прийде хвилина випробування, Він буде з нами, подаючи нам силу. Нам лиш її прийняти, не дивлячись на наші попередні неуспіхи й невдачі.

Не треба нам ждати на великі подвиги. Життя в душі Євангелії глядить перш за все на малі речі. Крізь неважливі труднощі будня ми виростаємо для великих рішень. В сім'ї, в нашій громаді, на місці праці, поміж друзями, в автобусі, в поїзді, на дорозі, на вулиці — наше поле боротьби за прощення.

Вслід за Христом та його євангельським закликком поступали впродовж віків незлічимі добровольці. Їх серце, палаюче любов'ю, що не знає кордонів, зуміло підніматись крутими стежками жертвенности. Поему любови писала кров мучеників, співав запал мучеників, увіковічнював той примір, який відновлюється безнастанно многими поколіннями героїв, незлічимими черницями та ченцями. Світильник жертвенної героїської любови не згас. Його світло надаліше продовжує відбиватися по всіх частинах нашої планети.

Любов, до якої нас Христос заохочує, це саме любов, яка веде людину та людство вперед. Без любови світ не міг би існувати. В любові, до якої Христос нас заохочує — одинокє спасіння світу. «Пекло, — викрикує Бернанос, французький письменник та мислитель, — це не любити більше». Світ без любови — життя без щастливости. Без любови родинний дім перетворюється в гостиницю, де приходять тільки наїстися та виспатись. Вірність тяжить як ланцюг. Соціальна співпраця вироджується, стаючи кривавою боротьбою за життя.

Якщо живемо в тривозі перед нашим майбуттям, бо грозить нам тюрма, заслання, психушка, атомна війна, тяжка недуга, роздор,

незгода, ненависть таки тут, у любові, в повній любові, а не деінде — наша надія, наше визволення від ляку, сяйво безтурботного дня.

А як може виглядати конкретно наша євангельська любов, показує нам пластично Б. Баррет у своїй книжці «Життя починає любов'ю». «Любов — це солдат на фронті, сам та нещасливий, який пише додому веселого листа. Любов — це людина, яка обіцяє підняти працю безробітному та додержує оцю обітницю. Любов — це жінка, яка, дізнавшись про соромливу таємницю другої жінки, не згадує її нікому. Любов — це тридцятилітня господиня, що подає на стіл все, що має в холодильнику, небажаному гостю, ставлячи це все на найкращій скатерті. Любов — це хлопець, який вивчає альфавит для глухонімих, щоб могли розмовляти із старушкою, яка вже не чує. Любов — це той, хто дає щедро та радісно, коли жебрак приходить ще раз просити милостині. Любов — це той, хто замість жалкуватись, бачить у блудах другого власну короткозорість. Любов — це вдячна душа, що пам'ятає про свої довги та віддає їх негайно та вповні».

Ми можемо ще додати, що любов — це внук, який чує від старого дідуся сотий раз той самий анекдот та слухає його уважно, немов би це було перший раз та дуже цікаве. Але любов, про яку сьогодні мова — це не жарт, не віц, не сміховинка, а найглибша та найбільш ошчаслиблююча правда всієї нашої дійсності.

(Продовження буде)

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —

ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,

ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН

І ФОНД АБН!

З міжнародного поля праці

КОНФЕРЕНЦІЯ АБН В КАНАДІ

Антибольшевицький Блок Народів (АБН) в Канаді був господарем «Конференції АБН-Канада 1986», яка відбулася в четвер, п'ятницю і суботу, від 20 до 22 листопада 1986 р., в готелі «Голлідей Інн» в Торнті, Онтаріо, Канада. На конференції були зарепрезентовані 23 поневолені нації.

Темою Конференції було «Національне визволення як альтернатива до ядерної війни». Метою конференції було звернути увагу вільного світу на нації поневолені советською Росією, які борються за свою державну самостійність і людські права своїх громадян. Ці поневолені нації держать ключ до тривалого миру в світі якщо їх підтримають вільні народи у їхній національно-визвольній боротьбі.

На конференції була виголошена низка доповідей на актуальні теми: «Поневолені нації — ключова проблема світу», «Большевицьке пов'язання з тероризмом у вільному світі», «Диверсійні дії Москви проти Заходу», «Маніпуляція Москвою пацифістичного руху на Заході», «Большевицька диверсія у Центральній Америці», «Роля комуністичних партій на Заході», «Національна проблематика у збройних силах ССРСР» та інші.

В окремій сесії була виголошена доповідь на тему: «Міжнародна діяльність АБН» і були подані звідомлення представників національностей та різних організацій, які підтримують і співпрацюють з АБН.

Одна із головних сесій була призначена темі: «Можливість національного визволення народів у советсько-російській імперії» та «Національні повстанські рухи у країнах під советсько-російською і комуністичною окупацією», де теж порушено боротьбу, яка тепер розгорнулася в Етіопії, Анголі, Мозамбіку, Афганістані, Нікарагуа і Південно-східній Азії.

Між доповідачами, які промовляли на Конференції були: Слава Стецько — Президент АБН, полк. Браєн МакДоналд — директор Канадського Інституту Стратегічних Студій, Ерик Марголіс — спеціаліст у міжнародних зв'язках для газети «Торонто Сан», Герберт Ромерстейн — представник Інформативного Агенства США і спеціаліст з ділянки психологічної боротьби, Моріс Тагвел — кол. директор канадського Центру для Студій Конфліктів, Маріо Калеро — представник Нікарагуанської Демократичної Сили, Артур Віланкулу — ексекутивний директор Фондації Приятелів Мозамбіку, Йонас Дереса — голова Етіопської Освітньої і Допомогової Фондації для Біженців, Габіб Маяр — голова Афганської Спільноти в США, Іван Коляска — спеціаліст у ділянці советології і комуністичного руху, Вертіль Гегман — шведський член Екзекутиви Європейської Ради Свободи і директор Інституту психологічної боротьби проти ССРСР при ЕРС, ген. Нгуен Ван Чук — командир повстанських сил Коаліції В'єт-

намських Партей, ген. Ванг Пао — керівник Об'єднаного Національного Визвольного Фронту Ляосу, Манфредо Борхес — представник вільних кубинців і Американської Етнічної Ради, Дольф М. Дроуж — американський спеціаліст у ділянці міжнародної політики і справ Центральної Америки, Степан Олеськів — представник Української Центральної Інформативної Служби та інші.

Володимир Зарицький (історик) і Анатоль Бедрій (спеціаліст у ділянці визвольних рухів Москвою поневолених народів) у своїх доповідях зосередилися на ідеологічно-політичних питаннях і практичній повстанській боротьбі Москвою поневолених народів, а в тому Україні, де був створений АБН і яка далі є провідною силою у визвольній боротьбі поневолених націй Східної Європи. АБН сьогодні став для усіх поневолених Москвою і комунізмом націй централею для приєднання союзників серед народів вільного світу для справи національного визволення.

Заключну доповідь виголосив Богдан Федорак, голова Ради Національностей АП-АБН, вказуючи, що визволення поневолених націй є ключем до розв'язки політичних проблем світу.

Конференцію підтримали 15 національних організацій Канади, а серед її Почесних Патронів були Блаженніший Патріарх УКЦ Мирослав Іван Кардинал Любачівський, Блаженніший митрополит Української Православної Церкви в Канаді Василій Федак, Митрополит Української Католицької Церкви в Канаді Високопреосвящений Кир Максим Германюк, Архієпископ Кoadьютор Торонтської Епархії Альосіус Амброзік, федеральний міністер багатокультурности дост. Дейвид Кромбі, посадник Торонта Арт Егелтон, голова Ради Метрополітального Торонта Денніс Флінн.

Кульмінаційною частиною програми Конференції був бенкет у суботу ввечері. Особливою хвилиною було вшанування пам'яті Президента АБН дост. Ярослава Стецька, якого посмертно нагороджено «Медалею Воли АБН» у золоті за його заслуги у боротьбі за визволення поневолених націй.

У програмі бенкету виступали президент АБН п-і Слава Стецько, член Екзекутиви ЕРС Бертіль Гегман, Габіб Маяр, Йонас Дереса, ген. Нгуен Ван Чук та інші особистості з політичного світу. Особливою частиною програми бенкету було відчитання письмових привітів від прем'єр-міністра Канади Браена Малруні та президента США Рональда Регена, які висловили свою підтримку АБН і Конференції.

У п'ятницю ввечері у приміщеннях парламенту провінції Онтаріо відбулося прийняття для делегатів і гостей, господарем якого був посол Юрій Шимко. На прийнятті промовляв федеральний міністер багатокультурности дост. Дейвид Кромбі.

Медалі АБН у сріблі за заслуги у праці для справи визволення поневолених націй одержали посол Юрій Шимко, американський конгресмен Джек Кемп і Член Екзекутиви ЕРС Бертіль Гегман.

Господарем Конференції був АБН-Канада і його голова Орест Стеців.

На Конференцію прибуло понад 100 письмових привітів з 10 країн від достойників різних національностей, ієрархів Церков, політиків, організацій.

В Конференції взяло участь понад 250 зареєстрованих делегатів і біля 100 учасників-слухачів з північно-американського і європейського континентів. У конференційному бенкеті взяло участь біля 800 гостей.

Про Конференцію обширно звітувала канадська преса, радіо і телебачення.

Пресове Бюро АБН — Канада

УКРАЇНА І КОНФЕРЕНЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ БЕЗПЕКИ І СПІВПРАЦІ У ВІДНІ

(О.К.) Європейську Конференцію Безпеки і Співпраці у Відні, що розпочала свою працю 4-го листопада ц.р. попередила інформаційна акція групи сумівської молоді з Мюнхену, що в центрі міста, біля віденської опери, влаштувала в суботу і в неділю 1-2 листопада виставку видань про Чорнобиль і топтання людських прав окупантами України. Тисячі людей, що переходили в цьому перехресному транспортно сполученому місці зупинялися перед видним написом, різвішеним між двома товстими колонами підземелля, що вказував на советсько-комуністичний наступ на Європу. Для цього була використана скорочена назва німецькою мовою (КСЦЕ), що інтригуючо зацікавлювала прохожих, які зупинялися біля станка з літературою і одержували інформативний листок про Чорнобиль. Молоді сумівці-студенти радо і вміло відповідали на запити і вставляли в дискусію, яка чимраз далі загострювалась, бо приходили також такі, кому наша інформація була жалючою кропивою. Натовп за інформацією був такий великий, що вже в першому дні біля 5000 інформативних листків були роздані і мало що залишилось на неділю. Після Богослуження в церкві св. Варвари нечисленна українська громада Відня і чужі гості одержали також інформацію про акцію СУМ і АБН перед Конференцією.

В понеділок відбулася пресова конференція екзильних урядів, на яку прибули представники польського, чехо-словацького і українського екзильних урядів. Державний Центр УНР репрезентував його Голова проф. Я. Рудницький і пані Носко-Оборонів, керівник Інформаційного Бюра ДЦ УНР. Кожна з цих делегацій відчитала свої становища до Віденської Конференції, після чого відбулася дискусія. Присутні словаки запротестували проти чехо-словацького представника Повольного, заперечуючи йому право говорити в імені словаків. Присутній представник КОУГЦУ мгр О. Коваль виступив з пропозицією включити в спільне становище екзильних урядів вимогу про звільнення політичних в'язнів в СССР, а головню членів Української Гельсінської Групи, яка на всіх 40 членів вже

втратила своїх 4-ох членів, що згинули в радянських гулагах, а інші знаходяться під смертельною загрозою зі зруйнованим здоров'ям довголітньою каторгою.

Того ж дня відбулася пресконференція в американському посольстві, де виступав з промовою голова делегації Зіммерман, видвинувши також справу топтання людських прав у СРСР і вимогу звільнення політ'язнів, між якими також членів Української Гельсінської Групи.

У вівторок вранці в будинку американської бібліотеки Зіммерман продовжував свою конференцію і відповідав на численні питання. Член американської урядової делегації д-р Ю. Куляс заторкнув справу наслідків чорнобильської катастрофи, яка повинна бути включена в програму Конференції, як один з елементів безпеки.

Крім згаданої на початку 15-членної сумівської групи з Мюнхену, яка успішно провела свою загально-інформативну акцію, з представником КОУГЦУ мільом О. Ковалем співпрацювали тісно дві молоді журналістки — Ірина Капустинська (АБН-Корреспондент) і Віра Матичак («Шлях Перемоги»), які зі своїми акредитаціями мали змогу нав'язати численні контакти з пресовими агентствами і вручили їм документацію від Організації Визвольного Фронту, Державного Правління і АБН. Між документацією був також обширний меморандум від КОУГЦУ з наświetленням різних аспектів порушення людських і національних прав в СРСР. Згадана документація була також доручена офіційним делегаціям. Як відгук на українську інформативну акцію віденська преса відмітила на своїх сторінках динамічність нашої інформації («Ді Прессе» 4.11.86), згадуючи меморандум АБН, який об'єднує багато національностей Східної Європи, включно зі Світовим Українським Визвольним Фронтом.

Окрему інформативну групу у Відні становили представниці СКВ (п-ні Х. Ісаїв), «Прологу» (п-ні Н. Світлична і А. Сороковський) і «Американці за людські права в Україні» (п-ні Ольшанівська) та український представник «Інтернаціоналу Спротиву» (Л. Плющ). Микола Мовчан з Америки прибув з матеріалами до виставки про Афганістан, яку було приміщено в рамках загального інформаційного центру «Гельсінське дзеркало», спонзороване «Інтернаціоналом протистиву».

В тому ж комплексі були приміщені численні станки організацій народів з-поза залізної заслони на еміграції. Тут був приміщений також станок СКВУ і Представництва Української Гельсінської Групи.

В бічний залі біля станків з виставками відбувалися конференції Інтернаціоналу протистиву, на якій промовляли переважно російські і жидівські дисиденти — Максимов, Орлов, Буковський, Любімов і інші. На цю конференцію був запрошений також Візенталь, але вибачився і прислав відеокасетку зі своїм привітом. Проти його присутності протестував Леонід Плющ і на час висвітлювання касетки з привітом Візенталю він опустив президіальний стіл. Другий скандальний виступ на тій конференції мав відомий німецький анархіст Кон Вендіт, який домовився до того, що Америка і СРСР на рівні топчуть людські права, а Реган є агентом КГБ. На диво ніхто з присутніх не зареагував на його демагогічний виступ, а

навіть присутній американець, директор Фондації Інтернаціоналу Спротиву, котрий фінансував «Гельсінське дзеркало» з даними інформаціями в своєму слові не уважав за відповідне взяти в оборону Америку і її президента. У виступі Орлова впали також імена кількох членів Української Гельсінської Групи, за яких треба змагатися, щоб їх звільнили. Сама промова його була досить обережна, мовляв, було гірше за Сталіна і треба вважати, щоб ті часи знову не повернулися. Велика частина промовців зосереджувались над жидівським питанням в СССР.

Відбулася також пресова конференція Американсько-канадської організації оборони людських прав і релігійної свободи в СССР, на якій виступала п-ні Х. Ісаїв разом з американкою, естонкою і латвійками.

Перед відкриттям офіційної Конференції напроти будинку тієї Конференції маніфестували з відповідними транспарантами кілька груп, між якими найчисленніша була група жидівських студентів з Лондону, яка вимагала еміграції жидів з СССР, добре були зарепрезентовані балтійські групи в народній ноші з московським медведем і в'язнем у залізній клітці. Напис Української Гельсінської Групи в її 10-ліття оснування появилася на тому місці на другий день.

На відкритті Віденської Конференції один раз була згадана Україна в промові секретаря стейтдепартаменту США Шульца, коли він говорив про порушення людських прав в СССР. Він назвав численну групу українських захисників гельсінських домовлень, які є переслідувані в СССР. В брошурці на 90 сторінок, яку випустила американська делегація на Конференцію є присвячено більше місця як політичним так і релігійним переслідуванням українців в СССР.

В офіційних делегаціях тільки американська делегація має двох українців, згаданого вже д-ра Ю. Куляса і Ореста Дейчаківського. Канадська делегація тим разом не має ніодного українця.

Належить відмітити, що на початку Конференції совети прибули не тільки чисельною офіційною делегацією і агентами безпеки, але також прибув спеціальний корабель Дунаєм з «туристами», які на протязі кількох днів заповняли конгресові приміщення, вулиці та різні людні місця. Їхня розвідочна і пресова служба не минала ніякої нагоди, щоб зареєструвати, чи сфотографувати осіб і дію зокрема еміграційних організацій.

Віденська Конференція триватиме довгі місяці і від неї ледве чи можна чогось позитивного надіятись. Чорнобиль і трупи загинутих борців за віру і національну свободу поневолених народів поглиблюють прірву, яка зарисувалася між бльоком свободи і бльоком неволі.

Поезії

Яр СЛАВУТИЧ

КРУТЯНЦІ

Вони лежать, навіки молоді,
Ставні й веселі, з усміхом щасливим,
Готові чути поклик, як тоді,
Коли на бій ішли з бадьорим співом.

Сумні батьки й жалобні матері,
Минувши повз Аскольдову могилу,
Мовчазно зрять, як страдницькій порі
Журба вербу вколисує похилу.

Лихі вітри, гойдайте верховіть
Живого свідка бойових крутянців!
Та не турбуйте кореня, не гніть
Святих дерев, що знали новобранців.

Безвусі, юні, вічно молоді,
Ви склали голови за рідний Київ,
Скріпивши крок державницькій ході,
Вписавши подвиг у свободи вияв.

Київ, 1943. З поезій, що були втрачені. Вписаний в альбом, цей вірш повернувся до автора лише тепер від особи, що його зберегла. Я.С.

Іван МАНИЛО-ДНІПРЯК

ЛЕСІ УКРАЇНЦІ

Ти на гору круту крем'яную
Підняла важкий камінь століть. . .
Перебувши негоду страшную,
Твое слово між нами гримить;

Лісова твоя пісня, ми знаєм,
Кличе всіх на братерство і змаг.
Ворог клятий поволі конає,
Його корчить нездоланий жаж.

Над Дніпром височить бронзоликий
Монумент твій у сяйві небес, —
І Франко й Драгоманів великий
Привели у Безсмертя тебе!

Лесю, Лесю! Пала Україна. . .
Дніпровий україниться шлях. . .
І бандурить досвітня година
Твоїх творів у наших серцях!!

25 січня, 1971

Оля ТЕРЛЕЦЬКА

НА ВІЧНУ ПАМ'ЯТЬ ПРОВІДНИКОВІ ОУН ЯРОСЛАВОВІ СТЕЦЬКОВІ

Ні! Ти не вмер — Ти вічно жити будеш!
А ми маршуєм далі за Тобою.
Бож Ти сказав — «Згинеш, або здобудеш!»
Для нас ідея ця — повік святою!

У нас живуть Петлюра й Коновалець,
Чупринка і Бандера — не вмирають.
А, Ти став п'ятий, як вказівний палець,
Що в бій за волю нарід закликають.

Як той, що змолоду ширив ідеї —
Для України жити і вмирати,
І сам своє життя віддав для неї.
Ми будем Твій наказ все шанувати.

Розплати день прийде для кровопивців,
Для них надходить вічна вже руїна.
Гряде вже час, прийде для українців
Соборна, незалежна Україна!

Як в Києві ударять дзвони волі,
А синьо-жовтий стяг розгорне крила,
За волю України На престолі
Стоятиме, у славі Твоя сила.

І прийде день, що в серці України,
На вічну славу для усього світу,
Твоє геройське ім'я не загине,
Для Тебе стане пам'ятник з граніту.

Бо, Ти не вмер! — Ти все живеш між нами.
Твоїми ми прямуємо шляхами!
В історії герої — не вмирають,
Вони живуть, і з крові оживають!

Ні, ти не вмер!

Лариса МУРОВИЧ

ХРАМ МАДОННИ

Я з юних літ любила дерев'яні храми. . .
Там соняшне проміння ряхтіло над хрестами
Святого храму ген на чернівецькім передмісті, —
О Боже, чи ще в ньому чують люди благовісті?

Вдихнули в храм той зруби й бруси — аромат сосновий,
І плястику, і барви: з гір карпатських мови —
Опуклу висоту й ширінь Господніх небозводів,
А глибину — із гимнів Пруту хвиль, їх вічних хороводів.

Знадвору храм був на селянську хату схожий
З чотиросхилим гонтодахом. Храм величний, Божий!
Мадонну в нім, з усміхненим Дитятем,
Мистець незнаний пензлем змалював крилатим:

Шляхетність Предків наших він увілляв в обличчя!
Русявий волос і блакить очей їм додали величчя!
Їх білі сорочки з меандровим, яскравим взором
Тоді в іконографії були сміливим новотвором!

Про ту Мадонну я плекаю тужну мрію
І, через Неї, забувати в чужині не смію,
З якого роду мій народ розрісся старовинний
На споконвічних землях Руси-України!

ХОРОБРІЙ ЖІНЦІ ПАНІ СЛАВІ СТЕЦЬКО

Прекрасні подружжя нам творить ідея священна, —
Таким, Пані Славо, було також Ваше — з Провідником.
Звеліла Вам Божа і Лицарів сила надхненна —
Крізь пільму пільменну до світла іти напролом!

Ви гідно понесли Вітчизни й народів закутих долю.
І легше ішлося удвох. Таж був Ваш тягар важкий!
Народи почули клич пламенний Провідника про волю,
З'єдналися в АБН і ВАКЛ — проти Московії в бій.

І ставсь Провідник владарем підйому людського,
І вище угору підносилась путь Ваша з Ним,
Ще більше народів до кола ввійшло бойового,
Бо розігнали їм пільму і Ви — смолоскипом ясним!

Тоді, як тирані слідили за Вашим кожним рухом
І на путі все чигала жорстока й підступна смерть,
Хто ж був щитом молитовним, подвійним зором і слухом
Для Провідника і Мужа, вірою сповнений вщерть?!

Чим Вам подякувать за безграничну посвяту для Друга?
О Жінко хоробра, цвіте незабудька й для Вас!
В успішних змаганнях Мужа є й Ваша велика заслуга,
І в тому, що вража куля його не знайшла ані раз!

То ось, Пані Славо, в глибокій жалобі ми з Вами:
Господь покликав у Вічність незламного Провідника.
Народи і наша Вітчизна, уярмлені гайдуками,
Питаються журно: чия нас далі вестиме рука?

В багатті, що зріднене з націй визвольним паланням,
Журбу проясноє величчя. Разом сплелися вони.
У маєстатичній смерті, в духу горінні останнім
Не гасне вогонь свободи. Наснажують буде й з труни!

Леонід ПОЛТАВА

НА БОРТУ «ПРИНЦА»

Сумно пливати по спокійному морі:
Хвилі-хвилини плывуть крадькома,
Мовчки лежать непорушні простори
І Гамалії ще й досі нема.

Хай би ударило бурею, шквалом,
Молотом вдарило знизу й згори,
Щоб обізвалося аж за Уралом,
Щоб позривало чужі прапори!

Є ж десь приховані шторми і бурі
Серед старих і нових україн. . .
Треба Бандери, треба Петлюри,
Для відбудови — треба руїн!

Зірветься шквалом народ за народом,
Прийде вода животворна, нова! . .
А за бортом — відмираючі води
І океану незряча сова. . .

Сумно мені у чужім океані.
Листям осіннім життя опада.
Навіть панамські матроси — не п'яні
І від нудьги — позіхає вода. . .

14.9.1985
(В дорозі до Ярмуту)

Андрій ЛЕГІТ

АБСТРАКТНИМ ХВАЛЬКАМ

Не позуй, не хвались, не вертись
Не наслідуй кумирів сучасних,
У поезії іскорка ти
І від подиху часу вже гаснеш.
Що сучасне до вічності? — Мить.
Що земне до небесного? — Частка.
Треба сутінь віків озорить,
Без кінця, середини й початку.
Словом правди святої й краси,
Унікаючи хвастоців й пози,
Дух людський пориває до вершин,
І стократ світлу мужність помножить.
Бо словесний абстрактний димок
У етері розвіється, щезне,
Буде жити, хто сонцем думок
Все живе поєднає з небесним.

МАТРИМОНІЯЛЬНА СТРІЧА

Явилася. Долонь легенький стиск,
Напудрена — не прочитати личка,
В очах зелених то імла, то блиск,
Кирпатий носик, ростом невеличка.
На голові якась кудель руда,
Уста м'ясисті аж пащать карміном.
Поставив крісло. Край стола сіда,
Заломлює коліно за коліно.
Мовчить. Мов розфарбована сова. . .
Дав цигарки. Затягується димом.
Налив у склянку віскі. Випива.
Не кривиться. Лиш кліпає очима.
Хильнув і сам. Розніживсь, промовля:
— Ти аж із Польщі прибула, хороша. —
Вона ліниво губи розтуля,
Запитує: — Чи маєш дім і гроші.

СНІГ

Тихі дні, журні дні,
Відлетіли ключі, відлетіли,
Лине сніг, перший сніг,
Міріяди метеликів білих.
Наче в сні, мрійнім сні
Витанцювують вальсом пушинки,
Лине сніг, ніжний сніг,
Де ти, де ти, днів дальніх сніжинко?
Іней ліг, ранній ліг
На волосся, на вії, на брови,
Сипле сніг, срібний сніг,
І ніхто не проронить ні слова.

* * *

Нерозгадана загадка буття
Дотепер і за тисячі років,
Як на гілці листочок, життя,
Все одно, чи внизу, чи високо.
Славить шепотом дні осяйні,
Роси п'є, поки вітер не зірве
І безжально на вічний погній
Занесе десь у хащі чи прірву.

* * *

На крилах відшумілих вітряків
Романтика замріяних,
А на колесах авт і поїздів
Здається й близький обрій порудів.

* * *

Відгремів буревій, відгремів,
Знов туман над полями їдкий,
Гасне час, наче іскри в пітьмі
Гаснуть дні, місяці і роки.

Юрій БУРЯКІВЕЦЬ

КАРПАТИ

Ви скажіть засніжені Карпати,
Хто дозволив лихові зрости?
Нас втекло з неволі — небагато,
Перепони змівши на путі.

І батьки й дівчатонька премилі
Нас з походу ждуть із кожним днем. . .
Може ми насправді забарились,
І голів своїх не донесем.

А відважним тільки б лиш здоров'я,
Скорострілів і гранат дістать.
Може нас жандарми переловлять,
Так далеко від Дніпрових хат.

І над вечір в сутінках, базаром,
По містечку хмурим і чужим,
Поведуть на розстріл нас мадяри,
І життя розвіється, як дим.

Так шуміте голосно Карпати,
Хай смерічок шум — несе Дунай.
Нас втекло з полону — небагато,
Скільки ще не вернеться в свій край.

44 рік

Наука, дослід

Степан СЕМЕНЮК

СПІВЕЦЬ СЕЛЯНСЬКОЇ ДУШІ

(У 50-річчя смерті Василя Стефаника)

Обабіч битого шляху, що веде з Городенки до Снятина, майже на півдороги між цими містами лежить село Русів. Воно, немов колиска, сховалось у низині, оточений горбами. Серед села так само підносяться кілька пагорбів: на одному — церква, на другому — школа, на інших — кладовища. Цих кладовищ аж п'ять, з чого можна догадуватися, що Русів належить до давніх поселень. На найвищому горбі, за переказами, був колись замок боярина Руса, від якого походить назва села.

Русів — рідне село Василя Стефаника. Воно лежить у південно-західньому кутику нашої землі, що носить назву Покуття. Село Русів і ціле Покуття — за словами Івана Франка — «один з найкращих закутків на широких просторах і не лише нашого краю. Воно славиться також в Україні чорноземом, добрими кінями, та любов'ю до старих селянських традицій, народньої ноші і пісні, та ще й цікава його говірка, що зберігає в собі багато елементів старо-української мови. Це здається, одна з найбільш консервативних закутин України».

Русів, як кожне старе село України, має свою історію. Наїзд татар 1622 року знищив ціле Покуття, з русівської оселі лишилося в живих ледве вісім мешканців. З того часу залишилися два роди селян, найбільших і найбагатших, Стефаників і Дідухів, що завжди змагалися за владу і вищість у селі.

Батько письменника — Семен Стефаник — одружився з Оксаною Кейван, що походила з роду Дідухів, і в той спосіб поміж двома родами закінчився спір. Семен одержав від свого батька 18 моргів поля, усю силу м'язів, практичний розум і любов до землі. Вона опанувала всіма почуттями, всіма думками і всіма мріями Семена. Продовж свого працьовитого життя він збільшив свою господарку вдесьтеро. Він став найбагатшим господарем на цілу околицю, маючи 180 моргів поля. З цього подружжя, що поєднувало кров обох аристократичних селянських родів, 14 травня 1871 року народився майбутній новеліст. На два роки старша сес-

тра Марія, молодші брати Юрко і Володимир, ще молодша сестра Параска — це родина Стефаники. Всі дитячі спомини Стефаника пов'язано зі сестрою Марією, яка дуже любила його. Дитинство Стефаника — це доля всіх селянських дітей, яких від колиски гартували до твердого життя.

В листуванні Стефаника з Ольгою Гаморак — пізнішою його дружиною — зберігся нарис про його дитячі роки: «Нагадується мені одна весна, давня-давня. Я мав у пазусі від мами яблука, сир і хліб. Я стояв коло воза, а мама кропила свяченою водою воли, віз і плуг на возі, і тата і мене, — бо перший раз з весною ми вибиралися в поле. Я перший раз ішов робити весну. Я сидів з татом на возі, і ми їхали в поле свіжими дорогами, що ще ніхто від осені не їхав. Тато казав: "Ти вже великий, меш зі мною у поле ходити, а за то д'великодню я тобі файний капелюшок і черевики куплю, будем робити тай будем мати"... Я тогди вже поважно брав свою великість і чув вдовolenня неописане. Цілий день я поганяв воли, мука була, плач і сварка. Вечером я вертався додому і чув свою вищість над моїми бідними ровесниками, що їх тати не мали волів, ані поля, ані плуга. Мама мене привітала як парубка. Дала вечеряти і наказала Марії, аби мені дала більше яєшниць, бо я роблю. Марія лишила більше, бо добра була. А потім мама подарувала мені «Отченаш», бо ноги дуже боліли і постелила мені, і перехрестила мене, і я спав-спав...»

В цьому маленькому нарисі виступають найважливіші особи його дитинства. Батько Семен — дужий, твердий селянин. Він учить сина працювати в полі й любити землю. Мати Оксана як кожна українська жінка — сторож домашнього вогнища, побожна, працювита і предоброго серця. Сестра Марія — товаришка його дитячих розваг і опікунка в дитинстві. Мати й сестра дали йому змалку стільки тепла й любови, що живий спомин про них навіки залишиться в його серці. Вони обидві стануть пізніше героїнями багатьох його оповідань, надиханих якоюсь релігійною любов'ю.

Коли Василькові було сім років, батько записав його до сільської школи. Тяжко було рухливому хлопцеві звикати до шкільної «муштри». У школі панувала нудота, учитель не розумів дітей, а діти — вчителя. В науці Василько не вибивався, але був середнім учнем. В цій школі навчився він тільки читати й писати. По закінченні сільської школи батько рішив віддати сина на науку до міста. «З нього не буде доброго газди, — говорив Семен до своєї жінки Оксани. — Чогось не дуже любить робити в полі, чогось забувається, задуманий, задивлений десь далеко. Думаю віддати його до школи. Вивчемо його і дамо йому легший хліб, може, не буде так гарувати, як ми». Та Семенісі не промовляли слова чо-

ловіка до серця. Не могла собі уявити, як може пустити від себе дитину. Але воля батька перемогла, і по вакаціях 1880 року він записав сина до другої класи міської школи у Снятині. Життя Василя змінилося. Десятилітній хлопець, дуже вражливий, болісно переживає розлуку з матір'ю і селом. Але батько завіз до міста в школу і сказав: «Паном будеш». Це стало вирішальним моментом на ціле його життя. Опісля він писав про цю подію: «Я пішов від мами в біленькій сорочці; з білої сорочки сміялися, кривдили мене і ранили. І я ходив тихенько, як білий кіт. Я чув свою подлість за тихий хід і кров моя діточа з серця капала» («Мое слово»). Та вирішний вплив на формування Стефаникового світосприймання було його перебування в коломийській гімназії, куди він, закінчивши четверту класу народної школи в Снятині, переїздить 1883 року.

«Одного серпневого дня — згадує Стефаник в автобіографії — перед заходом сонця сказав мені батько, щоб покинути чотири воли, які я поганяв у плузі і аби йти додому та мити ноги та збиратися на завтра до Коломиї до школи. Ті ноги ніяка сила з найліпшим милом не могла була обмити. Потріскані, порепані, боліли страшно, і я плакав, а мати складала на стіл всіляке білля і поливала його сльозами».

Вже з перших днів свого побуту в коломийській гімназії Стефаник відчув глум і посмішки від деяких учителів і однокласників — панських синів. Створилися два непримиренні табори: панські сини з одного боку і діти села, або як їх згіржливо називали — «селянські сорочки — мамині льолі», — з другого. Головною причиною цієї ворожнечі були національні і соціальні відмінності. Вже в першій класі гімназії зайшла подія, що отруїла душу молодого гімназиста на ціле життя. Одного разу учитель-поляк вибив його різкою і сказав: «Ідзь мудзю сьвіне пасьць», потім підняв йому сорочку, що спадала зверху штанців, щоб осміяти хлопця. Панські учні заревіли сміхом, а Стефаник вийшов і подався на свою квартиру. Про цей випадок довідався батько і приїхав до директора зі скаргою на вчителя. Того самого дня купив батько для сина панський одяг. На другий день та сама юрба учнів зустріла перебраного мужика гураганим сміхом: «І здається мені, що я був би іншим чоловіком, якби той стид мене не отруїв» — писав пізніше Стефаник. В душі хлопця відбувались якісь дивні зміни. Зроджувався гнів і протест проти пануючого ладу, міцніла віра в тих, якими погорджували. Передчуття матері збулося. Материнське серце відчувало, що її сина чекає тяжке випробування при зустрічі з панським світом.

В гімназії Стефаник приятелює з Лесем Мартовичем, пізнішим видатним новелістом, і Левом Бачинським, найбільшим приятелем

лем його молодости, пізніше відомим провідником радикальної партії і депутатом до віденського парламетну та одним із найкращих українських промовців.

В цей період в Галичині починає поширюватись соціалістично-радикальний рух, що виростає під впливом ідей Драгоманова, Франка і Павлика. Цей рух починає захоплювати уми гімназійної та студентської молоді. У коломийській гімназії постає таємний гурток, що ним керують Лесь Мартович і Лев Бачинський. Гурток працював над поглибленням національної і соціальної свідомости та виробленням стійких характерів серед молоді. Стефаник вступив до цього таємного гуртка учнем четвертої класи. Члени цього гуртка їздили по селах, відбували збори, віча, на яких виголошували палкі промови, засновуючи читальні «Просвіти» і влаштовували різні національні свята. В цій праці над собою і над селом кристалізується політичний світогляд Стефаника.

Слідом за цією культурно-освітньою роботою молодих гімназистів посипались доноси до дирекції гімназії, що учні займаються підпільною політичною роботою. В наслідок цих доносів 20 учнів-українців виключено з гімназії, між ними — Стефаника. Це було при кінці шостої класи. На слідує шкільний рік Стефаник вступив до сьомої класи дрогибицької гімназії, де вже від року вчився Лесь Мартович, виключений за таку ж саму роботу.

Під час своєї культурно-освітньої роботи на селі Стефаник зустрівся з о. Кирилом Гамораком, що був священиком у сусідньому від Русова селі — в Стецевій, а ще був депутатом до галицького сойму. О. Кирило Гаморак мав численну сім'ю: п'ять дочок і трьох синів. Його гостинний дім був пристановищем молоді, що під час вакацій днювала й ночувала в ньому. Цей дім став другим родинним домом Стефаника і його найближчих приятелів Бачинського й Мартовича. Зі самим господарем і його дочками він заприятелював на ціле життя, а одна з них, Ольга, стала найінтимнішою його повірницею, а згодом — дружиною.

У Дрогобичі Стефаник вперше зустрівся з Іваном Франком, заприятелював з ним і став частим гостем в його домі в Нагуевичах. В той час Франко був уже славним, дуже відомим письменником і політичним діячем та популярним публіцистом. Редаговані ним журнали «Громадський Друг», «Дзвін» і «Молот» пропагували нові соціалістичні ідеї, що захоплювали молоду інтелігенцію, яка вийшла з народу. У 1900 році соціалістичний рух оформлюється в політичну радикальну партію, що нею провадили Франко і Павлик. До радикальної партії приєднався і Стефаник. Разом із Мартовичем — належав до активних членів таємного гуртка дрогибицької гімназії. Політичним діячем у ширшому розумінні цього

го слова Стефаник ніколи не був. Його тягнуло більше до літератури, але з цими своїми зацікавленнями він не зраджувався тоді перед ніким, навіть перед своїм товаришем Мартовичем, який вже в гімназії почав писати свої новелі. Через ціле своє життя Стефаник був рядовим членом радикальної партії, хоч часто не погоджувався з методами праці її провідників. Він гидував усяким партійним чи груповим перебіжництвом, коли за гроші або почесні люди змінювали свої переконання. І саме цьому його пуританству радикальна партія завдячувала, що він від неї ніколи не відступався.

1892 року Стефаник здав матуру і вступив на медичний факультет Краківського університету. В той час у Кракові навчалось приблизно 50 студентів-українців. Студенти мали своє товариство «Академічна Громада», була домівка, куди сходились щовечора студенти, читали часописи, дискутували, виголошували доповіді. Кинувся і Стефаник у вир праці між товаришами. В скорому часі він вибився на провідне місце серед студентів, зокрема, як добрий промовець. У 1895 році зайшов у житті Стефаника різкий поворот, що мав вирішальний вплив на його письменницьке формування. Під час концерту на честь Т. Шевченка в Кракові, що на ньому вступне слово виголосив Стефаник, він познайомився з двома людьми: лікарем-поляком Вацлавом Морачевським і його дружиною Софією Окуневською, дочкою знаного політичного діяча з Городенки, українкою і першою жінкою-лікарем в Австро-Угорщині. «Це знайомство було чи не найважливішою подією моєї молодости» — писав пізніше Стефаник. Вацлав Морачевський — людина європейської культури. Він не лише лікар і хемік, він чудовий знавець літератури, мистецтва, музики. Його дружина прекрасна піяністка. Перебуваючи довго за кордоном у Швейцарії, Франції і Німеччині та прекрасно знаючи мови, вони знаходили зв'язки з найновішими течіями в літературі та мистецтві. «Вони приїхали з Цюріху — пише Стефаник про Морачевських — обое високо освічені, і я від них користувався широким європеїзмом». Краків був тоді осередком польського літературного й мистецького життя. За допомогою Морачевського Стефаник зустрівся з тодішніми польськими письменниками, як Станіслав Пшибишевскі, Владислав Оркан, Станіслав Виспяньскі, Ян Каспровіч і Казімеж Тетмаер. У колі польських письменників, з якими зустрічався Стефаник, відбувались пристрасні дискусії про літературні напрямки. Щоб розбиратись у літературних суперечках, Стефаник пильно перечитує всі літературні новинки та важливіші твори тодішньої західноєвропейської літератури, що заслуговували на увагу.

Та на формування літературного таланту Стефаника мала таки

найбільший вплив українська література, зокрема творчість Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Панаса Мирного, Юрія Федьковича і Михайла Коцюбинського, а також народня творчість. Праця в народі по селах значно розширила круговид, будила уяву, давала можливість стикатися з різними людьми й характерами. Тому молодий студент відчув потребу сильного слова, яке б не тільки будило, але й виховувало б маси для боротьби, за краще майбутнє. Таку силу вислову, велику мудрість і красу знайшов Стефаник у самому народі. Тому він пірнув у народню творчість, пильно збирав і записував народні пісні, перекази, колядки і гагілки. Захоплювався цими перлами, знаходив ліки для свого чутливого серця і животворну силу, якої шукав.

Під час вакацій 1895 року Стефаник знову між народом, між улюбленими своїми селянами. В той час відбувалася передвиборча кампанія до галицького сойму. Стефаника захопило загальне піднесення народніх мас. Він кидається в народню гущу, відвідує багато сіл на Покутті, де виголошує свої блискучі промови. Під час цієї передвиборчої кампанії Стефаник був заарештований і просидів 13 днів у коломийській тюрмі. Цей арешт став причиною непорозумінь між Стефаником та його батьком. Батько, багатій і вїйт села Русова, не міг примиритися з фактом, що його рідний син виступає проти ладу, який захищає його багатство. Він робить докори синові, що через нього захворіла мати, і відмовляється даліше утримувати сина на студіях. Та причиною хвороби матері не був арешт сина. Стефаникова мати — це мати-страдниця, знесилена тяжкою працею, заступниця своїх дітей перед суворим батьком. На її плечах спочивала вся праця вдома, перевищуючи всі фізичні спроможності тендітної жінки. Любила всіх своїх дітей, але найбільше — Василя, бо він постійно перебував поза домом. Тому в душі сина жила велика любов до матері, така безмежна, яку можуть мати лише великі чутливі серця.

Подругою Стефаника була також найвидатніша серед співачок XIX-го і XX-го стол., на два роки молодша від нього, Соломія Крушельницька. Походила вона зі села Біла Бучацького повіту на Тернопільщині. Після закінчення Львівської консерваторії, навчалася в Італії. В роках 1893-94 була примадонною Львівської опери. Соломія Крушельницька була гідною партнеркою співаків світової слави як Карузо, Шаляпін, Мишуга, Баттістіні. Світова слава співачки, зустрічі з великими композиторами, зокрема з Пуччіні, виступи на прийняттях у королів, навіть у російського царя, не відвертали її думок від рідного поневоленого народу. Перебуваючи закордоном, вона підтримувала тісний зв'язок з рідним краєм, листуючись із чільними представниками тодішньої наукової, літературної та мистецької еліти, як Іван Франко, В.

Стефаник та ін. Як тільки знаходила час поміж новими ангаже-ментами за кордоном, приїздила до рідного краю і давала свої концерти. На всі виступи артистки, чи то було у Львові, чи Кракові, чи Коломиї, завжди приїздив Стефаник. Його улюбленими піснями були: «Ой під гаєм, гаєм» та «У сусіда хата біла». Крушельницька знала, що другою піснею раниць серце письменника, бо вона багато в чому стосувалася до нього. Стефаник захоплювався прекрасною народньою піснею, яка у виконанні славної артистки набирала особливої сили і краси.

23 червня 1898 року Крушельницька виступала з концертом у Коломиї. Після концерту на честь співачки відбувся великий коктейль. На концерті та на коктейлі був також присутній Стефаник. Коктейль згуртував багато старших і молодих звеличників славної та вродливої співачки. Крушельницька вирізнила з-поміж усіх Стефаника. Дякуючи за увагу, проголосила тост на честь усього товариства, а опісля підійшла до Стефаника і з ним поділилася своєю чаркою шампанського. Це викликало зрозумілу заздрість у інших, бо кожний в душі бажав бути на місці Стефаника. Коли приятелі запитали його про відносини зі співачкою, він відповів: «Все добре — чудовий голос, добра душа і незвичайна врода, але я чоловіком співачки бути не можу». Стефаник лишився сердечним другом великої співачки на все своє життя.

1 січня 1900 року прийшла катастрофа, якої найбільше боявся Стефаник. Померла його улюблена мати. Смерть матері — це найстрашніший удар, якого зазнав Стефаник за все своє життя. Через півроку після смерті матері батько одружується вдруге. Його велике господарство не може бути без господині, але відчай сина не дозволяє розуміти батька. Конфлікт між ними обома поглиблюється, син пориває з батьком і залишається без грошей, без фаху, без надій на майбутнє. Медичного факультету Стефаник не закінчив, хоч вісім років просидів у Кракові. По смерті матері зовсім розбитий психічно покидає Краків, діставши нервовий розлад. Біль по втраченій матері не дозволяє йому вертатися до рідного села. Він блукає з місця на місце, від одного друга до другого; то перебуває у свого шкільного товариша Мартовича, що вже в той час був адвокатським практикантом у Городку, то в Миколи Шухевича у Львові, то в о. Івана Плешкана в селі Чортівці Городенського повіту. Трапляється йому нагода одержати посаду викладача літератури в Чернівцях, але він відмовляється. Згодом він повертається до свого рідного села, поселюється у свого брата Юрка і там живе якийсь час далеко від приятелів і знайомих. Лише часто зустрічається з Ольгою Гаморак, що була вчителькою в сусідньому селі Стецевій. Побут у Русові серед рідних піль, зустрічі з любою йому товаришкою з дитячих літ заспокій-

ливо впливають на психічний стан Стефаник. Поволі йому повертає втрачена рівновага.

В 1903 році Стефаник, знову твердий і суворий, повертає до письменницької праці. Цього року виїжджає на всеукраїнське свято до Полтави, на відкриття пам'ятника Іванові Котляревському. На Україні він особисто знайомиться з видатними письменниками і культурними діячами: з Михайлом Коцюбинським, Лесею Українкою, Михайлом Старицьким, Борисом Грінченком, Миколою Міхновським, Іваном Стешенком і композитором Миколою Лисенком. Вертаючись додому після полтавських святкувань, Стефаник відвідав могилу Т. Шевченка в Каневі. В листі до Ольги Гаморак він схвилювано пише: «Сьогодні побував я цілий день на могилі Шевченка. . . оце місце, звідки я поклонився цілій Україні».

Глибокі психічні рани поволі загоюються. Взаємини з батьком з кожним днем кращають. Стефаник вирішив вернутися на село і стати господарем. В січні 1904 року він одружується з Ольгою Гаморак. З дружиною поселяється в домі свого тестя о. Гаморака і бере в руки керму його господарства. З нього не лише добрий новеліст, але й добрий господар. Він сам оре, сіє, сам усього доглядає. Батько Семен тішиться, що син добрий господар, жалкує, що дав його до шкіл. У 1908 році Стефаника обирають депутатом до австрійського парламенту. Тепер мав можливість боронити інтереси народу з урядової трибуни. Він кидається у вир політичного життя. Його авторитет росте з кожним днем, і батько тішиться своїм сином. Але в цей час напруженої політичної діяльності Стефаник перестає писати. Літературні кола занепокоїлися його мовчанкою, і ніхто не міг погодитися з думкою, що Стефаник ще в силі віку не дає українській літературі свого нового слова. Михайло Коцюбинський пише тоді Стефаникові: «Я ніяк не можу помиритися з таким довгим антрактом у Вашій літературній роботі. Не може бути, щоб Стефаник — наш, а особливо мій, люблений письменник, краса нашої анемічної літератури, щаслива оаза — замовк назавжди». Але Стефаник замовк на цілих 15 років.

Коли Стефаник став депутатом, відразу виріс в очах свого батька. Він кличе сина до себе, дає йому 18 моргів поля і будує нову хату. В 1910 році Стефаник переїздить на свою власну господарку до Русова і тут залишається до кінця свого життя. Від 1912 року дружина Стефаника занедужала на легені і по двох роках безуспішного лікування, 4-го лютого 1914 року померла, залишаючи трое малих синів — Семена, Кирила і Юрка.

Жаль по втраті дружини заглушують гармати Першої світової війни. Під час першої окупації Галичини військами царської Росії, він залишається в Русові, переховується у своїх приятелів-

селян, то у свого тоді вже близького приятеля Івана Семанюка, адвоката в Снятині, то у письменника Марка Черемшини. Під час другої окупації Стефаник утікає до Відня. Фрагменти жахливих переживань, які йому доводилося переживати під час його втечі, знаходять пізніше місце в його новелях. У Відні по п'ятнадцятьох роках мовчанки, у Стефаника «народилося знову слово». Війна сколихнула його талант, він не міг мовчати, коли цілий світ і його батьківщина Україна горіли у вогні. Так постають нові новелі: «Дитяча пригода» і «Марія», де описано криваві змагання українського народу і його героїв, Січових Стрільців, за свободу. З проголошенням самостійності Західньо-Української Народньої Республіки його покликають до Української Національної Ради у Львові. 22-го січня 1919 року він з головою галицької делегації Левом Бачинським їде до Києва і бере участь у проголошенні Соборности.

Вся післявоєнна творчість Стефаника — це голосний протест проти поневолення України. У цих нових новелях сила його слова зростає. Він неначе хоче звільнити серце з болю, що зібрався був у ньому за багато років мовчанки. В останньому періоді його творчости появляються 23 новелі і кілька автобіографічних споминів. Ці новелі ввійшли у збірку «Земля», видану у Львові 1926 року.

У перші повоєнні роки переживає Стефаник цілий ряд тяжких ударів. Вмирають його обидва брати, вмирає батько Семен, і з цілої родини залишається він сам-один зі своїми синами. Новелю «Вона — земля», написану зараз після смерті батька, він присвячує його пам'яті. Матеріальні справи Стефаника помітно погіршуються. Военні дії знищили його господарку, а тут хлопці повиростали, треба посилати їх до школи. Через силу береться до наладнання своєї господарки.

Під час українізації на советській Україні Стефаник нав'язує контакти з літературними колами України. Швидко приходить до висновку, що Україна веде страшну боротьбу з російським імперіалізмом, яку на культурному фронті очолював Микола Хвильовий. Українські культурні кола стали оглядатися за письменником, що міг би бути символом культурної боротьби для цілої України. Франка, Лесі Українки і Михайла Коцюбинського уже не було в живих, тому їх вибір упав на останнього з великої письменницької гвардії, на Стефаника. Грунт для цього вони підготували дуже обережно: спершу спеціальне засідання літературного сектора Всеукраїнської Академії Наук (ВУАН) у Києві з приводу появи новелі «Сини», до речі твору цілком націоналістичного, далі признання Стефаникові досмертної пенсії Народнього Комісаріату Освіти та іменування його членом ВУАН. Стефаник довго ва-

гався, чи йому прийняти пенсію Народнього Комісаріату Освіти. Остаточо, за порадою Лева Бачинського, погоджується, бо це, як сказав його приятель, гроші українського народу, а не большевицьких комісарів. Від титулу академіка ВУАН рішуче відмовився, мовляв, він не вчений, а лише письменник. Починаючи з 1930 року, зв'язки Стефаника з советською Україною починають поволі рватися, а вкінці він відмовляється і від досмертної пенсії.

1926 року культурні кола Галичини святкували 25-літній ювілей появи його збірки «Дорога». На святковому концерті виступали з промовами його близькі друзі письменники Марко Черемшина і Богдан Лепкий. На бенкеті після концерту виступали найкращі друзі його молодости — Вацлав Морачевський і Лев Бачинський. Стефаник дуже не любив різних ювілеїв і похвал за свою письменницьку працю. Він був дуже скромний і сам про себе висловлювався, що не вміє писати. Під час бенкету його примусили сказати кілька слів. Ось уривок з його промови на бенкеті:

«Я робив, що міг. Перетоплював це мужицьке слово, яке мав біля себе, аж мене це сиве волосся коштувало, аж пальці мені викручувались з болю, і я гриз їх. І нині чую, що половину треба би перечеркнути з того, бо я, вірте, занадто великий естет, бо я ясно здаю собі справу з того, що зробив. І все, що я писав, мене боліло. Щоби дати піваркуша друку, я мушу написати тисячу аркушів, і як уже нині на вечорі це сказав один із вас, я, бігме, не вмію писати».

Це свято дало одначе багато радості йому, бо зустрівся з дорогими йому друзями, але ця радість скоро погасла, бо внедовзі після цих святкувань помер його друг Марко Черемшина. Кожну втрату своїх найближчих чи то з родини, чи своїх друзів Стефаник глибоко переживав. Він говорив: «Я боюся вже тої смерті, бо вона ходить весь час за мною, як сновида». Внедовзі вмирає ще один його друг, цим разом найближчий — Лев Бачинський. Тяжкі переживання по втраті найдорожчих йому осіб підривають його здоров'я. Відновлюється нервова хвороба і артеросклероза поволі паралізує праву руку, і Стефаник не може писати. Під час недуги він часто говорив, що хоче сповідатися і відійти у вічність так, як його батьки. Він почав думати про поєднання з Богом. У цьому багато допомогли йому зв'язки з митрополитом Шептицьким, якого знав особисто і, коли перебував у Львові, то завжди бачився з ним. Коли матеріальний стан Стефаника погіршився, то митрополит помагав йому постійно до кінця життя. Останні місяці Стефаника — це один безмежний ланцюг страждань. Він відійшов у вічність 7-го грудня 1936 року.

Найкраща біографія Стефаника — це його творчість, зокрема,

його листування з різними приятелями, що є підставою студій його життя і писань. Написав Стефаник відносно мало, бо всього 58 новель, що вийшли в п'ятьох збірках. Перша збірка його новель появилась 1899 року під назвою «Синя книжечка», слідом за нею вийшла друга «Камінний Хрест» (1900), «Дорога» (1901), «Мое слово» (1905) і остання «Земля» (1925). Хоч написав Стефаник мало, але та мала збірка його новель стала такою великою, що її не перевершив своєю духовістю ніхто з молодого покоління письменників до наших днів. Як психолог селянських душ Стефаник не має собі рівного не тільки в нашій літературі, але й у світовій. Великий літературознавець Іван Дзюба твердить, що Стефаник своїм стилем і силою вислову перевищує Гі Монпасана, французького новеліста, якого вважають першим у світовій літературі. Особливо глибокі своїм змістом і навіяні патріотизмом новелі, що постали з вражень Першої світової війни і української революції. В новелях «Вона — земля», «Сини» і «Марія» він виступає як національний борець за рідну землю, як співець українського селянина-героя.

Він прийшов на світ тоді, коли на чорну землю сипався білий цвіт вишні. З усією ніжністю поета покохав він цей цвіт. У великій мові символів землі, цей цвіт — синонім душевної чистоти людей праці з чорними й перепаними, як вона земля — руками. З палітри землі взяв Стефаник ці два кольори — чорний і білий — і переніс у своє мистецтво як два основні тони. Хлібодарна земля — всеплодюча мати — на теренах України не клекотить гарячою лавою вулканів. Одначе її чорнозем запікся від пломеню сонця і того творчого вогню, що палає в її глибинах. Великі сини землі — Шевченко, Франко і Стефаник — від неї зачерпнули вогню для свого вулканічного слова.

Вже з появою перших новель Стефаника стало ясно, що народився феноменальний новеліст не лише в українській літературі. В 1901 році наш найавторитетніший критик Іван Франко писав: «Стефаник — може, найбільший артист з Божої ласки, яким уже сьогодні можемо повеличатися перед світом». Як зареагував на таке несподіване визнання таланту тодішній студент Краківського університету? Не кинеться він ні в любов, ні в містику, хоч на стрункого «чорнокудрана», що одягався в найкращих кравців Кракова і належав до найелегантнішої молоді. «Чигала прекрасна половина роду людського» — писала пізніше письменниця Катря Гриневичева. Не пішов Стефаник і за оманливими кличами «чистого мистецтва», розсадником модерних течій якого був тоді Краків. Світ по-своєму ловив цього дивного самородка з Покуття, але не спіймав його. Були й у Стефаника свої «розпуття велелюдні», моменти вагань. Нарешті він твердо і безповоротно вирішив іти

туди, де «сине небо і чорні скиби, і білий плуг і пісня, і піт солений».

Першим своїм виступом Стефаник вніс багато нового в українську літературу. Найбільш ударяють в очі його лаконічний стиль, його буйна багата на образи поетична мова, що вся потопає в порівняннях, словом — відомий на європейському ґрунті імпресіонізм. Епохальним відкриттям Стефаника-мистця було його мислення у формі мініатюри. Це було відкриття нової енергії мистецького слова. Приятелька з буковинських верховин, сусідка з-за Прута, Ольга Кобилянська, яка часто листувалась зі Стефаником, писала до нього: «Страшно сильно пишете Ви. Так, якбисте витесували потужною рукою пам'ятник для свого народу... Гірка, пориваюча поезія Ваша, котру не можна забути. В мене нема такої сильної мужицької руки Стефаника, — тої залізної сили, котра кількома рисами ставляє пам'ятники». Справді, коли поринути у світ Стефаникової новелі, то впадає в очі отой постійний епітет — «залізні руки» його хліборобів, що від їхньої сили постають величаві монументи. Високі моменти трагіки в його новелях — ці границі «крайнього ефекту» в монументальному мисленні Стефаника — символізують найсильніші сторони життя. Смерть, як контраст життя, негачія його, примушує письменника ще більше дорожити життям. Великий біль і велика радість є «найвищим виразом життя» — пише Стефаник одному приятелю. «Життя, ой яке воно фayne у своїм болю й радості». Такий був оптимістичний трагізм того, кого так несправедливо обвинуватили в песимізмі і кого так палко боронив від цих безпідставних закидів Іван Франко. Стефаник, як живий нерв цієї «чорноземної сили», створює галерію постатей, які можуть зайняти почесне місце поруч з вічними образами світової літератури.

Ось кілька силуеток Стефаникових героїв-мужиків: завзятість, прагнення до обраного собі ідеалу Івана Дідуха («Камінний господар») вбачають посвояченим з Ібзенівським «Будівничим Солнечом», батьківський біль Стефаникових героїв порівнюється з муками Лаокоона, нещастя Пріама — з тугою Максима, що синів з війська не дочекався. І той маєстат болю мають всі ті героїські хлопці Стефаника. Мати, трагічна Ніубея, — героїня «Кленових листків», розлучаючись з дітьми та своїм життям, співає пісню. Старий Максим, що втратив на війні двох синів і носить у душі більший біль, ніж будь-хто («Ти дала сина одного, а я двох»). Цей дід, якого від болючих дум пече сивий волос, як розжарений дріт, ще має силу борикатися зі зміями-кіньми, ще годен землю робити. В цій своєрідній силі трударів своєрідна краса. Стефаник, як Леся Українка, запитував себе «Що дасть нам силу?» Як і вона, уявляв свій нарід у вигляді сонного велетня, що прокинеться.

Роса, що супроводила все життя селянина, дає «дужість і здоров'я» не лише пшеницям і житам, але й хліборобам. «Ей ти, росо, — звертається хлібороб до неї перед своїм сконом, — їла ти мене від дитини, я коло овець плакав від тебе. А як був молодий, то мусів підкочувати білі штани, йдучи від дівки, щоб мама не сварила, а як став газдою і заходив у збіжжя косити, ти жерла мене і кусала». А водночас роса в естетиці праці — символ розради і краси, і в своїй поетичній молитві до неї старий Лазар каже: «Баную дуже, що мене не будеш заросювати, як ти, святе сонце, родишся». Скупані в сонці, дощі й бурі, трудівники тримаються довгі роки в силі, аби їхні діти й діти їх дітей жили й росли. Мистецькі постаті Стефаника вражають не тільки великою силою «філософією землі», але й певними чисто скульптурними та малярськими ефектами. Ось закам'яніла від горя фігура батька, син якого «стратився» у війську. Селянин сидить у вагоні, зігнувшись, сховавши голову у писану тайстру. Тайстра наповнюється слізьми, які безупинно плывуть з очей батька. Яка природна і водночас символічна скульптура горя: згадаймо фігури Івана та Проця, що схилили захмелені голови на стіл у корчмі і котять по ньому сльози («У корчмі»). Трагікомічна жанрова сценка: маленькі діти б'ють батька, що лежить на землі п'яний («Лесева фамілія»). Ще одна страшна картина: «Сама-самісінька». Залишена сама лежить смертельно хвора баба. Над нею літають мухи та лізуть їй до рота, але безсила баба не може їх зганяти. . . В останній агонії грянула головою аж потекла кров, і баба умерла. Мухи з розкішню лизали кров, своїми закривавленими крильцями сідали на миски і розносили бабину кров. «Лаоконівська» група батька з дітьми: Гриць Летючий біжить зі своїми двома дівчатками до ріки, щоб їх утопити, бо не має чим їх прокормити, одну втопив, друга випросилася («Новина»). «Прив'язана чорним волоссям до чорної землі, як камінь» — скульптура матері, дитина якої конає («Лан»). Контраст білого волосся старості на вічно-зеленій плямі озимини («Озимина»).

Стефаниківський герой — селянин не лише страждає, але й протестує. Навіть несамивитий вчинок Гриця Летючого в «Новині» — дітовбивство — є протестом і ганьбою двадцятого віку за можливість такої соціальної несправедливості і нужди селянства. Сільський нуждар «голодник» здатний не лише «намнецкати» багача, але й пустити з димом його садибу, вчинити криваву розправу за образу своєї гідності («Палій»), («Суд»). Він здатний міцно любити не лише облитий потом клопоть своєї землі, але й свою країну. Він віддає для України двох своїх синів, висилаючи на війну проти загарбників, «най вас обох закопаю в цю нашу землю» («Сини»). Марія з одноіменного оповідання, син якої «царя називав катом» і був засланий на Сибір, пригорнула хлопців з-над

Дніпра як рідних синів, символізуючи споконвічну мрію українського народу про соборність. Помираючи, селянин просить не тільки насипати на його могилу рідної землі, але й покласти на груди портрети Шевченка і Франка. Одним словом Стефаникові селяни-герої вміють страждати, протестувати і боротися.

Знедолені втікачі залишають свою землю і втікають від московського Молоха у світ за очі, бо «москаль іде і сонце залягає. І Хіна, і Сибір, та дикий нарід з цілого світа». . . Німіє баба Марія, бо немає гіршого горя для селянина, як покидати свою рідну землю («Вона — земля»), дитина їсть хліб, вмочений у кров забитої матері («Діточа пригода»), сниться Марії спів її синів, яких забрала війна («Марія»), селянин, який втратив синів, проклинає Бога і небо («Сини»).

Писав Стефаник тільки тоді, коли відчував надхнення, коли його вражало щось у саме серце. Горе своїх героїв переживав як своє власне горе. Він сам признавався: «Писав я горюючи, і кров зі сльозами мішалася. Я писав тому, щоби струни душі нашого селянина так кріпко настроїти і натягнути, щоби з того вийшла велика музика Бетховена». Так міг говорити лише письменник, який понад усе любив свій нарід.

Окреме місце у творчості Стефаника має його мова. Вона є проста і лаконічна. Кожне слово наче виковане з найтвердішого металу, воно має своє стале місце, незаступиме, як тони у музиці. Нічого не можна ані додати ані відняти. Майже всі його новелі переплітані монологами й діалогами, і тому їх легко пристосувати до сцени. В 1934 році театр «Заграва» В. Блавацького ставив «Землю» Стефаника. Для інсценізації «Землі» були використані такі новелі: «Вона — земля», «Сини», «Марія», «Злодій», «Побожна», «Морітурі», «Кам'яний хрест», «Палій», «Кленові листки» і «Басараби». Вистави проходили з великим успіхом. Свою «Землю» побачив Стефаник перший раз на сцені в Коломії весною того самого року. Перед виставою глядачі привітали появу Стефаника овацією. Через залу аж до почесного місця утворилася алея зі селян з довколишніх сіл. Тією алеєю проводили його, хворого та немічного, серед вигуків «Слава!». Він здивований ішов, як по жару ступав. Коли сів на призначене місце, сказав: «Богу дякувати, що це перебув».

За деякий час після вистави Стефаник помістив статтю в «Новому Часі» «Під вражінням вистави» 'Земля', де між іншим писав: «Не можу тепер затаїти свого страху перед виставою «'Земля': Непокійло мене як пройде вистава: Я знав і знаю, що я не можу мати публіки. Чи ця публіка знайдеться в театрі і чи дир. Блавацький буде в силі поставити моїх героїв так, щоби вони за-

інтересували ширшу публіку? Але найбільше непокоїв мене покутський діалект, я лякався і не дармо. Крім Блавацького ніхто не міг ним говорити. Кожний діалект, як кожна мова, мусять належати до цілого чоловіка, від дитини до старости, або мусить бути вивчений, інакше він стає жаргоном. . . А вже перейнятися фразою, бо я фразесович, то треба дійсно вродитися в Русові. . . Я не міг з молодих літ навчитися мови Куліша і Панаса Мирного, бо я з природи лінивий, і цього я прилюдно каюся».

Майже всі новелі Стефаника, за виїмком кількох автобіографічних, писані покутським діалектом. Звернення до діалекту було зв'язане з пошуком індивідуального стилю Стефаника. У поглядах на вживання діалекту в літературі Стефаник боровся як мистець і громадянин, уважав чи не злочином писати діалектом. Франко писав, що діалект не завадив Стефаникові стати всеукраїнським письменником. Звертаючись до молодих письменників, Стефаник радить не йти його слідами й не писати діалектом, а літературною мовою: «Перетоплюйте це різноманітне слово українських діалектів, говорів, жаргонів на одну спільну, кришталю чисту літературну мову».

Стефаник знав ціну своєї праці, проте на схилі віку йому здавалося, що він зробив надто мало і говорив: «Я стидаюся, що я письменник, а все, що я написав, то не як письменник, що робить ремесло зі свого письменства, лишень як одиниця, що незвичайно любила своє оточення». І саме ці скромні слова письменника вважаймо його заповітом. Бо й справді він не був ремісником, а великим артистом-майстром, а оточення його стало куди ширшим ніж село Русів, ніж Покуття, набагато більшим, ніж ціла Україна. Місце Стефаника у гроні найбільших письменників світу.

Друг Стефаника, його односельчанин Ілля Вахнюк сказав за рік після смерті письменника: «Літа плывуть, як річна вода, якої не стримаєш. По однім вони залишають великий слід на землі, по другім — хіба могилу, яку стратують, зрівняють даліші покоління. А Василеві літа лишать незабутній слід в історії українського народу, бо такий талант був йому писаний».

На найвищому горбі, де колись стояв замок боярина Руса видніє могила Стефаника. Це русівський пантеон, куди йдуть і йтимуть люди пішки, поки житиме нарід, який зродив співця селянської душі.

о. д-р П. БАВ'ЯК

НАУКОВА ТВОРЧІСТЬ ІВАНА ФРАНКА, БАЗОВАНА НА СТАРОЖИДІВСЬКОМУ ПИСЬМЕНСТВІ ТА БІБЛІЙНИХ МОТИВАХ

Любов і зацікавлення українською літературою та народньою творчістю, часто схиляли І. Франка досліджувати іноземні літератури. Він там шукав спільного коріння чи впливу тих літератур на нашу стару літературу. Як приклад може служити його глибоке дослідження старохристиянського роману «Варлаам і Йоасаф» (1897). Франко ставить питання про авторство цієї грецької повісті і досліджує поширення її в західній Європі, спiniaючись на латинських варіантах і на поетичних перерібках різними мовами.

Порівняльна метода його дослідження підказувала йому шукати джерел до цієї повісті в індійській літературі.

Поряд зі староіндійською літературою, Франко цікавився давньою єврейською літературою і поезією. Ще в гімназії він переклав уривки з Йова та Ісаї. В 1875 р. він повідомляв редактора «Друга» В. Давидяка, що зробив вільний переспів дванадцятьох розділів книги Йова і що його наштовхнув на це «переспів Йова Ратая», вміщений кілька років тому в «Правді». Для того часу, писав Франко, «затвердою справою був Йов для мене, особливо писаний неримованим стихом. . . Тепер, розчитався в Йові, переклад його стався майже потребою моєї душі, — я вибрав стих ямбічний. . . , римований, — а Лімбах, котрому читав-ем кілька початкових глав, дуже їх собі подобав. Цікаво би, проте, було, если би ви в «Друзі» поставили також Йова галицького, — яко паралель до Ратаєвого»¹.

В 1911 р. Франко опублікував працю «Вавилонські гимни та мотиви»². Як завважає автор, ця праця зроблена на підставі досліджень німецьких учених.

Збірка Франка має чотири розділи: «Сумерійці і семіти», «Написи вавилонських царів», «Молитви й закликання», «Покаянні молитви».

У вступній замітці Франко коротко характеризує перекладені ним тексти, розкриває їх значення для сучасності. «Ся поезія, що стала доступна новочасній цивілізованій людськості тільки завдяки науковим відкриттям та дослідам. . . , — пише Франко, — важна також для нас українців, не тільки сама собою, як продукт

прастарої цивілізації, далекої від нас і чужого нам народу, але головне тим, що в ній мусимо бачити джерело того релігійного руху, який складав старожидівське письменство, доховане до наших часів у так зв. біблійних книгах Старого Завіту, а спеціально його поетичну часть, репрезентовану збіркою гимнів, що має назву Псалтир і якого авторство давня жидівська традиція приписала старожидівському цареві Давидові. Ся книжка мала великий вплив на формування релігійного культу, що на жидівській основі виріс у велике дерево християнства і в перекладі на церковно-слов'янську мову мав також значний вплив протягом цілого тисячоліття на сформуванні душі жидівського народу»³.

Зацікавлення Франка до старожидівської літератури, до старовинних біблійних книг постійно зростало. Йому належить переклад «Пісні Дебори», пам'ятки старожидівської поезії⁴. Пісня ця була створена в XIII-XI стол. перед Хр., в ту епоху історії жидів, коли вони вели боротьбу за своє існування в Палестині з ханаанськими племенами. Франко зробив цей переклад з французької мови і додав до нього докладні коментарі. «Пісня Дебори» Франка належить до таких праць, як «Данте Аліг'єрі» і «Алькай і Сапфо»⁵, де важко визначити самий їх жанр, оскільки дослідження про письменника або його твір постійно ілюструється перекладами, при чому переклади займають таке велике місце, що набувають самостійного значення.

У вступній замітці до «Пісні Дебори» Франко, користуючись працею Едуарда Райса «Histoire des Israélites» (Париж, 1877), дає загальні відомості про Біблію і одну з її частин — Книгу суддів куди входить перекладена пісня.

Аналізуючи її, Франко розрізняє в ній пізніші елементи від старовинних народніх пісень, до яких, на його думку, і належить «Пісня Дебори». Франко наводить текст прозового оповідання, потім дає переклад пісні і коментарі до неї. «Зміст сеї пісні, яку я поділив на вісім розділів, — пише Франко, — розпадається ось на які складові частини. Перший розділ починається сильним поетичним акордом на похвалу Бога, який уславив себе і своє плем'я незвичайною перемогою. Ся перемога супроводилася незвичайними явищами в природі, землетрясінням і великою зливою, оба явища — рідкість у Палестині. Чи не буде деякою аналогією до початку сеї пісні початок нашого 'Слова о полку Ігоревім', в яким затьма сонця віщує русинам нещастя в поході?»⁶

Франко розглядає Біблію як старовинну поетичну пам'ятку. «Більшість біблійних повістувань, — пише він, — має, — крім релігійного, безпосереднє поетичне значення. Переказ таких місць, їх модернізування, чи краще їх розбавлення водою і «прикрашування» без будь-якої ідеї — це ж те саме, як коли б хто захотів, прим., своїми словами переказати деякі частини Одиссеї або

грецьких трагедій. Простий вірний переклад оригіналу звичайно може викликати далеко сильніше враження і далеко більше навчити нас»⁷.

Саме так Франко перекладав «Пісню Дебори». Водночас він не раз виступав у своїх статтях про Мільтона, Врхлицького, Каспровича, чи Лесю Українку проти штучного модернізування біблійних мотивів без внутрішнього смислу та ідеї⁸.

На підставі сказаного, ми бачимо, що Франко дуже цікавився Біблією і старався вишукувати жидівські сліди у середньовіковій і пізнішій європейській літературі, а зокрема давньоруській. Вплив цей ішов двома головними шляхами. Насамперед — через християнство. Що європейська література розвивалася під великим впливом християнства — це відома справа, але й саме християнство чималою мірою було «твором орієнтальним», а в складі його орієнтальних елементів на головному місці стояли елементи жидівського походження. Франко зауважує: «Нема сумніву, що християнство, виростаючи з жидівського пня та годуючися від самого початку соками грецької освіти, мусіло дати величезний імпульс до обміни думок між грецьким світом і жидівським, хоч початок цієї обміни зроблений був уже на пару сот літ уперед. На ґрунті християнства ця обміна, особливо в Сирії та Єгипті, мусіла бути ще більша й живіша, обі релігії виростили зі спільного ґрунту і мали спільну основу — Біблію. Християнські писателі перших віків залюбки користувалися жидівськими коментарями, особливо такі вчені, як Оріген, та сирійці, як Єфрем Сирин».

Ось через що в християнських письменників можна знайти чимало того, що є й у Талмуді⁹.

Та при цьому, — зауважує Франко, — «ще більше орієнтального мало в собі жидівство, що власне в перших віках християнства кінчило своє перетворення з біблійного жидівства в рабинсько-талмудичне, і кінчило знову таки під могутнім впливом Сходу: адже перший корпус Талмуда складався в Вавилоні!»¹⁰

І хоча ці дві форми релігійної свідомості й життя, християнство й рабинсько-талмудичне жидівство, порвали одно з одним і пішли різними шляхами, то їх взаємодіяння не припинялося, і воно відбилося на літературі європейській і давньоруській. Питання про цей вплив — не нове. «Особливо ті, хто займається дослідом над історією казок, новель та легенд, знають добре, яким важним посередником була жидівська література в мандрівці тих творів зі сходу на захід. І староруське письменство не стояло осторонь від тих впливів, а вчені такі, як Весоловський, Кіріпніков, Буслаєв, Жданов і інші, частенько доторкалися їх у своїх дослідках»¹¹.

Франко йде одним із ними шляхом. І напрямком його зацікав-

лень, і хід літературного розвитку ставили його на цей шлях. Франко звертає увагу своїх читачів на те, що «основою християнського календаря був не сам грецький, а подекуди й жидівський, єгипетський і інші», що й собі за свою основу мали календар вавилонський¹².

Досліджуючи «Варлаама і Йоасафа», Франко порівнює арабські тексти переказу з жидівською Ібн-Хісдаєвою поемою «Царевич і дервіш», вказує на те, що Ібн Хісдай не перекладав арабського тексту вірно, а тільки перероблював знайдені в ньому епічні і догматичні частини по-своєму для вжитку побожних жидів¹³.

У рецензії на публікацію проф. О. І. Алмазова «Къ исторіи молитвъ на разные случаи. Замятки и памятники» Франко висловлює думку, що молитва «женѣ родити отроча», що в ній є слова: «и соблюди Господи отъ зависти и отъ очесъ призора», «могла повстати ще на жидівському ґрунті, де віра в 'лихі очі' була здавна розширена і не раз знайшла вираз у Талмуді і інших писаннях»¹⁴.

У досліді про походження сюжету про Лиса Микиту, зауважує Франко, що «дуже гарні й стародавні байки та оповідання, в яких говорять звірі та дерева, маємо також у Біблії», і при цьому додає, що «навіть в устах галицьких жидів, що не вміють читати по-німецьки, він чув широке оповідання про лиса, зовсім подібне до основної повісті» в його поемі¹⁵.

В примітці до статті Фридриха Шіллера про Лесінґового «Натана Мудрого», доказує Франко, що «притча про три перстні не була твором католицького монаха», як це твердить автор статті, а що «вона була зложена коло 1100 р. якимось еспанським жидом»¹⁶.

Далі, в своїх «Студіях на полі карпато-руського письменства XVII-XVIII в.», Франко докладно зупиняється над середньовіковою легендою про попа Івана і — в зв'язку з цим — «про греко-візантійсько-жидівські оповідання про чудеса Сходу». «Араби в VIII або IX віці, — читаємо у Франка, — переробили Псевдо-Калістена по-своєму; ця перерібка робиться зв'язною Еспанцям і правдоподібно еспанським жидам. Користаючись з одного боку коротеньким оповіданням Йосифа Флявія, а з другого тою арабською перерібкою, оповідає французький жид Йосиф, що фальшиво закрив свою назву ім'ям старшого жидівського історика Горіонида (з IX-го віку), в своїй по-гебрейськи писаній історії жидів не тільки про відвідини Олександрові в Єрусалимі, але й усю фантастичну Олександрову історію за Псевдо-Калістеном з інтересними відмінами, які потім віднаходимо в європейських прозових «Александріях». Ще одну історію Олександра написав Самуель Єгуда абен Тіббон, еспанський жид із XIII в.: це мав бути переклад грецької книги Птолемея I, сина Птолемея Ляга»¹⁷.

«Оповідання, — говорить Франко далі, — про походи Олександра так полюбiliся жидам, що вони не тільки надали Олександрії жидівський національний кольорит, але в паралелю до Олександрових пригод і чудес витворили й свої власні, національні. Так повстали записані в Талмуді оповідання про «Синів Мойсеевих» або «Червоних Мошків» — щасливе й побожне плем'я, що від не-тямних часів живе десь далеко, відділене від грішного світа рікою Самбатіон»¹⁸, що шість днів у тиждні кипить і кидає каміння, а тільки в суботу пливе тихо, та зате закривається густим туманом. Ті оповідання, що їх — до речі — Франко сам чув «не раз із уст галицьких жидів-талмудистів», тільки не вміє «сказати, чи справді і в якій саме книзі Талмуда вони записані», — «знаходимо в IX віці у жидівського письменника Ельдада в зв'язку з легендою про сім (пізніше десять) поколінь жидівських, що виселившись з Палестини, осіли в якісь далекий краю Куш, не хотіли потім вертати до Палестини і розрослися в великий народ. Нема сумніву, що Ельдад не був першим автором тих легенд і що вони постали значно давніше на олександрійсько-жидівським ґрунті. Недаром і сам Ельдад, — каже далі Франко, — поміщує прибуток тих щасливих і могутніх жидів в Африці повище Єгипту. А деякі деталі його оповідання (прим. неперехідна ріка) мають собі паралелі в старших грецьких писаннях, спеціально в творі Псевдо-Палладія, вставленім у пізніші редакції Псевдо-Калістена.

Досліджуючи цю справу, Франко далі зазначає: «Чи з Ельдада, чи з інших жидівських джерел, досить, що й ті оповідання про десять жидівських поколінь, про неперехідну ріку Саббатіон і про праведних 'Синів Мойсеевих' за тою рікою, розширилися в середньовіковій Європі. Зрештою, про ріку Саббатіон (Σαββατικός ποταμός) говорить уже Йосиф Флявій (De bello judaico, VIII, 13)¹⁹.

Відгук цих і подібних оповідань знаходимо в легенді про попа Івана.

Основним джерелом для відновлення цієї легенди є апокрифічний «лист Івана Пресвитера» до Емануеля, царя грецького. «В ньому знаходимо деталі, взяті з жидівської традиції; спеціально оповідання про десять поколінь жидівських і про праведних жидів, що живуть за кам'яною рікою і пісковим морем». Тут Франко покликується на працю: Zarncke, Friedrich: De epistola, quae sub nomine presbyteri Johannis feretur, Leipzig, 1874.

«Чи взяв автор листу, — говорить далі Франко, — ті деталі спеціально з Ельдада га-Дана, як здогадується дехто з учених, чи може користувався тільки якимсь спільним із Ельдадом джерелом, то в усякім разі маємо тут факт користування жидівською традицією — факт не такий трудний для вияснення в тих часах, коли жидівські вчені мали славу й повагу не тільки в Іспанії, але й у самім Римі»²⁰.

Розглядаючи даліше питання розвою легенди про попа Івана на заході Європи, Франко вказує на сліди жидівських впливів, а саме — «Німецький цісар Фридрих II у листі до англійського короля Генриха III догадувався, що 'монголи' — це або потомки тих десятих жидівських поколінь, що не хотіли слухати Мойсеевого закона, або ті Гоги й Магоги, яких (по Александрії) заклепав Олександр у горах, а в такому разі, коли вони тепер вирвалися зі своїх заклепів, то їх вплив віщує близький кінець світа й прихід антихриста». Згадка про десять поколінь жидівських свідчить про «тісний зв'язок тих вістей з Александрією і з листом попа Івана»²¹.

Таким чином, лист цей був посередником у передачі жидівських традицій і вірувань зі Сходу на Захід.

Ще одно спостереження І. Франка над жидівськими впливами в історії цієї легенди.

«У Бельського, автора звісної *Kroniki, to jest historyi świata*, виданої у-перве 1564 р.», зустрічаємо «вірування в ідентичність попа Івана з королем Абесінії». Аналіза оповідання Бельського доводить Франка до того висновку, що «в тім оповіданні треба розрізнити дві часті: те, що оповідає Бельський сам від себе про Абесінію, і те, що подає, як жидівські традиції. Отже, цікава річ, що в числі тих буцим-то жидівських брехень знаходимо значну частину деталей, узятих із листу попа Івана або Александрії і тільки одну справді жидівську традицію про «червоних жидів», що мають колись повернути весь світ на жидівську віру, деталь, яку міг чути Бельський устно від жидів у Польщі, коли не скомпонував її сам, бо у дальніших жидівських традиціях червоні жиди-праведники сидять за неперехідною рікою, але думки про навертання світа не мають»²².

Франко уважно слідкував за літературою з історії давньоруського письменства й у своїх докладних рецензіях завжди відмічав у книгах, що він їх рецензував, ті моменти, які хоч трохи висвітлювали справу про жидівські впливи на давньоруську літературу.

У ЗНТШ за 1906 р. Франко дуже прихильно зустрів першу спробу київського жида Г. М. Бараца, відшукати «слідъ іудейскихъ възрѣній въ древне-русской письменности», а саме його розвідку про «Слово Кирилла — Філософа», поміщену в 4 т. «Лѣтописи истор.-філол. Общества при Новорос. ун-тѣ, Одесса, 1894». Є там мова про слово «О небесныхъ силахъ и чего ради созданы бысть человекъ и объ исходъ души».

Не вдаючися «У розбір питання про авторство», Барац — зазначає Франко — намагається обґрунтувати ту тезу, що Слово «стоується до жидівських традицій і поглядів; при цьому автор забуває, що такі погляди могли потрапляти до пам'яток християн-

ського письменства й не безпосередньо з Талмуда, але все-таки, як докладний знавець Талмуда, він приводить у своїй праці досить матеріялу дуже цінного для вчених, що звичайно не володіють жидівською мовою, і в сьому матеріялі головна вартість його праці»²³.

На жаль, дальші Барацові спроби — «Повѣсти и сказанія древне-русской письменности, имѣющія отношеніе къ евреямъ и еврейству. I. Два расказа «Кіево-Печерскаго Патерика» (Кіевск. Стар., 1906, но. 3-4) та «О библейско-агадическомъ элементѣ въ повѣстяхъ и сказаніяхъ начальной русской лѣтописи» (Україна, 1907) — не виправдали Франкових сподівань, і він висловлює суворий присуд над Барацовими студіями так: — «Не вважаючи на вірний інстинкт автора шукати джерел нашої літописи в посторонніх тогочасних літературах», його праця 1907 р. «в деталях грішить фантастичністю та браком критичної методи і тою дивнаторною критикою, як вірно назав її автор, яка з найпростішого тексту потрафить зробити різними штучками те, що їй забажається»²⁴.

Особливо детально поставився Франко до того коментаря, що його дає Барац такому Несторовому повідомленню про життя преподобного Теодосія: «Св. Теодосій мав звичай не раз потайно вставати вночі і крадькома заходити до жидів та сперечатися з ними про Христа; він докоряв їм і допікав, називаючи їх відступниками й беззаконними і бажав, щоб його вбили за визнання Христа. Що ж вичитав у цій відомості Барац? Річ була буцім-то така, 'что какъ во время игуменства Θεодосія, такъ и до и послѣ него евреевъ на Руси всячески побуждали къ массовому переходу въ христіанство, для чего прибѣгали нерѣдко къ средствамъ прямого принужденія. Естественнo, что приневоленные крещенцы оставались втайнѣ іудеями, а при первой возможности и открыто оступались отъ христіанства. . . Естественнo предположить, что у насъ вѣроотступниковъ по обнаруженіи ихъ вины отправляли въ монастыри къ духовному начальству для увѣщеванія и вразумленія. Такихъ-то, наружно обращенныхъ евреевъ въ христіанство, по всей вѣроятности, набралось не мало и въ Кіево-Печерской Лаврѣ, гдѣ они, надо полагать, по ночамъ сходились для совершенія молитвъ и іудейскихъ обрядовъ вѣры. И вотъ за этими-то притворными, продолжавшими скрытно оставаться евреями, блаженный Θεодосій и имѣлъ бдительный надзоръ. Не довѣряя монастырской братіи, онъ вставалъ много разъ ночью и самолично тайно отъ всѣхъ исходилъ изъ своихъ покоевъ къ сосланными въ монастыръ для исправленія неискреннимъ конвертатамъ, препирался съ ними, укоряя и стыдя ихъ, какъ отступниковъ и измѣнниковъ христіанству, причемъ, дѣйствительно, рисковалъ подвергаться какимъ-либо съ ихъ стороны оскорбительнымъ дѣйствіямъ'».

Невеликих зусиль треба, — каже Франко, — щоб спростувати Барацові домисли:

1) «Житіє не говорить ні про яких нещирих конвертатів, а про жидів *sans phrase*, не говорить ні про які 'оскорблення', на які міг бути наражений Теодосій при своїх нічних візитах, але про мучеництво, якого він сам бажав, у всякім разі на тій основі, що жиди були силою, були свободні, а не арештанти, інтерновані в монастирі на покуті».

2) «Не маємо ніякого свідоцтва, щоб у старій Русі навертано жидів силою на християнство, щоб у Печерським монастирі жило більше число жидів на покуті. Все те фантастичні гіпотези, подиктовані апріорною думкою — віднайти в старій Русі релігійну нетолеранцію до жидів».

3) «На доказ Барац цитує одну ухвалу константинопольського собору з р. 786-го про жидів, що з нечистими цілями (без примусу!) пристають на християнство, але факти, яких йому треба, знаходиться аж у Іспанії. Міг їх набрати до схочу ще й з Італії, з Німеччини, з Франції, але все це ані крихточки не доказувало-б, що так само було й у Києві».

4) «Навпаки, маємо свідоцтва, і історичні, і літературні, з яких можемо догадуватися за існування в старій домонгольській Русі сильної пропаганди жидівства, якої основою мусіла бути дуже значна політична толеранція жидів. Пам'ятки староруської полемічної антижидівської літератури, такі, як Толкова Палея та книга Кааф, свідчать про те, що наші полемісти чи то при допомозі грецьких взірців, чи безпосередньо при допомозі жидівських рабінів, дуже глибоко вникали в суть талмудичної доктрини, далеко глибше і явніше, ніж на Заході»²⁵.

Питання про силу й розмір жидівської пропаганди в давній Русі, Франко торкається й у рецензії на 1-ий том творів І.Н. Жданова²⁶.

На думку Франка, Жданов «влучно опрокидає думку преосв. Філарета та Шевирева про те, що 'Слово о законі благодаті'²⁷ було написане з полемічною метою спеціально проти жидів. Ця думка опирається на однім маленьким уступі «Слова», де автор, говорячи про відкинення Богом жидів, пише про жидів, сучасних Ісусові: «Они же нарекоша и льстеца и отъ блуда рождена и о Вельзеуль бсьи изгоняща». Філарет і Шевирев виступали з думкою, що «хули», буцім-то Ісус був «отъ блуда рожденъ», автор «Слова» не міг вичитати ні в яким доступнім йому християнським писанню, а міг хіба усно чути її від жидівських місіонерів-фанатиків. Проф. Жданов, — говорить Франко, — зовсім вірно зазначає, що жидівська пропаганда в Києві за часів Ярослава не могла бути ані така свободна, ані настільки сміла, щоб могла наступати з такою

хулою на Ісуса, що навпаки сам автор «Слова» говорить про сучасних йому жидів, що вони мовчать, і стоять на тім, що «хулу» ту «мусів автор вичитати десь із якогось грецького джерела». Франко й висловив здивування, що Жданов «не віднайшов того джерела, хоч дозволивав з різних сторін цитати про відносини християн до жидів у старій Русі», і сам зазначає таке джерело: це — перша частина т. зв. Нікодимової Євангелії, інакше *Acta Pilata*, де «головною точкою являється обвинувачення Ісуса жидами, будцім-то він — син блудниці». «Виходить — закінчує Франко, — що слова нашого автора з XI в. — це найстарший слід знайомости наших предків із тим апокрифом»²⁸.

Питання про жидівські впливи в давньоруській літературі Франко порушує також у «Толковій Палей».

У передмові до старозавітних апокрифів, у розділі VI-му Франко пише велику розвідку про «Толкову Палей». Передмову підписано 9-го січня 1897 р. Отже її написано, коли праць Істрина, Шахматова, Істоміна та Ристенка ще не було. Франко має діло з працями Сухомлинова, Срезневського, Жданова, Ягіча, Успенського, архим. Леоніда.

У питанні про те, де саме повстала ця пам'ятка, Франко схиляється на бік Тихонравова, якимй уважав, що антижидівська тенденція Палей «була найсильнішим доказом на те, що Палея зложена була на Русі-Україні». «Ми знаємо, — каже Франко, — яке важне місце займали жидівські впливи в старій Русі. Хазарське царство в Криму мало пануючу династію й старшину жидівського віроісповідання; жидівські місіонери ходили по Русі; вони грають важну ролю в оповіданні літописця про хрещення Руси, а віднайдені недавно жидівські реляції про цю подію не дозволяють нам віднести наше літописне оповідання в обсяг легенд. І пізніше впливи жидівські не ослабли, як це бачимо з повстання ереси «жидовствующих». Значить, був у старій Русі дуже живий інтерес — поборювати жидівство, живіший, ніж напр. у Візантії або Болгарії. Певна річ, — каже Франко, — провести в однім творі полемічну протижидівську тенденцію через усю старозавітну історію, побити жидів свідцтвами їх власних святих книг, плян був смілий на мало вченого русина. Та чому-би автором цього пляну не мав бути якийсь грек, що навчився писати по-церковному?»²⁹

Щодо часу, коли з'явилася пам'ятка, то вона постала ще перед монгольською навалою (Палея «не знає нічого про татар на Русі»), але через те, що «в найстаршій списку старослов'янського перекладу літопису Малали п.з. «Изложенія о лѣтѣхъ миру» знаходяться вставки, яких нема в грецькому оригіналі цього твору, виняті власне з Палей», то звідси треба зробити висновок, що Палея «мусіла вже тоді (в XII віці) бути готовою»³⁰.

Про зміст другої частини Палей, Франко пише: — «Другу, для нас далеко важнішу половину Палей займають оповідання, взяті по часті з Біблії, по часті з писань жидівських, а також цілі апокрифічні твори, вставлені в текст чи то без ніякої зміни, чи в скорочених редакціях, чи в кінці розширені спеціальними вставками»³¹.

Щодо місця постанови Палей, Франко широко коментує статтю В.М. Істрина: «Изъ области древне-русской литературы», надруковану 1903 р. в журналі Мин. Нар. Пр.³² В цій статті автор доказує, що Палея була зложена в Володимирі над Клязьмою, або в Суздалі. Франко не погоджується з цим твердженням, і каже: «Ми знаємо, що Толкова Палея була реакцією проти сильного жидівського впливу в старій Русі, але zarazом і результатом того впливу, який будив серед інтелігенції зацікавлення до старозавітних традицій, до Йосифа Флавія, до талмудичних доктрин та оповідань (див. Кирило Турівський), і знаємо, що цей вплив був далеко сильніший і безпосередніший у південній Русі, ніж у Володимирі та Суздалі. Але проф. Істрин волить ступати на таку хитку кладку, як звістка про оживлення месіянських ідей у Польщі (Істрин згадує про особливе оживлення месіянських оповідань у XIII в. у Польщі), ніж оперти свою конструкцію на довговічній акції й реакції в південній Русі, що однак може вяснити ту загорілість антижидівської полеміки, якою проникнута Палея»³³.

З признанням висловлюється Франко також про працю проф. Перетца: «Матеріялы къ исторіи апокрифа и легенды. I. Къ исторіи громника. II. Къ исторіи лунника». Зокрема Франко розглядає розділ V, «присвячений гебрейським Громникам та иншим ворожитеським книгам», у додатку до якого «подано переказом два жидівські Громники з XVI-XVII в.». «За цей розділ і за ці тексти, — пише Франко, — належить шира подяка д. Перетцеві, бо пам'ятки жидівського письменства з тих пізніх часів дуже важні для студій завдяки самому становищу жидів у тодішній Європі, а при тім дуже мало вчених займається ними і мало європейських бібліотек має значніші колекції новожидівської літератури»³⁴.

Франко не обмежується розглядом чужих праць з історії жидівських впливів у давньоруській літературі. Він також і від себе дещо вносить у цю ділянку наукових дослідів. Зокрема багатющий матеріал знаходиться в його працях про апокрифи, в яких старожидівські перекази й вірування доходили до наших предків. «Більша часть тих апокрифів, — пише Франко, — хоч написана або перероблена христіянами, основувалась на старих жидівських переказах, а то й просто на Талмуді, на що вже давно звернено увагу вченими, не виключаючи й російських (Порфір'єв, Пипін, Весоловський)»³⁵.

У своєму виданні апокрифів Франко, зазначаючи джерела апо-

крифів, старанно відзначував ті місця із старозавітних книг, що були джерелом апокрифу, а також вказував і на не біблійні, але жидівські джерела. Так, напр., щодо «зложення імени Адамового з чотирьох сторін світа» чи «легенд о похороні Авеля за приводом горлиці і о вбійстві Каїна сліпим Ламехом», то Франко вважає, що вони жидівсько-талмудичного походження³⁶.

Дальше Франко пише: «Спори з жидами заострювали інтерес і до жидівських книг апокрифічних, з котрих найстаршою і найзнаменитшою була книга Еноха... На взір сеї книги, для полемічних потреб або для ширення сектярських поглядів повстала під руками християнських писателів перших 4 віків величезна література поза обсягом новозавітного канону. В тих творах у значній часті перероблювано старші жидівські апокрифи, або компоновано нові, приписуючи їх знаменитим старозавітним особам, користуючися не тільки жидівсько-християнськими поглядами і переказами, але й східними, перськими та індійськими казками (напр., оповідання про Соломона і Китовраса)»³⁷.

Зокрема багато матеріялу щодо цього питання знаходимо в розділі VIII. «Вплив апокрифів на писану і устну словесність українсько-руську»³⁸.

Між іншим Франко вказує на те, що «Натяки на апокрифічні оповідання знаходимо і в Акафістах... і так в 'Акафісті чесному Хресту' читаємо цікавий опис неба, що де-вчому нагадує образ книги Еноха: 'Ангеловъ предстательства съ праведных чинами крестообразно обстоять престоль твой, Царю славы, въ четвероугольномъ градѣ Твоемъ вишнемъ'».

На Адамів запис, даний сатані, натякається в «Акафісті Страс-тем Христовим»: «Ісусе пригвожденний, пригвозди рукописаніє грѣховъ моихъ», а в «Акафісті непорочному зачатію Марії»: «Радуйся, невещественний угле, имже сожжеся Адамово рукописаніє»³⁹.

Дальше Франко зазначає, що багато натяків на старозавітні апокрифи знаходиться в «Українсько-руських віршах, тих цікавих пам'ятках нашого письменства XVII-XVIII віків, що в значній часті виплили з драм». Зокрема Франко вказує на «Богогласник», збірку духовних пісень, видану спершу в Почаєві (1790, 1805, 1825 рр.), у Львові (1852, 1870), у Перемишлі (1834), у Києві, і т.д. І так під ч. 38 читаємо там пісню «Плачъ Адама праотця из рая изгнаного», під ч. 202 «Пісня про Пророка Ілію», а під ч. 190 «про Еноха»⁴⁰.

Щодо апокрифічних оповідань про Мойсея, то Франко думає, що вони ґрунтуються, між іншим, на жидівській книзі Яшар, і з неї «без сумніву взятий епізод про Замбрія», «а, мабуть, також і епізод про окрух ячмінний і апокрифічні подробиці при описі єгипетських карностей»⁴¹.

На думку Франка, також перший текст книги Еноха був жидівський, що його складено в головній частині ще перед Різдом Христовим, та, мабуть, часто його перероблювано⁴².

В усіх наведених прикладах, Франко покликуюється на відповідну літературу. Сам він не мав змоги студіювати оригінальних жидівсько-рабинських джерел, бо вони залишилися для нього неприступні через незнання мови.

Найбільше Франко покликуюється на праці: Grünbaum, Max: Beiträge zur vergleichenden Mythologie aus der Hagada, Leipzig, 1877, та Nue Beiträge zur semitschen Sagenkunde, Leyden, 1893, і И.Я. Порфирьева — «Апокриф. сказанія о вехто-завѣт. лицахъ и событіяхъ» (Казань, 1872) та «Апокриф. сказанія о вехто-завѣт. лицахъ и событіяхъ по рукописямъ Соловецкой библиотеки» (СПБ, 1877). Користується також Франко і згадуваними передше розвідками Г. Бараца — «Сльды іудейскихъ воззрѣній въ древне-русской письменности», (Одесса, 1894); «Повести и сказания древне-русской письменности, имеющие отношение к евреям и еврейству» (нарис, поміщений в «Київській старині», 1906 р., кн. за безрезень і квітень, стор. 298-311); «О библейско-агадическом элементе в повестях и сказаниях Начальной русской летописи» («Україна», 1907, кн. 3, 4, 6).

Як зразок самостійних студій Франка на цьому полі може служити його дуже широка розвідка: «Притча про сліпця і хромця (Причинок до історії літературних взаємин старої Руси)»⁴³.

Тому, що ця праця показує велику наукову ерудицію Франка як дослідника, треба зупинитися трохи довше над нею.

Франко, згадуючи про проповідництво Кирила Турівського, вказує на те, що він «не згірше від тогочасних західньо-європейських проповідників любить пересипати свою проповідь притчами, барвистими порівняннями, приповідками та загадками, залюбки вживає у всіх своїх писаннях матеріялу, так би сказати, фолкльорного»⁴⁴. Серед цього матеріялу на особливу увагу заслуговують дві притчі: «Про царя і бідарів у ямі», та «Про сліпця і хромця». Перша входить у склад Слова «къ Василию игумену Печерскому о мирскомъ сану и о мнишенскомъ чину и о умъ, и о души, и о покаянии», а друга у склад Слова «о тѣль и о души и о воскресеніи мертвыхъ». (Докладніше про це сказав Кирило у формі притчі про сліпця і хромця). Франко ставить собі за завдання показати ці джерела, що з них Кирило брав свої притчі, і робить висновок, що вони є жидівські.

Франко вказує на дві версії притчі про «царя і бідарів», що були відомі — західня, грецька й східня, арабо-жидівська⁴⁵. В грецькій версії говориться, що цар із своїм дорадником, ходячи по місті, «видѣста свѣта зарю отъ нѣкоего оконца сіящоу и на сію

зарю зряще придоша и видѣста подѣ землею нѣкое яко пещероу жилище». (Сухомлинов. Рукоп. гр. Уварова, т. II, стор. IV)⁴⁶. Тим часом, Ібн-Хісдай «на основі арабського взірця оповідає, що цар і його везір, ходячи по місті, дійшли до місця, яке називано гноевою площею, бо там міщани звикли були викидати свій гній. Наближаючися до тої гноевої купи, вони побачили, що з її нутра било світло. Надійшовши ближче, знайшли маленький отвір, що позволяв їм заглянути до середини гноевої купи, в ній була печера. . .» У Кирила мова про те, що дорадник провадить царя «и съ дщерію его, и приведе къ велицѣ горѣ, имущи многа и различна оружія, въ нейже оузьрѣста зарю свѣтлу, оконце изъ пещеры исходящоу». Франко вважає, що «образ гноевої купи жидівського автора далеко ближший до образу гори повної оружія у нашого Кирила, ніж образ підземної яскині в грецькій тексті», і звідси робить висновок, що «притчу про царя і бідаків у ямі Кирило Турівський пізнав не з грецького, а жидівського джерела, з версії де-в-чому зближеній до Ібн-Хісдаєвої»⁴⁷, при чому Кирило «не зовсім добре порозумів свій оригінал»: в оригіналі була мова «про турботу, яку спричинила міщанам довга злива і повінь», а Кирило говорить у своїй версії про якийсь «мятеж». Франко схиляється до думки, що Кирило цю версію пізнав «не в писанім тексті, а в усній переповідці»⁴⁸.

А що й притчу «про сліпця і хромця» взято з жидівського джерела, на це — зазначає Франко — вказав ще 1873 р. проф. Сухомлинов. На засіданні Відділу рус. язика й словесности Акад. наук у Петербурзі в квітні 1873 р. цей учений звернув увагу на статтю гебраїста Перлеса, поміщену в *Monatschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judenthums* у випуску за лютий 1873 р. п.з. «*Rabbinische Agadda in 1001 Nacht. Ein Beitrag zur Geschichte der Wandlung orientalischer Märchen*. Проф. Сухомлинов подав із тої статті текст притчі, поміщеної в «Тисяча і одній ночі», і в скороченні повторив оповідання жидівської Гагадди. Повний текст цієї жидівської Гагадди, з Вавилонського Талмуда гл. II⁴⁹, був поміщений проф. Сухомлиновим при кінці його майстерної розвідки «Повість о судѣ Шемяки» (Сборникъ Отд. р. яз. и слов., т. X, но. 6). «В комунікаті 'Два семитическія сказанія, встрѣчающіяся въ памятникахъ русской литературы', — дальше пише Франко, — обік згаданих виписок із статті Перлеса додано ще виписку з *Gesta Romanorum*⁵⁰ і повторено думку того-ж Перлеса, що легенда про сліпця і хромця дуже поширена»⁵¹. Але проф. Сухомлинов «не вдавався ані в збирання дальших варіантів притчі, ані в аналізу тих, що були вказані Перлесом, щоб рішити питання, з яких джерел і якою дорогою дійшов до нашого письменника XII в. прототип його притчі».

Стараючись розв'язати це питання, Франко вказує на три версії

притчі про «сліпця і хромця», а це: 1. жидівсько-талмудичну, 2. арабську чи турецьку («Тисяча і одної ночі») і 3. в *Gesta Romanorum*. Постає питання, яку з цих трьох версій використав Кирило⁵². Франко доводить, що жидівсько-талмудична редакція лягла в основу притчі Кирила Турівського. На його думку «Оповідання з *Gesta Romanorum* має будову значно відмінну від староруської притчі й від... обох семітських, та й зложено воно для ілюстрації зовсім іншої доктрини»⁵³. З нього Кирило не міг користати. Версія «Тисяча і одної ночі» — це копія жидівсько-талмудичної версії, «декуди яркіше підмальована, але декуди схиблена в контурах». Супроти оригіналів вона має один характерний для неї додаток — у постаті й ролі третього сторожа. Цього додатку в Кирила нема. Вже цього одного досить, щоб негативно розв'язати питання про те, чи користувався Кирило цією версією. Коли до цього додати те, як далеко від Кирила той край, де склалася арабська версія, те, що Кирило не знав арабської мови, ні турецької, нарешті, нез'ясованість, чи в XIII в. «Тисяча й одна ніч» була вже готова в тій редакції, то для нас не може бути сумніву в тому, що Кирило не міг користуватися цією версією. Залишається, — даліше говорить Франко — версія жидівсько-талмудична. В ній ми «маємо всі основні точки Кирилової притчі, епічні й доктринальні: сліпець і хромець стережуть саду, лакомяться на плоди, добираються до них так, що сліпець несе хромця на плечах, відбріхуються, заслоняючися кожний своїм каліцтвом, і разом приймають кару так, як разом крали; а доктрина покладена в основу притчі та, що в загробному життю суд і кара впаде не на душу окремо від тіла, ані на тіло окремо від душі, але на обоє разом. Заховуючи ту саму епічну основу, Кирило Турівський декуди розвиває її... і в доктринальній викладі Кирило приймає головні тези Гаґадди, але підкреслює трохи виразніше, головню ж те, що душу по смерті Бог держить у окрімному місці 'сам знає де', поки не зійде на землю, не покличе й тіла на свій суд і не сконфронтує його з душею»⁵⁴.

На близькість Кирилової притчі до жидівської традиції, Франко у своїх коментарях наводить ще й такі докази: а) В Кириловій притчі проводиться та думка, що «до другого приходу Христового нема суду ані муки для душі всякого чоловіка, що ті душі бережуться окремо десь, Бог знає де, аж до часу, коли Бог на страшному суді злучить душу з тілом і нагородить або покарає їх разом»; (пор. цю доктрину, що «зовсім відмінна від православної доктрини митарства», з жидівською доктриною «про перемезний стан між смертю одиниці й загальним судом по приході Месії та відновленню землі», що у жидів була вироблена дуже докладно й перейшла значну еволюцію вже в перших віках нашої ери); б) «чисто рабинське розрізнення раю від едема» та «мабуть і толко-

вання слова едем словом пища»; в) той погляд Кирила Турівського, що «Бог зразу творить у лоні матері тіло чоловіка з сімени, а потім по п'ятьох місяцях творить його душу»; (пор. коментар до «Псалмів» у Талмудовій книзі «Берахот» (гл. I, лист 10а): «п'ять раз повторене 'борші нафші' (хвали, душе моя) у Давидових псалмах відноситься до Бога й до душі, що твориться у п'ятих місяцях»⁵⁵).

Крім цього, Франко вказує ще на інші моменти, які потверджують сліди жидівських впливів:

а) «твердження, що Авель був священиком, а Каїн згрішив тим, що, як не посвячений, вдирався до священицького дійства» (відгук жидівської полеміки між фарисеями й садукееями в перших віках нашої ери);

б) «таке образове речення нашого автора, як покаєнням ударили в Божі двері»;

в) алегоричне толкування Адамового гріха в раю, буцім-то Адам «прежде повелѣнія вошел в святе место», «изъ едема вошелъ въ рай»;

г) такі Кирилові цитати, як Бог сказав Каїнові: «будеш стогнати й терпіти» (цих слів нема в кн. Битія), пояснюється, думає Франко, «запозикою з жидівських Мідрашів».

Наприкінці Франко зауважує: «Спеціаліст у цій справі знайшов би в Кирила значно більше відгуків жидівських вірувань і поглядів», але й того, що сказано, досить, щоб зробити такий висновок: «Кирило Турівський, пишучи отсю притчу, та певно не цей один раз, підлягає сильному жидівському впливові», зокрема користується жидівсько-талмудичною версією притчі. «Коли ж надто зважимо, що, не вважаючи на згідність у будові й доктрині, версія Кирила Турівського значно ріжниться від жидівської і стилізацією й деякими деталями; коли зважимо далі, що початок своєї притчі Кирило Турівський майже дослівно взяв із євангельської притчі про домовитого чоловіка і його невірних виноградарів (Матв: XXI, 33-34 і Марка: XII, 1-2), а виклад притчі, який своєю чергою спричинив деякі відступлення від протоколу, взятий майже дослівно з викладу Теофілакта Болгарського на цю євангельську притчу... , то дійдемо до погляду, що основу своєї притчі Кирило Турівський мав по всякій правдоподібності з усної передачі від жидівських рабинів, і обробив її своїм звичаєм, держачися старших церковних взірців і черпаючи, де було можна, з готових літературних шаблонів, змінюючи притім і саму конструкцію притчі відповідно до моралізаційної мети, яку поклав собі при писанню свого твору»⁵⁶.

Дальше Франко широко зупиняється над питанням жидівського сюжету, що ліг в основу притчі. Він підкреслює, що «існування

двох паростей нашої притчі, а власне жидівської, яка в XII віці правдоподібно в усній передачі перейшла на Русь, і рівночасно, або пізніше, перейшла також до арабів і, дізнавши тут нової перебірки, ввійшла зчасом у склад славної збірки «Тисяча й одна ніч», — і західньо-європейської, яка в XIV в. ввійшла в склад збірки *Gesta Romanorum*.

Порівнювання тих обох паростей показує, що вони дуже далекі одна від одної не лиш епічною канвою, але особливо основною ідеєю, світоглядом, що лежить у їх основі. Бо коли в основі жидівської притчі та її староруського й арабо-турецького відгалужень лежить думка про долю душі по смерті, про суд, відплату за земні діла, то в основі західньо-європейської притчі лежить ідея солідарної діяльності для досягнення певної цілі, ідея обопільної помочі двох нещасних. Іншими словами — мета орієнтальної притчі наскрізь спіритуальна та трансцендентальна, а мета західньо-європейської наскрізь реальна та соціальна»⁵⁷.

Та все ж таки Франко вказує на спільні моменти в цих двох паростях притчі. За спільне джерело цих обох притч, Франко вважає «стародавній міт про Оріона, який, осліплений хіоським королем Ойнопіоном, одержав од Гефайста малого хлопця Кедаліона за проводатора, і взявши його на плечі, пішов із ним на схід аж туди, де сходить сонце, і там від соняшного жару відзискав назад зір»⁵⁸.

Франко каже, що «міт про Оріона належить до т.зв. астральних мітів, про які тепер майже певно можемо сказати, що всі вони прийшли до греків зі сходу, спеціально з Вавилону. Щодо нашої легенди, то її виразні сліди маємо у жидів. Сузір'я Оріона називається у них Велетнем, а головні елементи самої легенди заховалися в оповіданнях про Самсона, що також у Талмуді називається сліпцем і йде з поводитарем до палати, де відбувається бенкет филистимлянів. Самсон має перед филистимлянами грати роллю блазня; жидівська назва сузір'я Оріона значить також 'блазень' або безбожник; це саме слово, як постійний епітет прикладається також до мітичного вавилонського велетня Німрода»⁵⁹.

Закінчуючи свою розвідку, Франко пише: «наша ще староруська притча завела нас на великий культурно-історичний шлях і показала нам, хоч у досить ще неясних рисах, один із тих каналів релігійного синкретизму, що тягнуться тисячоліттями і мов той мітичний Океанос, величезним перстеном обіймають усі головні парости культурного людства, раз-у-раз нагадуючи їм, що вони культурно, духово, своїми найкрасшими віруваннями й найвищими ідеями не менше близько посвоячені, як і вузлами раси й фізичної будови»⁶⁰.

Кінцеві підсумки своїх дослідів Франко зробив такі:

1. Досліджуючи староруські пам'ятки нашого письменства, «до-

слідники все натикаються на сліди жидівського впливу»; «глухі відгуки жидівської місії бачимо вже в першій нашій літописі»; «про жвавність антижидівської полеміки свідчить «Толкова Палея», яка разом із тим подає масу жидівських традицій, етимологій, апокрифів і т.и.»; «нема сумніву, що й у інших пам'ятках нашого старого письменства, де досі шукано лише греко-візантійських взірців, при уважних пошукуваннях та порівняннях з жидівськими джерелами, головно, з Талмудом, виясниться не одно таке, що досі лишається загадковим».

2. «Звернути досліди на той бік тим цікавіше, що жидівство Х-ХІІІ віків було одним з найважливіших посередників передачі орієнтальних культурних елементів між старинною цивілізацією й арабами та персами».

3. Матеріяли, що стосуються до цього питання, «відомі нам лиш уривками, частками і ждуть іще компетентних робітників», і ясно, що ними можуть бути вчені, що знають мову Талмуда так само добре, як і мову нашого початкового літопису. Таких робітників ці матеріяли чекають ще й досі.

Підсумовуючи все сказане повище, бачимо, що справа впливу жидівського письменства на наші вірування, традицію і письменство, постійно була в центрі уваги І. Франка.

ПРИМІТКИ

1. І. Франко: Твори, т. XXV, стор. 292.
2. «Діло», 1911, но. 217-219. 224-227, 229-230, 232, 235. Порів. «Вавілонські гимни й молитви». Переклади з поясненнями Івана Франка. Львів, Накл. Укр.-руської с-ки, 1911.
3. «Діло», 1911, но. 217. Пор. «Вавілон. гимни й мол.», стор. 7.
4. Вперше надрукована в «Неділі», 1912, ч. 38-39. Пізніше видана окремим виданням під назвою: «Пісня Дебори». Найдавніша пам'ятка староєврейської поезії. Львів, 1912. (Міжнародня бібліотека, ч. 4)
5. Обидві книжки видані в 1913 р.
6. І. Франко: «Пісня Дебори», стор. 20-21.
1. Франко: Твори, т. XVIII, стор. 185.
8. Там же, стор. 185, 288.
9. І. Франко: ЗНТШ, т. VIII (1895), стор. 6. («Варлаам і Йоасаф»); т. XI (1896), Бібліогр., стор. 2-4 (рец. на етюд Бараца про слово Кирила-Філософа).
10. І. Франко: «Варлаам і Йоасаф», стор. 6.
11. ЗНТШ, т. IX-XII, бібл., стор. 20., т. XI (1896), стор. 2. А.В. Клінгерові, авторові досліджу про «Сказочные мотивы въ истории Гредота», Франко звертає увагу на його дуже поверхове обізнання «з багатою літературою старохристиянських та жидівських талмудичних легенд і з середньовічним письменством». (ЗНТШ, т. I, бібл., стор. 12)
12. ЗНТШ, т. XLIII, бібл., стор. 35.

13. І. Франко: «Варлаам і Йоасаф»; старохристиянський духовний роман. Львів, 1897, стор. 154.
14. ЗНТШ, т. XVIII, бібл., стор. 41. У тексті є відгук на працю: Grünbaum, Max: Beiträge zur vergleichenden Mythologie aus der Hagada. Leipzig, 1877.
15. І. Франко: Твори., т. XXV, стор. 8, 15.
16. ЛНВ, 1906, т. I, стор. 530.
17. ЗНТШ, т. XII, III, 1901, стор. 7.
18. І. Франко в 1883 р. написав у збірці «Жидівські мелодії» вірш «Самбатіон». Гляди Твори, т. 15, II, стор. 111-116.
19. ЗНТШ, т. XII (1901, III), стор. 9-10. Франко покликається на праці: Tendlauer. Abraham Moses: Das Buch der Sagen und legenden jüdischer Vorzeit. Stuttgart, 1845.; Steinschneider, Moritz: Manna. Berlin, 1847. (Згадує про жидівські перерібки грецьких і орієнтальних оповідань про Олександра); Müller. David Heinrich: Die Recensionen und Versionen des Eldad. La Dani nach den alten Drucken von Constantinopel in Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. philolog.-hist. Klasse, Bd. 41 (1891). (Франко цитує цю працю з праці В. Істрина «Сказаніє объ Индійскомъ царствѣ» у вид. «Древности. Труды слав. ком. Моск. Археол. О-ва», т. I, Москва, 1895). Для історії Олександра Македонського Франко користується працею: Arthur S. Weissmann: Monatsschrift für Literatur und Wissenschaft des Judenthums. Mit einer hebräischen Beilage. Jahrg. 1-3, Heft 1-7. Wien, 1889-1891.
20. ЗНТШ, т. XII (1901, III), стор. 13-14.
21. Там же, стор. 14.
22. ЗНТШ, т. XLI (1901, III), стор. 25. (Студії на полі Карпато-руського письменства XVII-XVIII вв. І. Піп Іван, Половець Іван Смера і відкриття Тибету).
23. ЗНТШ, т. XI (1906, III), бібл., стор. 4. В 1927 р. у Парижі видано працю М. Бараца: «Собрание трудовъ по вопросу о еврейскомъ элементѣ въ памятникахъ древне-русской письменности», т. I., а в Берліні, 1924 р. видано II т.: «О составителяхъ повѣсти временныхъ лѣтъ и ея источникахъ, преимущественно еврейскихъ».
24. ЗНТШ, т. LXXX, бібл., стор. 209-210.
25. ЗНТШ, т. LXXXII, бібл., рецензія на розвідку Бараца.
26. Тау Таку, т. LXIX (1906, I) бібл., стор. 191-192. Твори Івана Ніколаєвича, 2 т. були видані в Петербурзі, 1904-1907.
27. Виголошене десь у 40-их р. XI стол. Іларіоном.
28. ЗНТШ, т. LXIX (1906, I), бібл., стор. 191-192.
29. І. Франко: Апокріфи і легенди. Розділ VI, стор. XVI.
30. І. Франко: Апокріфи і легенди, 1896, т. I., стор. XX. Проф. Д. Чижевський подає дату XIII стол. (Історія Української Літератури, Нью-Йорк, 1956, стор. 208).
31. Там же, стор. XVII.
32. ЗНТШ, т. LXI, 1904, кн. 5., стор. 8-13.
33. ЗНТШ, т. LXI, бібл., стор. 9, 12.
34. ЗНТШ, т. XLIX, бібл., стор. 18.
35. Там же, т. XI, бібл., стор. 2-4.
36. І. Франко: Апокріфи і легенди, т. I, стор. 32, 38.
37. Там же, стор. VII.
38. Там же, стор. XXX.
39. І. Франко: Апокріфи і легенди, т. I, стор. XXXI.

40. Там же, стор. XXXVI.
41. Там же, стор. 251.
42. І. Франко: Апокріфи і легенди, т. I, стор. 251.
43. Поміщена в кн.: Стати по славяноведению, вип. 2, СПб., 1906, стор. 129-155. Окр. відб. СПб., 1905, (Статті виходили під ред. акад. В.И. Лиманського).
44. І. Франко: Притча про сліпця і хромця, стор. 136.
45. І. Франко вказує, що арабський витяг східної версії опублікував проф. Фріц Гоммель у працях VII міжнароднього конгресу орієталістів у Відні 1887 р. Видано окремо: Die älteste arabische Barlaam-version, von Fritz Hommel. Wien, 1888.
46. Твори Кирила Турівського видав Калайдович, 1821 р. («Пам'ятники рос. слов. XII в.» Туди ввійшли 15 творів Кирилових. Акад. Сухомлинов в р. 1858 видав понад 20 творів («Рукописи гр. А.С. Уварова», т. II).
47. Ібн-Хісдай, еспанський жид, нар. 1180, пом. 1240. Його твір «Царевич і дєрвіш», видав у німецькій мові Натан Вайслович: Nathan Weisslovits: Prinz und Derwisch, ein indischer Roman, enthaltend die Jugendgeschichte Buddha's, in hebraischer Darstellung aus dem Mittelalter: nebst einer Vergleichung der arabischen und griechischen Paralleltexthe, mit einem Anhang von Fritz Hommel. München, 1890.
48. І. Франко: Притча про сліпця і хромця, стор. 139.
49. І. Франко довідався від львівського гебраїста д-ра Гріллєра, що це оповідання міститься в трактаті Sanhedrin, 91, 2r. 2. 11.
50. Латинська збірка анекдот і байок, зложена правдоподібно з кінцем XIII стол. або на поч. XIV. Видумана як підручник для проповідей.
51. І. Франко: Притча про сліпця і хромця, стор. 139-140.
52. І. Франко уважає, що з трьох редакцій, де збереглася притча про «Сліпця і хромця» в давній українській літературі, найширша редакція це твір Кирила, поміщений у виданні Калайдовича.
53. І. Франко: Притча про сліпця і хромця, стор. 140-141.
54. І. Франко: Притча про сліпця і хромця, стор. 140-141.
55. І. Франко: Притча про сліпця і хромця, стор. 144.
56. І. Франко: Притча про сліпця і хромця, стор. 142.
57. Там же, стор. 145.
58. І. Франко: Притча про сліпця і хромця, стор. 151.
59. Там же, стор. 152-153.
60. І. Франко: Притча про сліпця і хромця, стор. 155.

Ігор КАЧУРОВСЬКИЙ

SER PARA SIEMPRE. . .

(Хорхе Люїс Борхес, 1899-1986)

Колись у навчальних закладах робили величезні двері — це для того, щоб школяр чи студент почувався маленьким перед храмом науки та мудрости. Але є люди, що перед величчю їхніх талантів і знань мимоволі почувають себе таким школярем під височезними дверима. Чотири рази протягом мого життя я мав таке враження: під час зустрічей і розмов із Борисом Ярхо, Юрієм Кленом, Хорхе Люїсом Борхесом та Олександром Солженіциним.

На початку шістдесятих років я переклав кілька поезій Борхеса (які стилево нагадували мені творчість наших київських неоклясиків) і хотів дістати від автора дозвіл на їхню публікацію. Я жив тоді в одному з найстрашніших передмість Буенос-Айресу, а Борхес — у центрі міста, на вулиці Майпу, де, за кілька кроків містився славетний у ті роки «Бар Модерно», що був улюбленим притулком світової богеми (головно — поетів і малярів). Я був на Борхесових публічних лекціях — а лекції він читав про англосаксонський середньовічний епос, про китайських та іранських містиків, про *Пісню про Ролянда*, про буддизм, про Сведенборга, про кабалістику та гавческуну поезію, — зустрічав поета біля «Бару Модерно», тож добре знав і незмінну ковіньку в його руці та майже незрячий погляд бляклих очей. . .

До Борхеса прийшли ми втрьох: щебетлива журналістка Тересіта, яка влаштувала нам цю зустріч, перекладач російських прозаїків на еспанську мову Гейно Цернаск (у минулому — учень Миколи Зерова), а третій — я.

Борхес сказав, що для публікації окремих поезій в українському перекладі вистачає словесної згоди автора, а для прози потрібен офіційний дозвіл видавництва.

Гейно запитав, чи знає Борхес російську мову. Ми довідалися, що почав був вивчати, але залишив, бо затяжка. Тепер вивчає ісландську. . . Розмова перекинулася на ісландські саги, на «Старшу Едду» — я поінформував про появу російського перекладу Корсуна. . .

Говорили також про героїв Борхесових оповідань — вихоплених з життя типів з міського дна, до яких, як виявилось, вчений еру-

дит мав сантимент і володів ключем — розкривати їхні серця. Борхес пригадав, що один із таких типів йому хвалився: «Був ув'язнений шість разів, але завжди — за вбивство. . .

Латиноамериканська звичаєва юриспруденція чітко розрізняє поняття «омісідіо» (себто вбивство задля самооборони, порятунку іншої людини, або за образу чи з ревнощів) та «асесінато» — вбивство навмисне, продумане, холоднокрровне. (Мова українська так само розрізняла колись «убивство» та «морд», але оскільки в росіян цих понять не розрізняють, то слова «морд» в одинадцятитомовому словнику вже не знайдемо). Отож Борхесів знайомий був гордий з того, що він не якийсь там злодюжка, і забивав «чесно», а не ножем у спину. . . Тересіта, треба віддати їй належне, припишкля в куточку і не втручалася до розмови старших. . .

Уся Борхесова біографія вміщується в кілька речень. Поет народився 24 серпня 1899 року в Буенос-Айресі, в аристократичній сім'ї. Літературні зацікавлення успадкував від батька, який мав величезну англomовну бібліотеку. Гордістю поета були його предки — засновники міст, герої, що полягли в боях за Аргентину.

Під час Першої світової війни Борхес жив з батьками в Женеві, де закінчив франкомовну гімназію. В 1919 році родина переїхала до Еспанії; тоді була мода на літературні «ізми», тож молодий Борхес став одним із співзасновників течії «ультраїзму».

Німецький словник літературознавчих термінів визначає ультраїзм, як «прагнення звільнити лірику від реторики й сантиментальности». Треба, однак, додати, що представники цієї течії досить відмінні і щодо тематики, і щодо стилістичних засобів.

На початку двадцятих років Борхес повернувся до Буенос-Айресу і прожив в Аргентині до кінця життя, якщо не рахувати короткотривалих подорожей до Європи та США.

1923 року вийшла перша збірка Борхесових поезій *Запал Буенос-Айресу*. Рання лірика (де ще не було ні рими, ні розміру) має типово урбаністичний характер, але автор оспівує не якесь абстрактне місто, а рідний Буенос-Айрес, при чому раз-у-раз повертається до мотивів могильних написів та кладовищ:

Бо смерть — це прожите життя,
Життя — це наближення смерти. . .

Взагалі тема смерті й безсмертя (а також — вічного життя людини — як у моторошній новелі «Безсмертний») — одна з головних і постійних у творчості Борхеса, як про це свідчить зокрема сонет «*Тасмниці*»:

Я, що тепер мої пісні співаю,
Назавтра буду таємничий, мрець.
Містичної пустелі пожилець,
Де ні «раніш», ні «потім» не буває.

Так запевняє містика. Проте
Не треба передбачень. Не вважаю
Себе ні пекла гідним я, ні раю,
А наша путь мінлива, як Протей.

І чи то буде лябіринт блукань.
Чи біле сяйво без кінця і краю,
Коли нарешті уділ мій пізнаю,
І досвід мій перейде смерти грань?

... У забутті б криштальнім потонути,
Не стати «тим, що був», а вічно бути.

Але до сонетів Борхес звернувся щойно в тридцятих роках, і відтоді сонет став основною формою його лірики (до речі, в нього переважає шекспірівський зразок сонета: три катрени на різні рими плюс один двовірш-пуанта).

З Борхесових речей, в яких поет по-своєму трактує проблему слави, я переклав одну, що її можна вважати антитетичною реплікою на шопенгаверівське: «бажання слави — останнє, чого зрікається мудрець».

ДО МАЛЕНЬКОГО ПОЕТА В АНТОЛОГІЇ

Де пам'ять днів, які
Були твоїми на землі і ткали
Блаженство й біль — і твій творили всесвіт?

Ріка численних літ їх потопила,
Ти тільки слово в оглаві тепер.

Дали безсмертну славу іншим боги.
Медалі, записи і монументи
Історія лишила. А про тебе
Лише відомо, мій незнаний друже,
Що ввечорі ти слухав солов'я.

І, марна тінь, між асфоделів тіні,
Вважаєш ти, що боги — заскупі.

Та наші дні — це сіль нудних мізерій,
Де краща доля є
Над попіл забуття?

На інших кинули безжально боги
Нещадне світло слави, яка бачить
Всі нутроці, яка рахує плями,
Яка вкінці
Забруднює ту розу, що шанує.
Тобі ж явили, брате, милість боги.

В екстазі вечора, який ніколи
Не стане ніччю, слухаєш ти досі,
Як Теокритів соловей співа.

В цій поезії ми натрапляємо на асфодел — квітку мертвих, що
її в українську поезію приніс Зеров — після смерти єдиного сина:

В сірій імлі попідземній, понад потоком Летейським,
В травах без запаху вздрів я молодий асфодел. . .

Так само, як Рильського й Зерова, приваблює Борхеса постать
Одіссея (чи, по-латині, Улісса):

ОДІССЕЯ, КНИГА ДВАДЦЯТЬ ТРЕТЯ

Залізний меч в його міцній правиці
Уже сповнив належний труд відплати.
І щедро кров розпусника пролляти
Вже довелося ратищу й сулиці.

На злість і богів з його морями,
Й Аресові, що з гуркотом яриться,
Під сірими суворими вітрами
Вернувсь Улісс до царства і цариці.

Уже з любов'ю господиня біла
На грудях у володаря спочила
На спільнім ложі царственім своїм.

А де ж той муж, який пізнав вигнання,
Тинявся псом по світі в дні скитання,
Та запевняв, що зветься він — Ніким?

Борхесові ще було далеко до старости, коли він почав утрачати зір (я читав, що в наслідок нещасливого випадку, але не знаю, якого), — тож очима поета стала його старенька мати. Щойно по її смерті, вже в похилому віці, поет одружився.

Нагороди, що їх діставав Борхес, починаються з першої премії САДЕ (об'єднання аргентинських письменників, до якого я також маю шану належати), кінчаючи членством у Почесному Легіоні Франції.

Тяжким періодом у житті Борхеса були роки диктатури Перона: аристократ усіма фібрами ества, Борхес непримиренно ставився до перонівської охлократії і саме за це був звільнений з праці в бібліотеці. Після скинення Перона Борхес дістав посаду директора Державної бібліотеки, викладав старогрецьку мову і виступав — як уже згадано — з публічними лекціями, які свідчили про його фантастичну ерудицію (казали про нього тоді: «сто університетських професорів в одній особі»).

Борхес любив поставити читача перед чимось таким, чого той не знає, наприклад, прорецитувати в оригіналі певний вислів невідомою читачеві мовою або навести дату, що пов'язана не знати з якими подіями, чи назвати ім'я, котре щось говорить лише тому, хто, як сам автор, «мало жив, та багато читав. . .»

Одна з поезій, наприклад, зветься «Сноррі Стурлусон». Я знав, що це ісландський хроніст, автор «Кола земного», де, серед інших речей, розказано й про Гаральда Сміливого — одного з зятів Ярослава. Але щойно прочитавши «Коло земне», я міг збагнути як слід Борхесів сонет, присвячений загибелі Сноррі. . .

Торік, коли я черговий раз відвідував Буенос-Айрес, у літературному житті аргентинської столиці сталася новина: помер Беппо. . . Але не шукайте в словниках і довідниках цього імени: це був не письменник, а білий кіт, оспіваний Борхесом. . .

І я подумав: чи набагато господар переживе свого улюбленця? А поезію «Беппо» я переклав кілька років тому:

Як білий кіт, котрий не має пари,
Задивиться у ясен місяць люстра,
То де йому вже знати, що ця білість
І очі золоті, яких не бачив
Ніколи в домі — його власний образ?

Хто пояснить йому, що той, кого він
Спостерігає — тільки сон свічада?
Коти ці гармонічні, я сказав би,
І той, зі скла, і цей, з крові і плоті,
Це привиди, що творить їх на час
Одвічний архітект. Це саме твердить,
Теж привид сам, Плотін у «Еннеадах».
Якого ж бо Адама з-перед раю,
Яких божеств, довіку незбагнених,
Ми, люди, розторощене свічадо?

Про лірику Борхеса мало сказати, що вона філософська, більше пасує про неї сказати, що вона — метафізична.

Це саме стосується пізньої Борхесової прози — його мініатюр та есеїв. Остання прижиттєва Борхесова книжка — *Змовники* — вийшла торік у Мадриді. З неї я переклав два сонети:

ХМАРИ

Не буде речі жодної, що з неї
Не стала б хмара. Катедральний храм
З широких брил, біблійність шиб і рам —
Усе зрівняє час. І Одиссея

Мінлива, наче море. Щось нове
У ній щоразу бачимо. Незнане
Чиєсь лице на тебе з люстра гляне,
Й непевним лябіринтом день пливе.

Ми ті, що проминаємо. Безкрая
На обрії мов хмара розтає —
Оце наш образ. Іншою стає
Й сама себе троянда не впізнає. . .

Ти — це хмарина, море, забуття
І те, що загубив без вороття. . .

Ще один з останніх сонетів Борхеса базований на автобіографічному матеріалі і насичений містикою, виступає під англійською назвою "*On his blindness*".

Вже стільки літ над долею моєю
Стоїть затята промениста мла,

Яка всі речі ув одно злила,
Без барв і форм. В саму лише ідею.

Стихійні довгі ночі, як і дні,
Де повно люду, — все це мла, тумани,
В непевно-вірнім світлі, що не тане
Й пантрує на світанку. Так мені

Кортить побачити лице людини,
Збагнути непрочитані книжки
(З них насолода — в дотику руки. . .),
Високе птаство й місячні години.

Комусь — усесвіт, простір щонайширший,
Мені лише півтемрява та вірші. . .

УВАГА!

НАЙНОВІШЕ ВИДАННЯ!

УВАГА!

У нашому Видавництві вийшла недавно нова книжка п.з. «З НАЙ-КРАЩИМИ» — пера знаного Вам уже автора Юрія Борця-Чумака — булавного УПА, уродженця Лемківщини.

Ця нова книжка Юрія Борця-Чумака багатоплянова. Тут зібрано спогади автора про участь у легендарній боротьбі з окупантами України, далі читач знайде в ній роздуми автора з ділянки різних питань, картини з життя еміграції та подорожні враження. Ці провідні теми, хоч і розроблено в окремих розділах, об'єднано в один мемуарно-біографічний твір.

Ціна книжки:

Бельгія	700 бф.,
Велика Британія	8 ф.,
Німеччина	40 нм.,
Франція	100 ффр.,
Канада	18 дол.,
США	15 дол.,
Швеція	100 кор.,
Австралія	18 дол.,
Австрія	250 шіл.

Всі інші країни рівновартість американського доляра.

Книжку можна набути в українських книгарнях або безпосередньо з нашого Видавництва УВС у Лондоні:

UKRAINIAN PUBLISHERS LTD., 200 LIVERPOOL ROAD,
LONDON N1 1LF, GREAT BRITAIN.

Повісті, спогади

Софія НАУМОВИЧ

ОСТАННІ РОКИ ЛЬВОВА
(1939-1944)
(Закінчення, 10)

19. Знову москалі

«Ісход» 1944 року зовсім не нагадував отих «прогулок» з 1939 р., коли українці Галичини, приглянувшись «визволителям», переправлялися у різних місцях різними способами на Захід через Сян крізь необставлений ще кордон. Це були «тимчасові» виїзди, щоб тільки перечекати недовгу, як тоді думали, московську окупацію. Віра у неминучість війни, виявилася правильна: після нецілих двох років, люди вже могли повернутися на рідні землі й у гадці не маючи, що німці могли б зазнати поразки та що сміхугідна советська армія, яку вони власними очима спостерігали, змогла б переіменитися у боездатну, завдяки американській допомозі. . .

Цим разом уже ніяка німецька комісія не дбала про евакуацію, цим разом уже тікали всі, хто на власній шкурі зазнав московських «благ», і вже без надії на швидкий поворот. . . Тому й забирали з собою все, що тільки змогли, а хто й не зміг, то задоволься грудкою землі з могил покійників чи квіткою з власного городу. Спритніші купці й підприємці вивозили крам і машини, а науковці — бібліотеки, архіви, світлини, забуваючи про своє особисте майно.

Хто виїхав швидше, мав більше щастя дістатися до Австрії чи південної Німеччини без особливих пригод. Пізніші втікачі вже мусіли берегтися, а то й відбиватися, коли поблизу не було боївок УПА, від польських банд на Лемківщині та словацьких і югославських партизан у дальшій дорозі. Цивільне, здебільша прихильне до втікачів населення цих сусідніх країн, наскрізь пересякле фальшивою уявою про москалів, щиро дивувалося:

— Пречо утекате? Рускі брати добрі! . . Проганяють німців! . .

Даремне було пояснювати цим добрим, але наївним людям українську причину втечі з Батьківщини. Для них головним ворогом були німці, яких вони знали й від яких хотіли визволитися з допомогою «руского брата». І замість пізнішої злорадості, коли довелося згодом зустрічати на Заході цих самих словаків, мадяр, чехів з ущерб'ю розбитим довір'ям до «доброго руса», в українців було тільки співчуття, бо спільна трагедія була надто велика. До того ж свідомість, що наші соціялісти мали колись

таке саме наївне довір'я до москалів, наказувала бути справедливими до чужих помилок.

Хто ж не міг, чи не хотів тікати перед новою московською навалою, швидко переконувався, що ця друга окупація була стократно гірша від попередньої. Замість «культурного» наступу на українців з кінами, театрами і сповідною «українізацією», прийшла кривава, жорстока розправа з вояками УПА і членами ОУН, їхніми родинами й цілими селами, які допомагали або ховали українських борців.

Повстала велика загроза для Української Церкви. Митрополит, як завжди непохитний у своїх діях, згромадив старших священників на нараду, бо молодші з родинами подалися, за Митрополитовим дозволом, разом з утікачами на Захід. Настрій був сумовитий, і його ще більше пригнітила заява Князя Церкви:

— Високопреподобні отці! Ні в чому, ні за яких умовин я не хочу міняти вашого способу життя, ні обов'язків перед вірними, ні служби Богові. Проте настали такі часи, що нам слід готуватися до найгіршого. . .

— Розстріл, шибениця, каторга. . . — пригадав хтось.

— Так. Або щось невміру гірше: зрада. . . Бо тепер вони нам не дадуть спокою. . . Може, ще підождуть до моєї смерти, щоб не зробити з мене мученика за віру, чого я так собі бажаю. . . Але цієї ласки вони мені не вчинять. Це я добре зрозумів у розмовах з енкаведівськими полковниками, яких мені тут насилають під плащиком «дослідників культу» для їхнього «товариства безбожників».

— А чого вони шукають? Про що розпитують?

— Вони наче б то займаються «наукою», говорять на різні «філософічні теми», а при тому винюють, як собаки, цікавляться моїм «здоров'ям». . . Іноді присилають мені добре підкутих «православних», заводять схолястичні «диспути», але мені неважко покласти їх на лопатки. . . Їм це, очевидно, не шкодить, навпаки, вони пильно нотують мої аргументи, зокрема, коли розмова сходить, зовсім «теоретично», на унію. Вони намагаються збагнути її канонічні основи, твердять, що це була «польська інтрига», на яку далися зловити «чесні православні українці». . . й цим подібні теревені.

— А що Екссцеленція на те?

— Я відіслав їх до джерел, але не наших, а тих, що в Єзуїтів і в Осолінеум, які нам так важко було дістати від поляків, а тепер вони в їхньому розпорядженні. І що ж ви думаєте? Пішов полковник і приніс мені цілу купу документів, але залишити їх не хотів. . . Яка шкода, що не можна було їх скопіювати! . . При розгляданні, він намагався вивідати у мене, чи немає в них якої неправильності, якої правної закарлючки. Я зразу збагнув, про що йому йшлося, тож запевнив його авторитетно, що унія відбулася за приписами канонічного права, списана окремим договором 1596 року у Бересті, та затверджена обопільною присягою. . . Не вдалося їм мене перехитрити! . .

Слухачі так зацікавилися розповіддю, що й не запитали, що робилося в той час з о. д-ром Костельником. Він мінився на обличчі, викручу-

вав нервово пальці, аж кістки хрустіли, й весь час витирав хустинкою рясний піт на чолі.

— Що з вами, отче докторе, чи не слабі ви часом?

— Я... так... щось заслаб... Прощу дозволити мені піти скоріше до хати.

— Будь ласка. Ідіть з Богом і не піддавайтеся слабості! Тримайтеся міцно!...

Підвівшись, о. Костельник аж заточився, а почувши останні слова зблід, здригнувся і, вимовивши тремтливим голосом «Слава Ісусу Христу», подався, хитаючися, мов п'яний, до дверей.

— Наш отець доктор, здається, таки добре занедужав... Це дає мені притоку сказати вам і про мое здоров'я... Як бачите, — воно не найкраще, і не під силу мені вже управляти нашою святою Церквою. Тому, як це ви всі знаєте, наш молодий Архієпископ Йосиф Сліпий перейняв на себе, ще на латинське Різдво 1939 р., майже всі душпастирські завдання. Я залишився й досі ще «фігурою», яка стягає на себе всю увагу нової влади, не Богом нам даної. Я залишуся цієї «фігурою» до кінця мого життя, але ви, преподобні отці, вже з усіма справами звертайтеся до Владики Йосифа...

Сумна мовчанка залягла вітальною. Її перервав Владика Йосиф:

— У наших обставинах сан єпископа, — це ніяка почесть, ні влада, ні кар'єра... Це святий обов'язок і велика відповідальність за нашу Церкву, за її священників і вірних. Тому триматимуся тієї ж самої засади, що й Митрополит: «віддати кесареві тільки те, що кесареве», але завжди і при всіх обставинах «Боже — Богові»... Ми не зможемо тепер скликувати багатолюдних зібрань, кожний працюватиме на своєму місці й у вузькому колі. Ми знову введемо зарядження з 1939-41 рр. про підготовку вірних до уділювання деяких св. Тайн, про навчання катехизму, про елеопомазання важко недужих. Усе це слід робити дуже обережно, щоб нікого не наражувати. Наука для студентів Богослов'я вестиметься не у Кривчицях, а в Уневі, бо тут, під Львовом, занадто на оці. Нам залишилася всього одна-єдина писальна машина, тож мої листи треба буде ручно переписувати. Збиратимуть їх селяни, які так вірно постачають нас харчами... І на кінець піддаймося нашій святій Покровительці — «Під твою милість»...

— Мати Ігумене! — вбігла до кімнати, декілька днів пізніше, сестра Теодозія. — Чи не погіршало часом Екссцеленції? Від ранку не хоче нічого їсти... Ні навіть молока на сніданок...

— Господи Боже!.. Вишліть, сестро, Атанасія до лічниці, або ні... Краще підіть самі й тихо шепніть докторові Гинилевичеві, щоб негайно сюди прийшов. А я піду до Екссцеленції... Боже, зглянься на нас! — шептала мати Йосифа, почувши Митрополитів кашель.

— Нічого, звичайна перестуда, а ви вже біжите, наче б горіло! — заспокійливо відповів хворий на запитання про здоров'я, — А не їв, бо не мав апетиту! Що тут дивного?

— Зараз прийде лікар...

— А чи я казав кликати лікаря? — уже розгнівався Митрополит, але коли поглянув на зажурене обличчя Ігумені, зразу розпогодився. — А втім це не зашкодить, ми собі з ним трохи поговоримо, бо тепер небагато в нас відвідувачів. . .

— Навпаки, люди приходять, але ми не сміємо турбувати. . .

— Як то не смієте турбувати? Нашими людьми? Хіба ж це ті полковники? Але вони лізуть і без дозволу. . .

— Ні, це не вони. . . це наші хлопці. . . вони хочуть. . .

— Чого вони хочуть? Допомоги? Виїзду закордон? Протекції? Адже ж я тепер не маю ніяких можливостей для цього. . .

— О, як це добре, що Ексцеленція жартують! Але ці хлопці нічого не просять! Вони з Малої семінарії, і як почули, що брат Лаврентій у Кривчицях організує богословські студії, то прийшли записатися. . .

— О, то ви мене здорово порадували! — Митрополит аж яснів від радості. — Мій Боже! Наші хлопці на студії богослов'я! У таких часах! . . А звідки вони довідалися?

— Та від своїх товаришів, їх там уже одинадцять, і ще приходять. . . Незабаром уся Мала семінарія збереться у Кривчицях.

— Небезпечно. Отець Ректор казав, що перевезе їх до Унева. . . А де вони? Просіть їх сюди, хай бодай погляну на них. . .

У двері постукали, але це не були хлопці. Радше вбіг, як увійшов, невеличкий на зріст, але дуже жвавий і рухливий д-р Ярослав Гинилевич.

— Слава Ісусу Христу! Прийшла сестра поскаржитися, що Ексцеленція забагато постять! А ми просили, дуже просили на ніякі пости не зважати. . . Доведеться мені перевірити, скільки шкоди завдала організмові відмова від сніданку й обіду. — Лікар почав викладати з валізки свої причандали, коли Митрополит закашлявся, і його обличчя скривилося від болю. Ігуменя заломила руки:

— А ми стільки напросилися, щоб Ексцеленція не сиділи так довго на городі! Це ж кінець жовтня!

— А сонце гріє, як ніколи. Поляки могли б сміливо сказати, що навіть «чубарики» не змогли запаскудити їхньої «злотої польської осені». . .

— Влучніше було б сказати української лагідної осені, бож на їхніх Мазурах уже давно випали дощі! . . — докинув д-р Гинилевич. — Проте, останнього тижня й у нас поспувалася погода і це вона, мабуть, спричинила. . . легке запалення. . .

— Господи милосердний! Запалення легенів? — Ігуменя мало не захиталася під ударом цієї вістки.

— Безпосередньої небезпеки немає. . . — заспокоював лікар, — але треба вважати, дуже вважати! Це радше комплікація після недавньої грипи. . . Зробимо все, щоб вона швидко минулася. Та перш за все: не покидати ліжка! Борони Боже, якісь прогульки по городі! Оці ліки прошу давати тричі на день, а застрики я сам робитиму вранці й увечорі. . . Прошу теж не вставати ні до їжі, ні до читання чи писання. Треба лежати спокійно без найменшої напруги.

— То ви мене, пане докторе, засуджуєте на повну бездіяльність? Я саме збирався прочитати цю книжку, що мені приніс о. Кладочний. . . Давно її читав.

— І бачу: французькою мовою. . .

— Це «Сірано де Бержерак» Едмонда Ростана. У ній цікава проблема: спокутування чужої провини. . .

— Може, мати Ігуменя читала б її вголос?

— Та чи вона схоче? І ледве знає французьку мову. . .

— Та вже прошу мене так не соромити! Знаю настільки, що правильно прочитаю, а вже Ексцеленція самі зрозуміють зміст. Ось коли придалася мені ота французчина, на яку Ексцеленція так наполягали, що я мусіла, крім усіх інших предметів Василянської гімназії, брати ще надобов'язкові лекції французької конверсації у «мадам» Завадської.

— Що й доказує, що «наука ніколи не йде в ліс». . . Це прекрасно. Залишається ще вислати когось по ліки до Терлецького, чи пак. . . колишнього Терлецького, бо тепер там «аптекотрест» чи якась інша біда, і до побачення, до вечора!

— До побачення, докторе. . . А тепер пришліть мені цих хлопців з Малої семінарії.

— Заки повернутися до лічниці, д-р Гинилевич зайшов до бібліотеки, де й знайшов Владика Йосифа.

— Я дуже незадоволений сьогоднішніми оглядинами! . . Мене звуть пессимістом і нарікають, що я завжди «страшу» пацієнтів, тому я бажав би порадитися з колегами.

Владика пильно глянув у очі лікареві:

— Чи справді так погано? Мені, докторе, мусите сказати правду. . .

— Не хочу нічого пересуджувати без наради, зокрема зі спеціалістом від серця. . . Проте не знаю, хто з них зможе тут бути оптимістом.

— Тоді це треба робити негайно! . . Але таке «консіліум» знову роздратує нашого недужого. . . Треба щось придумати. . . може, зробимо мале прийняття, бож і так Митрополит нарікає, що люди відцуралися від нього. А воно не те, люди просто бояться заходити, бож усюди пантрують очі й вуха. . . Хто ж там ще залишився у лічниці? Барвінський, Гординський, Осінчук. . . запросіть усіх, щоб не було підозрінь. . .

— Ледве вийшов лікар, коли вбіг задиханий о. Кладочний:

— Слава Ісусу Христу! Прикра справа з о. Костельником. . .

— Що ж там таке?

— Тягають його по ночах, жити не дають! . . Виглядає, як з хреста знятий.

— Це, мабуть, за синів, що в німецькому війську. . . Він повинен був виїхати. . .

— Був би напевно виїхав, коли б не наймолодший, якого схопили москалі ще за першої окупації. . . І наш нещасний о. Костельник думав, що, може, йому вдасться видістати сина з їхніх рук. . . Вони ж його колись дуже «величали». . .

— Але якою ж ціною міг би він відістати сина?

— Ото ж він каже, що немає такої ціни, якої він не заплатив би за цього свого наймолодшого «Веніямінка»... Бо старші поза небезпекою.

— Так, але вони якраз погіршили його ситуацію...

— Тому ж він і ходить мов не свій. Але крім сина там щось ще інше, чи пак син став предметом шантажу, щоб від батька щось видерти, чи вимусити... Як він мені розказував, у великій тайні, енкаведисти тепер радикально змінили тактику. Ні сліду цієї «симпатії» й одобрення його колишньої опозиції, до єпископа Хомишина за його сповидну «проватиканську» політику й celibat.

— Чи вони «симпатизують» з ним за виступи проти Хомишина, чи тягають за синів, — одна біда. Найгірше, як казали нам підсоветські люди, коли ця «установа» кимось зацікавиться, бо причина — це тільки претекст. Коли вони досі не ув'язнили, ні не вивезли о. Костельника, то це знак, що вони виконують над ним якусь пресію, чи хочуть його до чогось намовити... Їхній «аргумент» сильний: син!.. Ах, пригадую, на останній нараді він сидів блідий як труп, весь час пітнів, нервувався, і врешті вийшов... Чи не зробили його донощиком? Чи не озвалося в нього сумління?

— Все можливе.

— То це треба мати на увазі й краще не давати йому нагоди... Але прошу вас, отче, не говоріть про це з Митрополитом! Він якраз заслаб і лікар радив уникати зворушень.

— Звичайно. Зрештою, все це тільки припущення, здогади... Дай Боже, щоб я помилився!.. То вже піду, Митрополит чекає на св. Причастя...

Заки взятися за читання, Ігуменя перебігла очима декілька рядків, щоб пригадати собі ще шкільну французчину. Проте цього вечора до читання так і не дійшло. Мабуть, ліки і застрики для скріплення спричинили якусь безболісну неміч у Митрополитовому організмі, а уява пересувала перед очима давні картини, тож він спинив читання:

— Чекайте, доню. Не проганяйте мені з-перед очей наших чудових Прилбич... Велика вітальня з портретами предків — митрополитів і генералів, поляків і українців... Маленька капличка, де я молився перед старезною, почорнілою іконою... І моя мати... Як живу, бачу її навколішках перед лямпадкою над ліжком... У кожній порі дня чи ночі її можна було застати при молитві... Чи котрась дитина була чемна, або навпаки, принесла погане свідцтво — зразу ж «Богородице Діво», чи хтось захворів, або виздоровів — завжди «Богородице Діво», чи ми кудись їхали, чи поверталися до хати — завжди молитва, що була для моєї матері панацеєю на всі події, добрі й лихі, на початок і кінець кожного діла, за себе й родину, за близьких і далеких, за друзів і ворогів, з будь-якого приводу й без приводу, і коли тільки була вільна хвилина.

— Я чула, що з усієї родини, Ексцеленція найкраще почували себе біля матері. Вона була дуже побожна.

— Вона була свята! Пересякла вірою як ні одне з нас... Наші спільні, незабутні мандрівки по святинях Риму, Флоренції, Венеції... Її сильне

зворушення і переляк перед батьком, коли я виявив бажання вступити до монастиря. . . та ще й «уніятського». . . Це був справжній «шок» для неї, але теж і віра, що це Боже об'явлення і передбачення якоїсь важливої моєї місії у житті наших двох народів. . . Вона була впевнена, що Господь призначив мене для великого діла, або великої жертви. . . Але її надії не збулися. . .

— Як то не збулися? Чи Ексцеленція ще мало зробили для української Церкви і народу?

— Я просив для себе мученичої смерті, а ось доводиться вмирати в ліжку!

— Та хіба ж треба важчих страждань, важчого хреста, як оця недуга, що прикувала до фотеля від молодих років? . . Скільки ж це буде? Хіба п'ятнадцять? Але й раніше, ще в молодості, завжди з паличкою. . .

— Так, це були наслідки шкарлятини, тифу, запалення легенів і суглобів.

— А заслання? А московські карні «монастирі»? І стільки недуг — яка ж це мука для енергійної, дівчої людини. . .

— А чому ви думаєте, що я енергійний?

— Це всі знають. Вічні поїздки до Відня, до парламенту, щоб видерти для нас якісь права. . . Скільки подорожів до Риму для справ нашої Церкви, а в часах, коли йшлося про долю Галичини, — до Парижу на Раду амбасадорів, куди до речі, поляки не допустили. Вони знали, що коли б граф Шептицький був там з'явився, то не легко було б їм переконати Антанту про їхні «добрі наміри» супроти українців. . . Так, як це було на Велеградських конгресах. . .

— То ви і про Велеградські конгреси щось знаєте? Я й не знав, що наші сестри читають такі речі. . . Це добре, це дуже добре!

— Найбільше нас цікавили, зокрема ж мене, подорожі Ексцеленції на Московщину. . . Я була ще дуже маленька, коли київські українці вітали «царського в'язня» 1917 року. . . Чия перша турбота була про галицьких «закладників», яких москалі були вивезли ще 1915 р., як тільки влізли до Львова. . . Про ваше наставлення до москалів вчитали ми з книжки вашої матері, Софії з Фредрів. Пригадую ці рядки з подорожі 1887 року, коли ви писали з Москви: «А все таки мене не збирає охота залишатися тут довго. Хотілося б чимскоріше втекти і залишити хіба св. Катерині це важке завдання: навернення москалів!» Читаючи ці рядки, я сумнівалася, чи Ексцеленція будь-коли вірили, що москалів можна поєднати з Римом?

— Ох, доню, усе своє життя я вірив у навернення кожного грішника, бож ласка Божа безмежна. . . Сьогодні каюся й сумніваюся: чи часом я не прогрішився гордістю перед Богом, коли думав, що саме мені вдасться навернути до Бога цей грішний нарід, що винищує інші народи? Адже москаліз не можна рівняти навіть з дикунами! Адже ж татари-мусулмани, які цілі сторіччя панували над москалями, не вмішувалися в їхні церковні справи, задовольняючися даниною, отим «кесаревим». . . А цим недолюдкам цього мало: вони лізуть у душу людини, у душу народу, вони

сягають по «Боже»! . — Митрополит аж затрясся від обурення, тож Ігуменя швидко змінила тему:

— І ще пригадую собі з книжки вашої матері, коли молодий, вродливий, високий і стрункий Роман Шептицький, маючи всього 22 роки. . .

— Ну, ці описи моєї особи тут зовсім ні при чому! . . Правда, ці Богом дані мені зовнішні прикмети, влегшили мені доступ до дипломатичних колів Петербургу, де міг я не одне почути й ознайомитися з психікою московської верхівки. . .

— І свої спостереження Ексцеленція передавав матері: «Я щасливий, що покидаю цю важку атмосферу. . . У москалів релігія сперта тільки на зовнішніх формах, їхні співи нагадують радше громовицю, коли у Києві чується пташинний спів у гарну літню днину. . . У київській православній церкві я всією душею приймав участь у Богослуженні. На Московщині, хоч як намагався, — не міг ніяк. Я думав тоді, як і західні дипломати, що тому схудобінню московського народу винуватий цар. Він же ж був головою т.зв. «священного синоду», бож у них усе ще затримався цезаропапізм. . . але згодом, поволі, я приходив до переконання, що не цар, не устрій, не абсолютизм. . . а страшна психіка того народу, якої ніщо не змінило від Івана Калити, Грозного і всіх наступних поспіпак. . . І все нещастя в тому, що волелюбному і культурному українському народові довелося бути найближчим сусідом цього північного хижака! . . Але. . . але скажіть мені, що спонукало вас цікавитися такими проблемами? Це ж незвичне для монашого життя?

— Ексцеленція самі нас навчали, що монахи — живі люди, що їм не вільно тільки дбати егоїстично про спасіння власної душі. . . що вони мають у першу чергу служити народові. . .

— Я таке казав? І ви собі це затирили? — радісна усмішка майнула на його лиці. — А що ви ще знаєте з мого життя?

— Багато знаю. Знаю, що молодий Роман мусів підкоритися батьковій волі й, насамперед, закінчити право і завершити його блискучим докторатом, — поки й батько дозволив на монаші обіти. Знаю те, що цей елегантний і принагідний лицар з казки, чудовий вершник і мисливець, понад усе цинив манастирську тишу. Бо «світ ловив його та не зловив», хоч багато гарних панночок були б щасливі. . .

— Чи не помішали ви мене зі Сковородою? — перебив Митрополит. — Очим оригінальним філософом, світлою еманациєю збірної української душі?

— Зовсім ні, а тільки, читаючи книжку вашої матері про «Слугу Божого Романа», цікаво було довідатися, чи й справді ніякі спокуси. . . ніякі переживання. . . ніколи не сколихнули Романом ще, розуміється, у світському житті? . .

— Ніякі спокуси. . . ніякі переживання. . . — прошептав Митрополит, відкинувши голову на подушку і примкнувши очі, але далі слухав її слів:

— Бо для мене це просто неймовірне: у Римі, Парижі, Відні, на двірських прийняттях, на вечірках і балах, — до участі в яких просто примушувала висока суспільна позиція графів Шептицьких, і зрештою, воля

батьків, — що б не було якоїсь події, якогось людського почування, якогось переживання? Бо ніде, ніколи, ніхто про те не згадує. . .

— Ніде, ніколи, ніхто. . . — повторив її слова і закрив очі.

— І саме це видається мені таке неземне, виняткове, просто нелюдське, чого звичайним розумом не схопити, ні людською міркою не зміряти. . . Або це винятковий дар Божий! . .

— Ласка Божа! . . І може трохи мого щастя, що вибрав собі на патронку — св, Катерину Сієнську. . . Вона й берегла мене від усіх спокус. . . Хоч іноді було важко. . . — Митрополит глянув з-під повік на Ігуменю й замовк.

Постукали у двері:

— Отець Кладочний. . .

— Отець Кладочний приніс мені св. Причастя! . . Просити, просити! . .

Владика Йосиф увійшов до бібліотеки, де зібралися лікарі після оглядин недужого.

— На жаль, мусимо підтвердити здогади д-ра Гинилевича. Він поставив правильну діагносту і приписав найкращі ліки, які посідаємо. . . Все тепер у Божих руках. . .

З Митрополитової кімнати почувся дзвінок, і Владика подався туди.

— Чи наші лікарі ще тут? Вачу по ваших очах, що їхні висліди не надто веселі. . . Тож просить їх ще сюди, а також покличте всіх святоюрців, братів і сестер. . . я хочу їм щось сказати. . .

— Чи це не втомить?

— Не втомить. Це коротка справа. Поспішіться.

Владика повернувся до лікарів.

— Митрополит казав усіх скликати. . . Чи це йому не пошкодить?

— Зробіть це негайно, Владико. Параліч швидко поступає і завтра вже може бути пізно. . . Двадцять сім років запалення суглобів це не жарти! . .

— Невже? . . Невже немає рятунку?

— Чи сміємо вам закривати правду?

— Ні, так. . . Вибачте, але це так подіяло на мене. . . — відповів захриплим голосом і швидко вийшов.

— Мої дорогі, — спокійно промовив Митрополит, коли всі оточили його ліжко. — Зразу, на початок я мушу вас усіх сильно зажурити. . . але не мою особою! . . Незабаром наша свята Церква зазнає такого страшного удару, якого не зазнала у всій тисячолітній історії християнства в Україні. . . Вона зникне з поверхні землі й житиме в катакомбах. . . Священиків і вірних будуть жажливо переслідувати. . . А наших єпископів жде найгірша доля! . . Але ти, мій сину, — Митрополит повернув очі на Владика Йосифа, — будь сильний і твердий, бо, мабуть, тобі одному доведеться спасати нашу Церкву. . . поки вона не воскресне. . . Бо вона мусить воскреснути: «Його же царству не буде кінця!». . . Воскресне, відродиться і пошириться. . . бо від нашої Церкви почнеться відродження християнства по всій землі. . . «Екс Оріенте люкс». . . Це я вам кажу на смертній постелі, то мені вірте. . . Стійте твердо при своїй вірі й не відрі-

кайтеся їй за ніяких умов! Мій наслідник і ваш новий Митрополит знає, що має робити і як поступати. І коли Господь вибере саме його на ісповідника віри, — цієї ласки я не доступив, — то знайте, що ніякі муки, ніякі жертви не йдуть на марне, а на славу Господа нашого Ісуса Христа! . . Це все, що я мав вам сказати! . . А тепер ідіть і моліться за мене грішного. . . Мого голосу вже не почуєте більше аж до Страшного Суду. . .

— Усі мовчки, зі сльозами в очах вийшли з кімнати. Залишився тільки єдиний брат Казимир-Климентій, що навколішках став відмовляти молитву за конаючих перед іконою Богоматері.

20. Львів у жалобі

Митрополит провів решту ночі на молитві й розважаннях, нікого не слухаючи, нікого не бачучи й не відповідаючи на запитання. Навіть сірий листопадовий ранок не вивів його з майже летаргічного сну, коли опівдні, о годині 13.30, у дні Всіх святих, 1-го листопада 1944 року, серце Великого Митрополита перестало битися. . .

Смерть Митрополита збіглася з перемогою москалів, яким, після аліянтської висадки на побережжі Франції, вдалося зайняти вже всі українські землі. Проте ці дві події, що поєдналися в єдиний, грізний для України символ, не припинили геройської боротьби УПА. Великі українські території — на Волині й у Карпатах — були у володінні цієї Армії, що наче «держава у державі» завдавала московському престижеві дошкульного заперечення. Цей факт не дозволив їм зразу показати їхніх хижацьких кігтів, і вони не тільки не сміли заборонити, але й перешкоджати величавим похоронам Великого Митрополита України.

Не зважаючи на небезпеку, заплакані львов'яни збиралися під храмом св. Юра і палатою, молилися й співали панахиди. Наступного дня, в суботу, перенесено домовину до собору св. Юра, й зразу ж утворилася довга черга богомільців по через подвір'я, ворота, площу і сходи до храмових дверей аж до катафальку, вкритого квітами і маленькими карточками з проханнями від молільників виеднати ласку Богу для їхніх малих, чи великих турбот. Серед натовпу селян і міщан з дальших сіл і містечок протискалися й советські вояки та підозрілі «цивілі». Перед початком похорону — у неділю 3 листопада 1944 р. прибув польський архієпископ Болеслав Твардовський у товаристві коад'ютора Євгена Базяка та вірменського капітулярного вікарія Каєтановича. Дивним збігом обставин, Болеслав Твардовський помер наступного дня. . . У найближчих рядах серед народу усталилися три жидівські рабини у приписових «ярмурках» на головах.

Цей похорон, у неділю 3-го листопада 1944 р. у Львові, попри всю величавість нашого обряду і масову присутність вірних, був живою картиною московської тиранії над Україною. Священики несли домовину вулицею Лева Сапіги аж до церкви св. Магдалини, тут мусіли завернути й попри Єзуїтський город повернутися назад до храму св. Юра. За домовиною зразу йшли о. Ігумен Климентій, оточений Студитами у рясах, а далі —

єпископи в ризах і мітрах — Микола Чарнецький, Микита Будка, Йосафат Коциловський, Григорій Лакота — з Митрополитом Йосифом Сліпим на чолі. Слідувало 150 священників у ризах, 70 студентів богослов'я і 130 семінаристів, а далі непроглядні маси народу.

Домовину складено у Крипті св. Юра над гробом митрополита Сембратовича. Надгробне слово, після відправи, виголосив Митрополит Сліпий на площадці сходів перед собором, бо весь храм не вміщав усіх людей, що залягли все подвір'я і майдан св. Юра зі сумним переконанням, що це востаннє у прямому й переносному значенні.

Наслідник Митрополита Шептицького мовив:

— Дорогі брати у Христі! . . Людина і Слуга Божий, Митрополит Андрей Шептицький, заслужив собі на величніший похорон, ніж той, що його ми нашими недостатніми силами, але гарячими серцями, змогли влаштувати. . . У першу чергу тут бракує сьогодні представника Святішого престолу. . . Бракує теж і величного пам'ятника, що повинен би був стати перед цим Архидієцьким храмом. . . Пам'ятник нерукотворний створив собі сам великий Покійник своїм праведним життям і своїми ділами, які належно оцінять щойно нащадки. . . Його християнські прикмети і велика ревність у побожності й любові до ближнього, хай стануть для нас — тих, що його переживаємо, — світлим зразком для наслідування, підкріпленням у важких хвилинах нашого життя, які нас, може, чекають. . . Молімо ж Господа, щоб за посередництвом Слуги Божого Андрея, дав нам ласку перебути лихоліття нашої Церкви і нашого народу, а Блаженному Андреєві сотворив Вічну пам'ять. . .

Під звуки старовинної жалібної пісні й масового плачу всіх учасників закінчилася життєва мандрівка Князя Української Церкви. . . Закінчилося й багате на переживання п'ятирічне життя старовинного українського Львова. . .

21. Епілог

З того часу під руїну попало все матеріальне й духове життя Львова. Хто не встиг, разом із кількасоттисячною масою еміграції пробратися на Захід, — того чекав вивіз на Сибір, або ще гірше: тюрма, що по всіх містах Галичини, Волині й Підляшшя, дістала упривілейоване місце. Тюрми, які після втечі москалів, опорожнилися, чи навпаки: заповнилися трупами понівечених політ'язнів, і їх за час короткої самостійності, люди поховали, — почали наново заповнюватися, цим разом, виключно українцями, «ворогами народу», без окреслення чийого! А що польську інтелігенцію, професорів університету, допомогли москалям уже знищити німці, тож прийшла черга на українську інтелігенцію, хоч як вона льояльно ставилася до нової, непрошеної влади. Спершу потерпіли місцеві комуністи і соціалісти, які за першої окупації дістали були «почесні» становища, — за те тільки, що посміли висловити думку, що «соціалізм повинен бути людський», або іншу подібну фразу, яку вживалося раніше. Тепер московський «соціалізм» показав свої зуби, тож за нашими «демократами», як наприклад проф. Старосольський, пішли й члени інших

партій, громадські діячі, а далі письменники, мистці, та у першу чергу члени ОУН і УПА.

По селах, жертвами «клясової боротьби» впали статечні господарі, що працею своїх рук добилися кількох моргів поля, якого так важко було дістати «хлопам обжендку руского». Цих, названих московським словом «кулак» або «куркуль», вивозили цілими селами, з родинами, до Казахстану, де згодом Хрущов запряг їх до «освоєння цілини» та вирощування кукурудзи, з відомими наслідками. Знищивши села, москалі добилися третього з черги голоду в Україні¹⁴ а міщани мусіли визбуватися своїх останніх, старовинних килимів, вишивок, тканин, дзеркал чи фортепіанів, — за буханець хліба, якого подостатком мали наїзжі мов сарана, переважно з-під Москви, чи Тули, «советські люди» у своїх розподільниках. . .

Упоравшись з інтелігенцією й вивізши «небезпечний елемент» із Західньої України та сіючи терор над залишеними, горем прибитими людьми, — москалі мали вільну руку для підготовки «ліквідації» Української Католицької Церкви. Вона велася поволі й обдумано. Спершу наказано нещасному, вкрай стероризованому о. Костельникові дібрати собі ще двох священників, о. Мельника для перемиської, та о. Пельвецького для станицьвівської єпархій, — сам він мав бути представником львівської, — та створити разом з ними т.зв. «ініціативну групу». Тоді наказано їм написати прохання про її затвердження. Зразу ж, уже 18.6.1945 року якийсь «уповажнений Ради народніх комісарів УРСР у справах російської православної церкви» — затвердив цю «ініціативну групу» як «єдиний тимчасовий орган греко-католицької церкви», якої єдиним завданням буде підготувати «собор». Щоправда, для легітимності собору москалям бракувало єпископів, — усі вони вже були у Сибірі, — та москалі цим не журилися. Вони просто «висвятили в єпископи» оо. Мельника і Пельвецького, які до речі вже були «православними». Усе це було проти-канонічне, але не перешкаджало москалям перевести цей скандальний собор.

До храму св. Юра зігнали священників і вірних у дні 10 березня 1946 року. Комедію розіграли наче б то за всіма «правилами» і «собор» висловився за «ліквідацію Берестейської унії з 1596 року», за «розрив з Ватиканом», і за «возз'єднання з російською православною церквою». . . Чорна ніч запала над Львовом. . .

Із персонажів цієї повісті-хроніки, небагато вціліло: Мати Йосифа залишилася зі своїми Сестрами у підпільному монастирі, Душку, разом із Арпадом, розстріляли після «суду» над 59-ти оунівцями, Йосип Позичанюк загинув у боях УПА, Олекса Десняк помер на «лікуванні» у Кисловодську, Путрамент був деякий час амбасадором «людової Польщі» у Парижі. Три жидівські рабини опинилися в Ізраїлі, де надаремне розказували про благородність Митрополита Шептицького: він не «удостоївся» стати «праведником». Івася забрали у «москалі» і слід за ним пропав, а Тараса, який розпився, зробили «офіційним» письменником для паплю-

14. Перший голод, як наслідок війни був у 1921-1922 рр., другий, організований Москвою у 1933-1934, третій як «наслідок» війни — 1945-1946 р.

ження української ідеї. Роман Шухевич став генералом УПА і ще довгі роки вів підпільну боротьбу проти москалів, як раніше проти німців, поки не згинув на полі слави в останньому бою у Білогорському лісі біля Львова. Його сестра, Наталка, перебула в гулагу до «відлиги» поки її випустили з забороною жити в Україні. Іншим дівчатам краще пощастило, бо вони продерлися крізь «граніцу на замке» по-той бік Сяну і живуть у різних країнах Заходу: Іванка й Оксана у Канаді, Зеня в Америці, а Віра в Європі. На еміграцію вийшов теж майже в цілості театр Блавацького, який ще довгий час ставив п'єси Миколи Куліша та Гупала, завчені за часів розквіту українського театру у Львові. Зенко Тарнавський редагував «Терем» до своєї передчасної смерті в США, обидвоє Старицькі померли, майже до кінця виступаючи в європейських операх. Різні письменники намагаються відтворити бурхливу історію Львова у своїх творах, бож вони останні свідки подій, що розігралися так трагічно у Княжому Львові.

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ТИЖНЕВИК

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ»

«ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях а також приносить обширні відомості про міжнародні події, наслідуючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» речево дискутує й розяснює всі суспільні політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу. «ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ» — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайтися в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Адреса Видавництва:
Verlag Schlach Peremohy
München 8000, Zeppelinstr. 67, Germany.

Огляди, рецензії

ЗОРЕСЛАВА

«Я СПЕКАВСЯ ТЕБЕ, МОЯ ТРИВОЖЕ»

(Angst ich bin Dich losgeworden)

Українські вірші із заслання, 1983. Герольд і Аппель, Гамбург, 127 сторінок, 6 фотознімок, 81 віршів, переклала на німецьку мову д-р А. Горбач.

«Це не справа втратити життя: проте бачити як зникає суть буття, є нестерпимим». З такими словами французького письменника Альберта Камю розглянемо німецьке видання поезій трьох визначних постатей поневоленої української літератури: Івана Світличного, Євгена Сверстюка, Василя Стуса, які серед кримінального оточення караються життям каторжників і борців за людську гідність та національну ідентичність.

У книжці гармонійно розподілено поезію із вичерпною інформацією на тлі біографічних і загальних суспільних, культурних і політичних даних.

На мистецько оформленій обкладинці графіка Жо Гаттере видіє символічна картина: чорний яструб-мара, ширяє над відкритим гробом, а три білі голуби, звільнившись з кривавого пір'я, стримлять до висот. Образ викликає (сугерує) переклик з термінологією В. Стуса (стор. 73-74, 98), а в ширшому розумінні — з воскресним кличем «Смертю смерть подолав».

Також слід зупинитися над передмовою російського публіциста Лева Копелева, вислужника-політрука на Київщині під час великого Голодомору 30-их років, що п'ять років тому переселився з «родіни» до Німеччини. Мотто звучить «Українська поезія — підложжя національного буття».

Блискуче порівняння духової єдності й національної свідомості українців і поляків та наголос на вистояння українського слова в обставинах жорстокої русифікації, як і крилата характеристика шестидесятників, а зокрема наших трьох ліриків, не дозволяють нам не додати насвітлення історичних моментів у призмі російського шовінізму. Лев Копелев уміло кидає твердження, які на

перший погляд імовірно, а в об'єктивного читача заслуговують на строгу критику, а саме:

1) Відмічено боротьбу українського народу проти *московських і петербурзьких царів*, польських королів, австро-угорських цісарів, турецьких султанів і татарських ханів. Тут кожна окупаційна нація названа поіменно, а царі неначе губляться під провінційними епітетами.

2) «*Не було також об'єднаної української Церкви*». Така формулювання гладко ігнорує всю княжу добу, починаючи з дати хрещення України Володимиром Великим, коли наша Церква була «одною». Ось активний приклад дезінформації до підготовки «тисячоліття християнізму в Росії»!

3) Згадуючи 1918-1920 роки, автор промовчує існування Української Самостійної Соборної Держави, як і Визвольні Змагання, а говорить лише про громадянську війну, після якої постанала Укр. ССР.

4) «Нові жертви впали з Другою світовою війною й з наступними хвилями терору». Про Акт 30 червня 1941 року та про УПА нічого не написано. Проте, старанно змальовано сталінський імперіалістичний шовінізм, що брутально здушував усе, що було прокляте як «буржуазний націоналізм» і що противилося стратегії русифікації. . .

5) Українська література знаходить у Лева Копелева коментар, починаючи щойно з козацької доби. Ми все таки підсумуємо словами автора в передмові: «Могутня тоталітарна держава хоче здавити голос поетів. Але їхнє слово живе. І в ньому, з ним, завдяки нього — живе Україна».

Щоб збагнути життєвий зміст Івана Світличного, Євгена Сверстюка і Василя Стуса застановімся над тлом їхньої діяльності в 1960-их роках: після смерті Сталіна почався на Україні процес українзації шкільництва й офіційних чинників. Рівночасно здушення національної свідомості політичними апаратчиками не мало права зупинитися. У такому контексті виринули необхідні партійні, а згодом і творчі дискусії, провокуючи відкидання застиглого поняття соцреалізму та зацікавлення культурними проявами на Заході. Молоді літератори взялися перекладати західну літературу.

Іван Дзюба, Іван Світличний і Євген Сверстюк стали найважливішими критиками 60-их років. Вони відважилися протиставити *диктованим* критеріям для оцінки літературних праць *органічні критерії* під знаком відновлення української духовості й культу-

ри. Вони поставили собі за мету побороти провінціалізм, до якого були засуджені всі культурні прояви на Україні.

Уже 1963 року почалися репресії на маргінесі Шевченківських святкувань і у зв'язку із забороною публікації творів покійного Василя Симоненка. Індексовані твори множилися у Самвидаві й це стало причиною першої хвилі арештів у 1965 р. Під кінець 1960-их років появився *«Український Вісник»*. А в 1972–73 роках відбулися процеси над його промоторами. Між ними в першому ряду І. Світличний, Є. Сверстюк, В. Стус. Також правозахисний рух мусів бути позбавлений на довгі роки своїх керівників, щоб запанував спокій; і тут фігурують ті самі імена.

Пристаючи до біографічних даних, зауважуємо, що І. Світличний народився 1929 р. на Луганщині, Є. Сверстюк 1928 р. на Волині, В. Стус 1938 р. біля Вінниці. І кожний із них на початку 1960-их років опинився саме в Києві на вищій науковій посаді: І. Світличний на філологічному Інституті АН УРСР і при редакції журналу *«Радянське літературознавство»*. За критику русифікаційної політики Інституту й за виступ проти арештів і незаконних судів в 1965 р., та за поширювання самвидавної літератури, Світличного негайно звільнено з роботи й як першого із Шестидесятників, для прикладу, ув'язнено на 8 місяців.

Євген Сверстюк працював науковим співробітником Педагогічного Інституту Української Академії Наук у Києві. Будучи між провідними критиками шестидесятників, він також інтенсивно реагував на арешти в 1965 р. і тим самим утратив посаду. Якраз тоді Сверстюк почав писати свої кращі есеї на тему відновлення української літератури в ХІХ-му столітті (*«Котляревський сміється»*), про відчуження у советському періоді (*«Собор у риштуванні»*) і на інші актуальні сюжети.

Також Василь Стус працював науковим співробітником при Літературному Інституті Української Академії Наук у Києві. Стус належав до відважних, які в 1965 році в кінотеатрі *«Україна»* на тлі фільму *«Тіні забутих предків»* мобілізували публічну опінію проти арештів українських культурних діячів. І він утратив посаду. Натомість приватно писав критичну довідку про Павла Тичину, а потім про Свідзінського. Писав Вірші.

Перше зерно страху було кинене: кожний із них почав досвід ізоляції.

Але Світличний вийшов у 1966 р. на волю і продовжував акцію проти КГБ, підписуючи протести й пишучи передмову до документації у справі Л. Лук'яненка та інших. 12-го січня 1972 року Світличного поновно заарештовано і позбавлено волі на 12 років.

Переживши важкий мозковий удар 1980 р. і хворобу нирок, він повернувся калікою до Києва 20-го січня 1983 р. у супроводі вірної дружини Леоніди.

Після першого ув'язнення Світличний писав літературні критики й вірші під чужими іменами, бо його ніякий журнал не друкував. Узявшись за вивчення французької мови, він перекладав французькі поезії, зокрема «Пісні» М. Ж. Беранже (1970) на українську мову. А під час другого ув'язнення Світличний виявив небуденну форму творчості у «Гратованих сонетах». Конденсована і прецизна мова сугерує перфектний взірець хрестівки власної композиції. Автор замкнув ув'язнення у строгу формулку сонета і таким чином іронічно з нього звільнився. Бо хто ж влучніше від Світличного покаже «Шмона» (Filzen) — понижуючий обшук в'язня, кінчаючи пойнтою «та чорта пухлого знайшов» (und findet letztlich nichts), або ж духовий рівень судді у «*жалісному сонеті*», ба і власну «провину» магiстральною «реторціо аргументі».

«Судіть мене. Судіть без знижки,
Судіть — я винен — хоч до «вишки»
Мене, а заодно й себе».

Світличний немов веде бесіду із Стусом, коли порівнюємо його «Сонет вдячності» і Стусові «Церква Святої Ірини» (стор. 64) або «*Вже Свята Софія. . .*» (стор. 113), де обоє розправляються з долею, не нарікаючи ні на кого, як писав Шевченко, а приймаючи хресну дорогу, бо на волі вони досі й не жили. Тема «*Самота*» також зродила споріднені вірші: Світличний роздумував над Стусовим «*Самота Самоти Вузол тиші*», ляпідарно контрастуючи видиму самоту ув'язненого з «недремним оком» сторожа. А синтеза долі і самоти, кинена на папір октавним ритмом, звучить на одній і тій самій ноті із Стусом:

Дрімають задумані фрески
Ікони в німім мовчанні,
Каплиця вкрилася мохом
Ніде ніяких прочанів.
Тиша — до самого неба!
Канула в ніч свіча. (Стор. 29)

Така мова стримано кричить і викликає часи на двобій. Іван Світличний знає, що він хоче й як досягнути мету — його приклад даремним не буде. Бо майстер сонету, енігматичний Данте, також перетривав вигнання і смерть: його постать досі зависла над корупцією часів. «Євгене! Де ти, там, Євгене? Агов, сусіде! Озовись!»

Літературний і тюремний друг Світличного, Євген Сверстюк, теплою юною усмішкою зустрічає читача.

Яків Сусленський, жидівський спів'язень, описав його як небалячу вдумливу і поважну, але при тому незмінно приязну і делікатну людину. По фаху педагог і психолог, він пронизливо шукає за суттю. Серед розумового холоду і без приладдя до писання, в холоді штрафізолятора (Шізо), Сверстюк народився до поезії. Виходячи з ізоляції, завжди з пам'яті приносив свіжий вірш. І такий вірш важив вагою глибин. Він писав про «Звичайну людину», обведену дротами власної порожнечі, інструментом влади на життя й на смерть і протиставив їй жменьку одержимих:

«Коли їм пощастить згоріти до останку
вони стануть сіллю землі
здатною вернути плодючість ниви
затоптаній звичайною людиною
в суєті днів її».

Він персоніфікує три теологічні чесноти у вірші «Віра Надія Любов», вступаючи у містерію св. Трійці. Три сестри, які виявляються одною душею — передумовою для його життя. Тут можна зблизити Сверстюка до французького містика Шарль Пері (Charles Péguy) у *“Le Porche du Mystère de la deuxième Vertu”*, який своєю суспільною заангажованістю задокументував поетичну чистоту його душі, полягши в бою за батьківщину (1914). Будучи також готовий на вилучення з «Суспільства» заради незалежності Сократа, невразимості Діогена і безстрашності козака Гоголя, Євген Сверстюк застановився над розщепленою особою Гоголя у «Фрагменті» «з речі про Гоголя «Слово». Він знав, що роздвоєне слово (між правдою й неправдою) має вмерти, щоб потім стати живим».

Поезія Сверстюка котиться ниткою алегоричних порівнянь по через старогрецьке й християнське філософічне та етичне мислення і встрягає у сучасну українську духовість з видінням її сил і слабостей. Кристальною, джерельною мовою Сверстюк у своїх віршах втілює вагу правди, чести й обов'язку, за якими обстоював і стоїть.

Коли Євген Сверстюк у «Слові» стрілою лине між минулим і майбутнім

«Рукописи горять
але заграва від них
вписується на горизонті доби
і стоїть віками
загадкою з небулого Слова»

він стає прологом до Стусової збірки Палімпсести. Це рукописи, з

яких стерто первинний напис, і де натомість приходять інші. . . Під цим кутом будемо розглядати Стусову дорогу.

Поруч І. Дзюби і В. Чорновола, ножем переконавши різьбленою поставою, Василь Стус вирізнявся на тлі фільму «Тіні забутих предків» 4-го вересня 1965 р. під час прем'єри у кінотеатрі «Україна». Він вказував киянам на живий скарб української культури і закликав до протесту проти арешту десятків носіїв цієї культури. 144 підписи свідчили про запал публіки. З того часу Стус утратив працю в Інституті Літератури Академії Наук УРСР і доривотно працював як робітник. При чому не тратив нагоди, щоб захищати переслідуваних Святослава Караванського і Вячеслава Чорновола у відкритому листі до Спілки Письменників України, уміло порівнюючи їхній арешт із долею Остапа Вишні в тридцятих роках.

Згодом Стус займався літературною критикою, яка відзначалася блискучістю стилю й аргументації. Писав про поетів Свідзінського й Тичину, над якими залюбки застановлявся і з яких без сумніву стилістично скористав.

У січні 1972 року засуджено Стуса на підставі обвинувачення в антисоветській агітації й пропаганді. Упродовж наступних вісім років його мучили й постійно вилучували вірші. Після Мальви Ланди і Тетяни Ходорович (1976 р.), триста власних віршів і триста перекладів з Гете, Рільке, Кіплінга. Дотепер Стус написав понад тисячу віршів. . . Після важкої операції на шлунок, Стуса вислали на заслання на півострів Колиму, де він серед п'яниць і асоціальних елементів провів три довгі роки. Після звільнення 1979 р., КГБ продовжувало слідити за ним, тримаючи його під забороною будь-якого контакту із зовнішнім світом. Перебування дома біля жінки й сина, стало тортурою. У травні 1980 року Стуса поновно замкнули на 15 років за протестного листа у справі учасника правозахисного руху, талановитого поета Миколи Горбала — фіктивного злочинця. І знову почуття лева за ґратами, і столичний вид із-за ґрат.

Від 1981 року Стус опинився у Пермському таборі 36 для політичних рецидивістів. Там життя відбувається виключно у вузьких камерах для чотирьох осіб, а проходи можливі лише у малих клітках, заґратованих згори. До нього не доходить жодна пошта. Від нього нічого не довідаєшся (стор. 67–68). І ту людину, якій судиться 23 роки свого творчого життя перебути в bestialьних умовах за єдину провину активно любити ближнього понад себе самого, ніхто ані ніщо не вгне: вона подолала страх.

Стус не мислить категоріями особистої життєвої тягlosti, а тягlostю нації, духовою тягlostю. У вірші «Блажен, хто витрачає

уміє» (стор. 58), він леліє надією і підсумовує думку Світличного і Сверстюка:

«Вся суть лише в поеті
а решта тільки перегній,
що живить корінь. Золотіє
над осінь яблуневий сад».

Так, як яблука зроджуються аж восени, так само зрілість підлягає процесові росту, а запорука для цього — живий, здоровий корінь, Дніпровий корінь (стор. 88) у вірші «Верни до мене, пам'яте моя!»

Кожне Стусове слово шліфоване до найпростішого вислову повноти почуття у завжди відновленій ритміці. Він малює свої внутрішні краєвиди настроєво у співзвучності з довколишньою природою: «Болото, луки, річка, очерет» (стор. 55) уможливають поетові при вогні викликати чари дитинства і роздумувати над «крилами приопалих мет, підбитими шротиною покори». Над рабством. Серед мотивів спокійного озера (стор. 66), Колимської зими (стор. 115), бурі (стор. 111)... плывуть його видіння. Він звільнюється з поверховних шкір (стор. 100-101), пізнавши світовий обман, і ставиться поза державними воротами, живучи віч-на-віч з небезпекою маргінальності — над прірвою (стор. 51). Час і простір підпорядковуються його польетові в полях душі. Тут наявні: вплив східного світосприймання на розуміння вічності (стор. 50), яке також знаходиться в ніцшеанському понятті вічного повороту (стор. 54), (стор. 80), і чуттєва близькість до Рільке, котрого, зрештою, він майстерно перекладав.

У понад 60 віршах перекладених верлібром д-р А. Г. Горбач, переплітаються думки про побут в'язня, про близьких, про далеку Україну з гіркотою будня і рідкою радістю зустрічі. А біль і ненависть зла запромінені почуттям християнського всепрощення (стор. 87) — за яку ціну? Так його душа горить люттю і також Україну він бачить апокаліптично увінчану вогнем (стор. 106), коли прийде час вибирати між пропастю і волею. Він готов останню силу віддати, не знаючи спокою поки не завершиться воскресення України до радості (стор. 69). Та безмежна любов до України, мимо її недомагань і зрад, побідила страх перед небуттям. Стус зберіг свою ідентичність, відчувши тяглість, що виходить з духового кореня України, із Божого слова, яке кінцево стане на пр'ю із злом.

І. Світличний, Є. Сверстюк, В. Стус — це три споріднені душі, які подолали страх і покору деспотії: вони протиставили смерті крицевий дух, а мовній параліжі — живий талант. Будучи втілен-

ням трагіки буття поневоленої нації, вони невпинно застановляються над нею, але при тому не тратять широкого людського світогляду, збагачуючи його високою етикою і творчим кінцевим оптимізмом. У цьому аспекті їхня поезія перестає бути суто індивідуальною й українською — перекидається золотим яблуком у саді світової літератури.

Цю книжку небуденної вартости слід привітати як вікно до загратованого цвіту України. Однак при порівняльному читанні поетів запримічується затертя притаманної кожному з них оригінальної версифікації, зокрема специфічної форми сонету у Івана Світличного «Гратованих сонетах» і Стусового широкого стилістичного діапазону. У Сверстюка «звичайній людині» замінено рядок

«коли буде наказ
приходити завтра будуть вас вішати»

на

... «завтра будуть вас вітати
Um euch zu begrüßen».

Німецький переклад віршів Світличного, Сверстюка і Стуса звучить як бігом зловлене вражіння, ще не фільтроване симбіозом поетичного вистояння, помітного в перекладах самих Стуса або Світличного з німецької на українську мову. Але цього вони напевно авторці за зле не візьмуть.

Бібліографія

- Іван Світличний: *Гратовані Сонети*, Сучасність, 1977.
Василь Стус: *Зимові дерева*, Література і мистецтво, 1970.
Василь Стус: *Свіча у Свічаді*, Сучасність, 1977.
Євген Сверстюк: Сучасність, ч. 3, березень, 1977.
Я. Сусленський: Табірна творчість Є. Сверстюка, Сучасність ч. 4-5, квітень-травень, 1982.
Український Вісник, Випуск VI, 1972, Смолоскип.

Володимир ЖИЛА

ШЛЯХИ ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

(Перевиданий роман О. Кобилянської «Апостол черні»)

В 1984 році Крайова Управа Комітету Українок Канади порадувала нас у 100-річчя Українського жіночого руху перевиданням останнього великого твору Ольги Кобилянської — «Апостол черні». Працювати над ним письменниця почала ще перед Першою світовою війною. Появився він (у двох книгах) вперше у 1926 році, в пражському журналі «Нова Україна», а в 1936 році вийшов у Львові окремим виданням в Бібліотеці «Діло», чч. 5-6. Редакцію твору на прохання письменниці зробив дослідник її творчости Василь Сімович. Рецензована книга є передруком вищезгаданого львівського видання.

Нічого тут доводити, що таке видання вкрай потрібне для нашого часу, бо українські письменники-клясики своїми кращими творами не тільки у свій час вчили та виховували, а й тепер вчать і виховують. Пізнавальне і виховне значення літератури не зменшилося, а зросло, і тому ніщо не може замінити клясичної літератури в загальному культурному розвитку, у формуванні світогляду, громадянських і інтимних почуттів та характеру української людини в розсіянні. В цих словах — вичерпна відповідь на питання про значення клясичної літератури, а в тому й поява «Апостола черні» для виховання нашого й прийдешніх поколінь.

В основі рецензованого роману лежать глибокі роздуми Кобилянської над шляхами виховання української інтелігенції в умовах суспільно-громадського життя Буковини другої половини XIX — початку XX стол., включаючи період Першої світової війни. Події твору складають для себе немов окрему добу, що охоплює три покоління: діди [жили й працювали, коли української інтелігенції було мало, а німецький та польський елементи легко поглинали українські маси своєю культурою, але вже тоді, як стверджує Кобилянська, «іноді й одно здорове національне зерно, хочби воно і на який непригожий ґрунт впало», не гинуло (I, стор. 149)]; батьки [їхні «великі почування, викликані життям, самі розширяли душу і самі поривали її з собою до великих діл. . .» (I, стор. 187)]; їхні діти (вони вже українці тілом і душею, бо цього вимагає доба). І якщо в найстаршого покоління проявляється ще слабосилля й нерішучість, у середнього назріває уже почуття свя-

того обов'язку «... не скривати ні перед ким для кусника хліба своєї національності... виконувати якунебудь працю, умову, чи професійну, так солідно, щоб їх за неї шанували як *українців* (I, стор. 184), то у молодшого — пристрасний порив у майбутнє через сьогоденнє, яке вони творять і повсякденно утверджують.

Події самі по собі прості без помітної зовнішньої динаміки, змальовані реалістично, але в той же сам час мають сильні проблиски романтизму, що утверджується в діях героїв. У них романтичний патос, який виявляється різноманітними гранями в кожній особистості. Це люди, які не вміють плакати, бо їх «виховали не плакати, а бути твердими як залізо». Вони — представники нового племені, яке завзято виступає проти оніме́ччиння й ополчення, рятуючи надщерблену честь батька й діда капітана Юліяна Цезаревича.

Передача перстень і рукопису історії роду молодому Цезаревичеві робить великий вплив на хід дії роману, і читач від тепер до заключного акорду дивиться на усе із затамованим подихом. В чому ж секрет такого впливу на читача? Певне, насамперед у тому, що він спостерігає драму людських сердець, що повертаються до рідного кореня. Життя продовжується, але в своєму ході воно постійно оновлюється. У ньому переплітається трагічне й радісне, далеке й близьке, мало відоме й відоме, що його розкриває письменниця в ході вивчення глибинних процесів людської психіки.

Боротьба з руїницькими діями Альфонса Альбінського — це окрема сторінка роману. Цей підлий поляк є творцем закулісної інтриги, що все більше загострюється з розвитком дії роману. Кульмінації вона досягає у сцені, в якій Альбінський і Юліан Цезаревич дискутують про Юліанове одруження з Дорою Вальде, внучкою цього ж Альбінського. Ця розмова заставляє читача не тільки глибше призадуматись, але й пережити її спільно з Дорою, що погодилася на неї, і не знає, чим вона закінчиться. Для кращого розуміння мистецького відтворення зачитуємо її кінцеву фазу:

«Чи маєте ви, пане, поняття, що та дитина для мене значить? Скільки жури вона мені принесла, заки я зберіг її такою, якою ви її пізнали. А ви всі приходите сюди і робите свої рахунки, хочете мені її вирвати, останнє сонце моєї старости. Як я можу вам на слово повірити, що вона вам дорога? Ви, пане Цезаревич, гарна людина, добре вихована і характер ваш може без рисочки, як я це чув від людей, що вас знають і ви маєте в собі те, що рідко хто має: духову перевагу над своїм середовищем. І я був би гордий називати вас своїм внуком, сином чи як там, але для моєї Дори мені

цього всього замало. Дайте поважний доказ вашої любови для неї, дайте якусь високу ціну, яку я від вас зажадаю. Я говорю твердо, але ясно. Я вам вироблю посаду, яку собі забажаєте, я сплачу всі ваші довги, бо Дора Вальде без мене це не всилі зробити, я вигладжу всі нерівности, що можуть бути перепорою у вашій військовій чи цивільній кар'єрі, ввесь мій, хоч і невеликий маєток припаде вам і її, але дайте лише заяву перед вінчанням, що *зрікається своєї народности, перемінюєте ваше ім'я на моє і що ваші нащадки будуть його носити*» (II, стор. 181-182; підкреслення наше).

Хіба можна щось таке вимагати від людини, що стоїть на твердих національних основах і душею та серцем належить до свого народу. Такі пекучі суперечності можуть привести в житті лише до трагічного кінця й вони привели Дору до спроби самовбивства. «Її найдено без пам'яті підстрілену в кімнаті під картиною св. Юрія» (II, стор. 190). Цей рішучий вчинок молодої жінки й небезпека смерті тількищо спричинили зміну в наставленні Альбінського, який силувано погодився на її одруження з Юліаном. Усі ці події це приклад страшного глуму, якого ніяк не можна виправдати. Він залишиться осудженим назавжди.

З великою симпатією Кобилянська змалювала й образ о. Захарія, наділяючи цього «апостола черні» багатьма громадянськими й християнськими чеснотами. Він серцем болів за народ і хотів бачити в його провіді «сумлінних і просвічених душпастирів». Він зробив не абиякий вплив на Юліана, який раптом змінив свої життєві пляни і рішився піти на студії теології, щоб стати також «апостолом черні». Його рішення сталося під час бурі в природі, коли він сповідався «не так особі душпастиря, а більше батькові доньки його Еви» (II, стор. 41). Він відкрив йому свою душу, а саме, що він любить його дочку й хоче стати душпастирем. Цим Юліан не тільки здобув всесторонню підтримку о. Захарія, але допоміг Еві виїхати на студії медицини до Швейцарії. Побут закордоном дав їй знання, відкрив перед нею культурні надбання інших народів, але спричинив відхилення свого рідного. Вона «вже не покутівська Ева», бо полюбила іншого мужчину, іншої народности, і приступила до його нації тим більше, що бабунин елемент у ній допоминався своїх прав, а за ним і пересвідчення, що те, що лежить у крові є життя і скорше чи пізніше добивається наверх» (II, стор. 137). Рішення Еви звело до гробу о. Захарія, змінило життєвий шлях Юліана, який з «апостола черні» став «апостолом меча». Таким чином прийшло до ще одної перемоги Альбінських над Цезаревичем. Проте не довго судилося їм верховодити. Перемога сильно підкосила їхню життєздатність і їхні потенціальні сили станули на краю вичерпання. Вчинок Дори, до речі теж за

походженням Альбінської, але людини, що прозріла національно, приносить перемогу Цезаревичеві. Ми є свідками великих змін: колись дід капітан Юліян Цезаревич не тільки не зумів одружитися з Ольгою Альбінською, але впав жертвою інтриг Альфонса Альбінського, а в третьому поколінні єдина внучка того ж Альбінського стала дружиною його внука, теж Юліана.

Советська критика не сприйняла твору прихильно. В «УРЕ» автори стверджують, що в «Апостоли черні» Кобилянська зазнала творчої невдачі, написала ідейно й художньо неповноцінний твір (т. 6, 1961, стор. 514). Не доцінив твору також і літературознавець Ф. П. Погребенник. На його думку «брак ширших життєвих спостережень, вузькі ідейні горизонти твору, деяка ідеалізація буковинського попівства, зрештою композиційна рихлість роману — це ті вади, які свідчать про не переборні до кінця суперечності в світогляді письменниці, про певний спад її творчих сил» (*Історія української літератури*, Київ, 1968, стор. 205-206). Для нас цілком зрозуміло, що в советських умовах «Апостол черні» мусів зазнати їдкої критики, тому що письменниця не відстоює матеріялістичного світогляду, не підтримує революційних поглядів на життя, не виступає проти релігії і церкви, а навпаки — твердо стоїть за кровну спорідненість зі своїм народом, для свого роману черпає мотиви з життя, боліє над розвитком церкви й релігії. Для неї о. Захарій добрий і мудрий, бо він душпастир.

* * *

Напевно корисно й цікаво для читачів буде дещо розказати про Крайову Управу Українок Канади (Координація надбудова українських жіночих організацій в Канаді), що порадувала нас рецензованим виданням. Ця Управа (що міняється за ротаційним порядком) уже понад 40 років очолює Комітет Українок Канади й виконує цілу низку відповідальних національно-громадських завдань. Вона скріплює духа єдності серед організацій українського жіноцтва (через особисті контакти, пресу й творчу співпрацю) для добра цілості українського громадського життя. Управа репрезентує українські жіночі організації назовні, плянує і координує працю в ділянках: освітній, виховній, культурній та суспільної опіки; бере активну участь у праці Комітету Українців Канади як повноправна складова організація. Крайова Управа веде також видавничу діяльність. Досі видано декілька цінних книжок для дорослих та понад десять книжок для дітей.

У цілому ж роман «Апостол черні» тематично дуже рясний. Він має багато позитивних образів, а його герої здатні захопити нашу молодь своєю сміливістю у відстоюванні народної правди й своєї

національної гідності. У романі також широко обговорені ідейно-моральні й релігійні збудження для священницького покликання. Вони духово можуть збагатити нашу молодь, розширити її уявлення про людину в боротьбі за щастя та гартувати її ідейні й релігійні переконання.

І останнє. Нам здається, що книжка виграла б, якби в ній була відповідна вступна стаття з поданням подій з життя письменниці та фактичного літературного матеріалу, систематизованого згідно з вимогами літературознавчої науки. Цим виданням, без сумніву, покладено добрий початок до пізнання літературної спадщини, що її нам залишила Ольга Кобилянська.

МІР СЛАВА СТЕЦЬКО В ЧІКАГО

В четвер, 13-го листопада ц.р., до Чикаго прибула пані мгр Слава Стецько — Президент АБН, широко відома жінка-дипломатка, дружина покійного Голови Проводу ОУН і Голови Українського Державного Правління дост. Ярослава Стецька.

На чикагівському лєтовищі достойну гостю зустріла українська делегація в складі: інж. Осип Великий, Іван Скуб'як, мгр Андрій Стецюк, Осип Панчишин, Віра Дратвінська, Лариса Мазур та Ірена Оверко — похресниця пані Слави. При зустрічі гостю привітали п. Іван Скуб'як та Ірена Оверко і вручили їй китицю рож.

Цього ж вечора мгр Слава Стецько, на запрошення Головної Екзекутиви Української Народної Помочі, була гостею на спільній вечері в Домі УНПомочі.

В п'ятницю, 14-го листопада, пані Слава Стецько, в товаристві ред. Володимира Мазура, головного Предсідника УНПомочі і директора Петра Семківа, мала авдієнцію у Преосвященного Владика Іннокентія. Владика Іннокентій ще раз висловив пані Славі сердечне співчуття з приводу смерті її мужа — дост. Ярослава Стецька. Він вказав на те, що всі ми втратили великого державного мужа, невгнутого борця за державну свободу українського народу, глибоковіруючого українського християнина.

Пізніше темою розмов були проблеми українських Церков та підготовка до відзначення 1000-ліття хрещення України-Руси. Владика Іннокентій надзвичайно тепло прийняв достойну гостю.

Цього ж дня мгр Слава Стецько, в товаристві п. Володимира Мазура, інж. Осипа Великого і Лариси Мазур, мала авдієнцію в

настоятеля Собору Св. Володимира (Української Православної Церкви) отця прот. Степана Женчуха. О. прот. Женчук тепло і дружно прийняв дорогу гостю. В часі зустрічі було порушено цілий ряд проблем церковного і суспільно-громадського відтинків.

В п'ятницю, 14-го листопада, мгр Слава Стецько, в товаристві інж. О. Великого і директора Петра Семківа, відвідала Український Федеральний Банк «Певність». В Банку зустріли і привітали гостю заступник Президента інж. Мирон Лушчак і менеджер Ірена Л. Левицька-Гіромнімон.

В суботу, 15-го листопада, мгр Слава Стецько, в товаристві В. Мазура, директора Петра Семківа та інж. Осипа Великого, відвідала Кредитову Спілку «Самопоміч» в Чікаго. Достойну гостю сердечно привітав Голова Дирекції Роман Мицик.

В зустрічі взяли участь: Почесний Голова Дирекції дир. Омелян Плешкевич, Богдан Ватраль — Екзекутивний Директор, Павло Олексюк та інж. Дмитро Григорчук. Всі присутні побажали достойній гості дальших успіхів в її дипломатичній місії на зовнішньому відтинку.

Цього ж дня мгр Слава Стецько, в товаристві директора Петра Семківа, Володимира Мазура та інж. Осипа Великого, відвідала і оглянула Український Музей в Чікаго. Пані Назаревич давала вичерпні інформації про музей та експонати в нім.

В суботу вечером, 15-го листопада, мгр Слава Стецько промовляла на міжнаціональному форумі на тему: «АБН — вчора, сьогодні і завтра».

Сходина скликала Управа Американських Приятелів АБН в Чікаго, яку очолює д-р Мирослав Харкевич. В цьому форумі взяли участь представники від Естонії, Білорусії, Литви, Куби, Афганістану, Нікарагуа, Німеччини, Албанії, Словаччини, Румунії та України.

В неділю, 16-го листопада, Організації Українського Визвольного Фронту Чікагівської округи влаштували святочну академію-концерт для відзначення 45-річчя Акту 30-го червня. Почесною гостею цієї імпрези була достойна пані Слава Стецько. Вона виступила тут із словом-привітом до зібраної громади.

В понеділок, 17-го листопада, мгр Слава Стецько від'їхала до Торонта. Там вона взяла участь у Конгресі АБН.

Чікаго, листопад 1986 р.

Роман КУХАР

УКРАЇНЦІ КАНАДИ

Михайло Г. Марунчак. «Біографічний довідник до історії українців Канади». Вступне слово автора, вибрані студійні джерела, вияснення скорочень в українській і англійській мовах, списки авторової літератури, видань УВАН, приятелів УВАН і меценатів даного видання, разом з їхніми світлинами. Накладом УВАН, Канада, Вінніпег, 1986, стор. 735.

Енциклопедист історії українського життя в Канаді, автор численних наукових праць з українсько-канадської тематики, між іншим, «Студії до історії українців Канади» у 5-ти томах, чи англomовне видання “The Ukrainian Canadians, a History”, наш невідомий діяч в Канаді й літописець українського цивілізаційно-культурного вкладу в її історично-суспільному поступі, Михайло Г. Марунчак, при допомозі Шевченківської Фундації й добродіїв його видання, здобувся на чергове досягнення, водночас знаменне доповнення до всіх своїх попередніх праць, а саме на «Біографічний довідник до історії українців Канади». Цю під кожним поглядом зразкову працю можна вважати й дотеперішнім звінчанням трудів нашого заслуженого дослідника на полі української канадіяни. Завдяки такій багатій на документаційні якості літературі збережуться на всі часи здобутки громадян українського роду в користь культурного збагачення країни їхнього поселення, а в той же час «Довідник. . .» М. Марунчака послужить закріпленню в ній національно-етнічного статусу нашої людини.

В редагуванні «Біографічного довідника українців в Канаді» допомагала авторові Редакційна Рада у складі О. Барана, Б. Білаша, О. Геруса, А. Качора, І. Любинської, І. С. Мухина, О. Негрича, Я. Розумного та І. Тарнавецької, а теж ціла низка ентузіастів тієї важливої документаційної ділянки науки з-поміж наших церковних достойників, як ось протоігумен о. Рафаїл Мельник, ЧСВВ, ген. секр. о. Ізидор Дзядик, ЧСВВ, протопресв. о. проф. Т. Міненко, протоігумен М. Бздел, ЧНІ, о. митрат С. Їжик і широкі громадські кола в Канаді. У призбируванні дослідних матеріалів використав М. Марунчак архіви УВАН, Консistorії Української Греко-Православної Церкви, Чину Отців Василіян і Отців Редemptористів, Комітету Українців Канади, Осередку Української Культури й Освіти — словом, усі доступні матеріали в наших науково-громадських установах, що могли будь-якою мірою заважити на поширенні, поглибленні й уточненні його студійного предме-

ту. У висліді, склалась чітка картина оживленої діяльності наших піонерів в Канаді впродовж десятиліть минулого й цього сторіччя і аж до сучасних днів.

У вступному слові автор з'ясовує методичні засоби у процесі готування «Довідника»: «Потрібні матеріяли до довідника нам приходилось збирати також при помочі двох запитників. Перший був виданий і поширюваний в 1968 р., другий в 1975 р. Часто приходилось висилати запитники адресатам двічі, тричі, а то й більше разів». Як видно, робота над «Довідником» вимагала біля двадцяти років постійних зусиль.

Коли порівняти описуваний Канадський біографічний довідник українців з 1986 р. в українській мові з подібною англomовною публікацією — “Ukrainians in North America”, а biographical directory, видання під редакцією Дмитра М. Штогрини з 1975 р., то праця Михайла Г. Марунчака вирізняється куди більшим студійним засягом, обширнішими біографічними матеріялами і більш індивідуальним, менш стандартним підходом в опрацюванні окремих біографій. Звичайно, довідник про українців в Канаді мав інше завдання — основніше вникнення в особисте життя багатьох представників канадської України, як на це дозволяло суто-речеве зведення біографічних фактів вибраних особистостей з українського світу в США й Канаді.

Канадський довідник українців, хоч і не повний, та все ж спроможний ширше послужити своїм характером загальної енциклопедії цілям дослідників та інформацією читачам щодо діяльності, досягнень і життєвої обстановки численних наших провідних людей в Канаді. Було б дуже побажано, щоб і в США й Англії явився подібний біографічний твір з більшим зосередженням на життєвих аспектах буття і праці представників української національності в цих країнах.

Євген РЕН

«З НАЙКРАЩИМИ»

Юрій БОРЕЦЬ: «З НАЙКРАЩИМИ». Українська Видавнича Спілка у Великій Британії, 1986; літературно-мовна редакція і набір Святослава Караванського, 384 стор.

Надзвичайно вірно описані дії-бої УПА на Закерзонні, а відтак громадська й політична праця української еміграції в Австралії.

Дуже оригінально переплітає автор спогади з боїв УПА та на іншому вже полі праці нашої еміграції. Це якби нагадує вірш Бори: «Я вояк, то багнетом, то пером. . .» Бої УПА знані і з інших спогадів, але в них рідко стрічаємо вислови так багатої пошани, віри і любови до своїх зверхників на командних постах. Автор вміє оцінити труднощі обставин боїв, а тим більше серед командування. Це ж відношення сил УПА до ворогів, як 1:50 в числі. Були, однак, ще незвичайні труднощі в постачанні зброї, амуніції, харчів і т.п. Хто сам не пережив, той не зрозуміє, що це значить маршперувати з боями 3-7 днів без харчів. Хто зможе зрозуміти, що це значить здобути амуніцію ВИПАДОМ на ворога, щоб скоро позбирати від його ранених та поляглих їхню зброю і амуніцію. Це дуже унікальний спосіб «постачання» у світі та в історії!

Для здобуття полотна, щоб маскуватися, треба зимовою порою перебристи ріку Сян і так залишатися аж однострій сам висохне! Воювати треба весь час не лише з ворожим військом, але з висланими великими частинами поліції явної та всяких сексотів. Окружені, не мають доступу до сіл, і все в русі. . . Треба пробиватися через ворожі оточення, але вичерпані зі сил, бож без харчування. Все це перемагають старшини і вояки лише вихованням в любові до Батьківщини. Цікава також в автора згадка про те, що саме виховувало нашого вояка.

Це була *література*, це наші *аматорські гуртки*, це був *спів*. В кожній сотні УПА був власний хор і диригент. Це були також судові процеси проти членів ОУН, бойові акти та знущання ворогів над Біласом і Данилишиним, суд над Бандерою і іншими, включно до колонізації чужинцями України. Любов до свого і завзяття до боротьби за своє збільшало звіринне знущання ворогів над раненими, полоненими і над безборонним цивільним населенням. Все це пояснює, як могла УПА боротися майже 10 літ зі згаданою перевагою ворогів і до того аж трьох держав.

Цікаво описане змагання української еміграції в Австралії за краще економічне життя, а також праця на громадському та політичному відтинках.

Книжка дуже цінна особливо для молоді і варта її читати.

Провід Організації Українських Націоналістів (ОУН) із глибоким смутком повідомляє членство ОУН і українське громадянство, що 22-го жовтня 1986 року, в Джерзі Ситі, США, по тяжкій недусі відійшов у вічність на 74-му році життя визначний націоналіст-революціонер, член УВО, ОУН і громадсько-культурний діяч, лікар

сл. п. д-р ІВАН НОВАКІВСЬКИЙ

член Теренового Проводу ОУН, провідний член ОУВФронту.

Покійний народився у Зборові в Західній Україні у патріотичній робітничій родині. Уже в молодечих роках в гімназії включається у підпільно-революційну діяльність УВО, а відтак ОУН. Активно, з великою самопосвятою, наражаючи своє життя на найбільшу небезпеку, працює підпільно проти окупантів Західньої України. В часі польської окупації ОУН доручує Йому організування українського робітництва на терені Львова.

Покійний належав до покоління борців ОУН, яким приходилося в часі Другої світової війни революційно боротися проти двох жорстоких наїзників.

Д-р Іван Новаківський, завдяки своїй відвазі, глибокому розумові, працьовитості, ідейності, був прикладом для інших членів ОУН. У часі нацистської окупації, ОУН доручує Йому у Львові виконувати дуже небезпечну, ризиковну роботу, з якої Покійний дуже добре вив'язується. Покійний був великим ідеалістом, прямолінійним, скромним і без розголосу борцем Української Революції, у перемогу якої вірив і боровся за здійснення до кінця свого трудолюбного життя. Змістом Його життя було визволення України, свято вірив, що це може здійснити тільки революційна ОУН.

Покійний, опинившись на чужині, далі активно працює на визвольному фронті. Був людиною доброго серця, а як лікар безкоштовно допомагав лікарськими порадами своїм друзям. Був вели-

ким соборником, завдяки допомозі своєї Дружини й постійним студіям, дуже добре визнавався у визвольних проблемах усієї України.

Покійний, не зважаючи на важку недугу, до кінця свого життя не відтягався від визвольної праці. Ще у серпні ц. р., з рамени 12-го Відділу ООЧСУ, у сороковий день смерті сл. п. Голови Ярослава Стецька, з яким Покійний був близько заприязнений, виголосив глибокозмістовну доповідь.

Українська нація втратила ще одного свого великого патріота, соборника, революціонера, якого найвищим наказом і дороговказом у Його житті була Самостійна Соборна Україна.

Провід ОУН висловлює горем опечаленій Дружині Євдокії, дочці д-р Вірі Надії, синові д-рові Богданові з дружиною Валею та дітьми Лісою й Теодором, внучці Стефі Новаківській-МкКой, сестрі Євдокії Мартинів з родиною в Україні найглибше співчуття.

Похорон відбувся в Джерзі Ситі 25-го жовтня 1986 року. Від Проводу ОУН Покійного прощав ред. С. Мудрик.

Нехай чужа земля буде Йому легкою, а пам'ять про Покійного вічною!

ПРОВІД
ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

«Український націоналізм має свій уклад позитивних ідей і вартостей, які визначають зміст і форму життя, розвитку народу й одиниці в усіх ділянках, визначають їхню творчу роль у вселюдському поступі.

Основні правди наших ідей кореняться в українській духовості, зформованій та утвердженій впродовж цілого історичного розвитку; духовості, яка гармонізує з найкращими досягненнями розвитку вселюдської духової і суспільно-політичної культури та поступу».

(С. Бандера: «До засад нашої визвольної політики»)
